

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ЄДИНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видас

Українська Інформаційна
Служба

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

*Published monthly by
The Ukrainian Information
Service Ltd.*

ISSN: 0042-9422

Реєстраційне свідоцтво — серія KB № 1693

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Техн. Ред. і Адміністратор в Україні — Микола Кузів

Члени Редакційної Колегії:

г-р А. Бедрий, проф. г-р Г. Васькович, проф. г-р С. Галамай,
Григорій Дем'ян, ред. С. Караванський, ред. С. Квіт, мгр. О. Коваль,
проф. г-р В. Косик, проф. г-р О. Кушпет, Л. Наконечний, інж. В. Олесків,
мгр. Слава Стецько, проф. г-р П. Цимбалістий, ред. М. Шатилов.

Редакція і Адміністрація

254053 м. Київ, вул. Смирнова-Ласточкина 18, пом. 3

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Great Britain

Телефони: в Києві (044) 212-17-60. В Лондоні: 0171 607 6266

Факс: в Києві (044) 212-17-60. В Лондоні: 0171 607 6737

Матеріали, підписані прізвищем чи псевдонімом авторів, не завжди
відповідають поглядам Редакційної Колегії. Редакція застерігає собі право
скорочувати статті і виправляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1996 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Україна		1 080 000 крб.	180 000 крб.
Австралія	90 дол.	50 дол.	8 дол.
Австрія	780 шіл.	400 шіл.	80 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 45 дол.	25 дол.	4.50 дол.
Бельгія	2300 б. фр.	1250 б. фр.	250 б. фр.
Вел. Британія	ф. 35.00	ф. 20.00	ф. 3.50
Канада	90 дол.	50 дол.	8 дол.
США	80 дол.	45 дол.	7.50 дол.
Німеччина	140 н. м.	75 н. м.	12 н. м.
Франція	400 фр.	200 фр.	35 фр.
Швеція	500 кор.	250 кор.	45 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на
адреси наших Заступників, на стор. 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: The Ukrainian Information Service, Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Визвольний ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 7 (580)

ЛИПЕНЬ, 1996

Річник XLIX

Зміст VII-ої книжки

В Десятиліття з дня смерти сл. п. Ярослава Стецька

Леонід Полтава: ЯРОСЛАВОВІ СЕМЕНОВИЧУ СТЕЦЬКОВІ (вірш)	771
Мар-Ка: ПРОВІДНИКОВІ (Присвята, вірш)	771
Дарія Рихтицька: ЖУРАВЛИНА ПІСНЯ	772
Ярослав Стецько-Орловський: БОРОТЬБА ДЛЯ БОРОТЬБИ, ЧИ ЗМАГАННЯ ЗА ВАРТОСТІ	774
Слава Стецько: ДИПЛОМАТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА	778

До питань державного будівництва

Володимир Сілецький: ДО ПИТАННЯ ПРО ХАРАКТЕР ВІЙНИ 1941–1945	788
о. С. Гарванко: ЧОГО НАМ ТРЕБА (закінчення, 2)	797
Тетяна Носко-Оборонів: ДЕСЯТИЛІТТЯ ЧОРНОБІЛЬСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ	804
Едіт Богацька: ПОЛІТИЧНО-ЕКОНОМІЧНІ, КОНСТИТУЦІЙНІ І ВІЙСЬКОВІ ПИТАННЯ	811
Наталка Прудка: РЕФОРМИ В ПИТАННЯХ СОЦІАЛЬНИХ, ПОДАТКОВИХ і ГОСПОДАРСЬКИХ	819
— ПРО ІНШІ ВАЖЛИВІ ПИТАННЯ І ПОДІЇ В УКРАЇНІ	825
— ПРИЗНАЧЕННЯ ВЛАДИКИ ЛЮБОМИРА ГУЗАРЯ КИЄВО-ВИШГОРОДСЬКИМ ЕКЗАРХОМ	832
— ЗВЕРНЕННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО... Т-ВА ІМ. М. МІХНОВСЬКОГО	832
Володимир Сергійчук: ПОХІДНІ ГРУПИ ОУН ЯК ПРОЯВ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ГЕНІЯ НАШОГО НАРОДУ	835

Література, мистецтво

Петро Василенко: Я — УКРАЇНЕЦЬ І ТОВАРИШАМ СТУДЕНТСЬКИХ ЛІТ	836
ПОЛЕ УКРАЇНСЬКЕ	837
Андрій Легіт: ЗА ВІКНОМ, ЗА ВІКНОМ — 837; ВІДЛІТАЄ ЛІТО БЕЗ ПРИВІТУ — 838; РІК ГЕРОІВ — 838; і КАЛИНА — 840	
Лариса Мурович: СТУДЕНТ — БОГАТИР	840
Станіслав С. Россоха: ЗИМОВА ПІСОНЬКА — 841, і ЧЕКАННЯ — 842	
Святомир М. Фостун: У БУРЕМНОМУ ВИРІ (уривок з повісті)	842

Наука, досліді

Ярослав Дашкевич: СХІДНЯ ГАЛИЧИНА: ЕТНІЧНІ ВІДНОСИНИ, НАЦІОНАЛЬНІ МІТИ І МЕНТАЛІТЕТИ	860
Людмила Конотоп: ПРОБЛЕМА ЖИТТЯ ТА СМЕРТИ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ	874
Володимир Шелест: ВАСИЛЬ СТУС — ЛЮДИНА, ПОЕТ, ЛЕГЕНДА	885

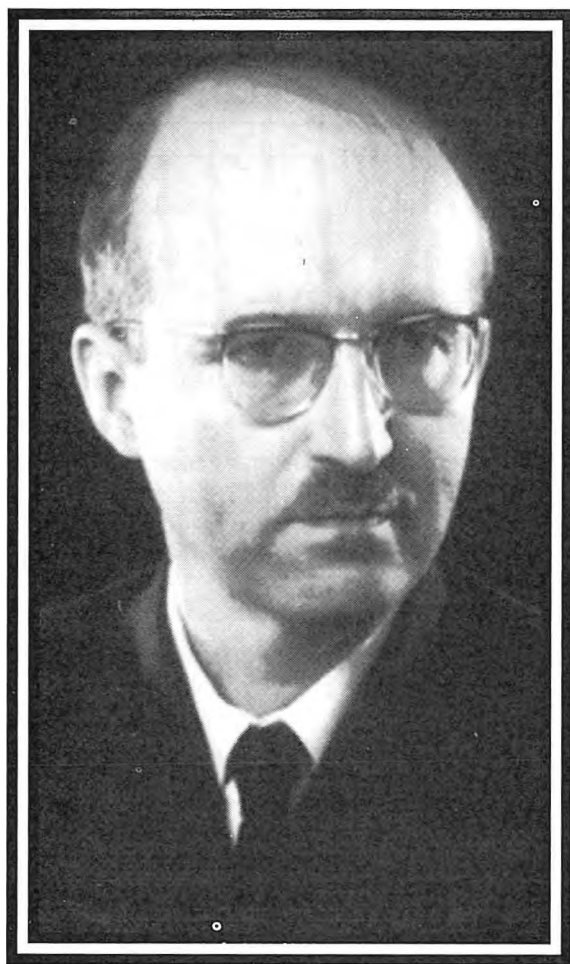
Огляди, рецензії

Федір Погребенник: НЕЗВИЧАЙНЕ ВИДАННЯ	894
---	-----

Посмертна згадка

— Св. п. МИХАЙЛО ЗАХАРЧУК-ЗЕЛЕНИЙ	896
---	-----

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ІНФОРМАЦІЙНА СЛУЖБА», ЛОНДОН-КИЇВ

19.I.1912 — 5.VII.1986

ЯРОСЛАВ СТЕЦЬКО

*Голова Українського Державного Правління з 1941 року,
Голова Проводу Організації Українських Націоналістів,
Голова Центрального Комітету Антибільшовицького Б'юро Народів
В Десятиліття з дня смерти*

В Десятиліття з дня смерти сл. п. Ярослава Стецька

Леонід ПОЛТАВА

ЯРОСЛАВОВІ СЕМЕНОВИЧУ СТЕЦЬКОВІ

Замість вінка

І знову над Мюнхеном встала заграва,
Удруге здригнулося небо...
Тобі, Ярославе, не треба слави —
Тобі України треба.

Спинив Ти у Червні у гордому Львові
Московсько-берлінські ріки,
Себе вкарбувавши в державному слові
Навіки, навіки, навіки.

Йди опліч Мазепи, йди поруч Петлюри,
Чупринки й Бандери — віками:
Ніхто вже не спинить української бурі,
Повитої щастя вінками!

Ти тридцять життів прожив, Ярославе,
Щоб жити в народній надії.
Чекає Тебе Українська Держава —
У Києві-граді,
На Площі Святої Софії.

Хто сказав, що помер Ти? —
Одержимі не знають смерти.

*Нью-Йорк,
14.7.1986 р.*

МАР-КА

ПРОВІДНИКОВІ

(Присвячено у 40-вий День Смерти сл. п. Я. Стецькові)

І знову у Мюнхені — свіжа могила,
І знов, Україно, Ти в смутку, в журбі...
Бо втратила свого Найкращого Сина,
Що жив і трудивсь, і віддав все Тобі.

Схилились троянди — пахучії квіти,
Що рясним килимом лягли на труну.
Туга не втихає, і важко згоїти
Душевний наш біль в цю хвилину сумну.

Та час лікуватиме рани зболілі,
На крилах туга полетить у вирій.
Зов пісні свободи і поклики смілі
Синам Твоїм скажуть готуватись в бій.

А дух Твій і віра тверда в перемогу
Свічадом буде їм, освітить мету.
Ідеї Твої — це ладан на дорогу, —
Це поклик до змагу за Правду Святу.

В жалобі сьогодні наш прапор похилий,
Та ми піднесемо його на щоглах.
І підемо Друже, Провіднику милий,
В ім'я України — до волі, звитяг!

Дарія РИХТИЦЬКА

ЖУРАВЛИНА ПІСНЯ

*В останню дорогу
Великому Провідникові присвячую*

Блискуча зоря із небес
Скотилась у провалля,
У карпатських горах
Трембіта ридала.

Липнєве сонце промінням смутку
Покрило місто чужини,
Відлунням болю і молитви
Летіла вістка в Україну
Про смерть Провідника ОУН.

Чайкою туги голосила
На дніпрових водах,
Червоним квітом калини розцвітала
На безкраїх степах
Голубіла незабудьками на тернопільських полях,
Багряніла маками повстань
У поліських очеретах,
Здригалась тривогою печалі
На волинських землях,
Зеленіла барвінком любови й пошани

У лемківських садах,
Чорним птахом смерти
Вдаряла об тюремні ґрати друзів,
Лягаючи тінню розлуки на їхніх душах.

Святоюрські дзвони
Мовчанкою тиші
Плакали по втраті
Великого Сина.

Стиглим літом жаху
Сіріли поля батьківщини,
А в далекому Мюнхені
Батька й Лицаря
В чужу землю хоронили.

Скромністю й відвагою
Його життя було назначене.
Віра в Бога і свій нарід
Душу Його наповняли.
Прем'єром став,
Хоч почестей і слави не бажав,
За те відсидів у тюрмі
Роки, роки страшні і довгі.

Усіх він знав і поважав,
З народами до волі все змагав,
Своєї думки нікому не накидав,
Лиш компромісу з ворогом
Ніколи він не визнавав.

Політиком, ідеологом
Він добрим був,
Із книги мудрости
Силу черпав нам.

Боротися, вірити,
Терпіти, перемагати —
Віддати усе життя своє
Для щастя України!
Це були не пусті слова —
А заповіт навіки,
Залишений для нас!

Дітройт, 10 липня 1986 р.

Ярослав СТЕЦЬКО–ОРЛОВСЬКИЙ

БОРОТЬБА ДЛЯ БОРОТЬБИ, ЧИ ЗМАГАННЯ ЗА ВАРТОСТІ?

Цілеспрямований момент у боротьбі; вирішальні критерії її вартости: апотеоза боротьби за національні ідеали

Ця проблема — хоча й багатом, можливо, відома й зрозуміла — вимагає, проте, роз'яснення з причини свого рода гіпнози неправильної інтерпретації відірваних фрагментів націоналістичної ідеології.

Буває, що для протиставлення якійсь означеній вартості минулого підноситься і сильно підкреслюється властиву вартість сучасного й майбутнього, не раз не як інтегральну, абсолютну вартість саму по собі, як усе, як початок і кінець, зміст і змісл зусиль, але як питоменну *рису елемент*, як цінність, що — хай дуже важлива, — одначе повноту позитивної розцінки знаходить як цілість з усім, з вихідними і цільовими своїми позиціями. Вона може бути одним із *основних елементів життя*, найбільш яскравим і позитивним його знаменем, але трактована окремо, може бути однаково *творчим як і руїним чинником*. Йде нам про клич: боротьба для боротьби. Існує властиво для нас боротьба за вартості і змагання до вартости.

Люди, що бачать поверховно, зокрема ж люди злої волі, що не хочуть бачити акутний тон, акцентуючий один із основних елементів даного світогляду у протиставленні до відсутности чи спрощення його в ворожому, *частину беруть за цілість, засоби за мету, шлях за ціль*. Парс про того. Тим часом подвижники даної ідеї приймають його лише в цілості з ціллю, яка вирішує його вартість. Боротьба, що пронизує усю діяльність людини, кожний її крок і чин, є того характеру радісно-творчим елементом, без якого *не живе людина*, без якого немає світу. У ціломі світі йде змаг, іде боротьба серед свідомої і несвідомої природи, бо тон світу — *це дужання сил за означені ідеали*. Однаково ж боротьба *не існує як абсолютна вартість*. Вона уявляє повноту вартости щойно тоді, коли є змаганням за позитивні, *національно-етичні ідеали*, які намагається здійснити. Вона існує тоді, коли є опір. Опір може бути тоді, коли здійснюється точно означену ідею, коли валиться колоди, що лежать на шляху. Отож уже в самому понятті боротьби знаходиться *момент цільовий*. Про *безцільовість* боротьби не доводиться говорити.

Тут, ясна річ, при позитивному з'ясовуванні цієї справи заходить питання *телеологічного порядку світу*. Звичайно, заходить питання: в ім'я чого поборюється опір. Можливе й таке, що поборюється опір ради самого поборювання, властивіше ради самої перемоги. Але для *націоналістичних елементів* боротьба представляє вартість тоді, коли вона є боротьбою за *точно означені національні ідеали*. Саме *ідея*, в ім'я якої ведеться боротьбу,

перерішує в позитивному або негативному сенсі саму боротьбу, напр., боротьба національних шкідників, які хочуть, перехитривши репрезентантів і подвижників націоналістичної ідеї, витягнути свої *особисті користі*, через свою етично злу ідею, ціль і мотиви, може бути тільки *негативною появою*.

Говоримо отже про *апотеозу боротьби за національні ідеали*, боротьби, яка їх здійснює. Про *вартість боротьби* рішає її *ідея*, чи національно-етично вона *добра* чи *зла*. Коли ж не означається точно ідеї боротьби, себто її цілі, а апотеозувалось би її без огляду на мету, то було б не раз *шкідливе*.

Межі боротьби в індивіда; націоналізм за й проти Ніцше

Не можна ставити зокрема в *індивідуальній площині* — для поодиноких людей тези: сам факт боротьби для боротьби є абсолютно етично доброю вартістю, тим паче для одиниць, що діють, по напрямних своєї *егоїстичної волі*. Очевидно, боротьба як така має свої радісні, позитивні моменти, насолода й втіха у ній, у дужанні для дужання, перемоги, як у функції бачення, щоб добачити, щоб побачити (тут завважите теж момент змагань), але це, так мовити б, регенеруючі засоби, основно й цілево *підпорядковані засадничому тонові й постулятові боротьби за вартості, боротьби за націоналістичні ідеї*. Тому й підносимо ми якнайрізкіше *постулат боротьби, боротьби найінтенсивнішої, найбільш зусильної, найбільш ризиковної, але боротьби за національні ідеали*. Ми *життєрадісний факт боротьби* заковуємо в *рамки національної ідеї* і лише в рамках її і для її здійснення він діяти повинен.

Апотеоза боротьби осіб, по шляху їх *егоїстичної волі*, по шляху боротьби так, як їм цього хочеться, це апотеоза *нездисциплінованої, метушливої борні*; це у висліді — як соціологічного порядку явище — може бути не раз *негацією суспільности, всякого суспільного життя, навіть анархізацією!* Це примат *одиниці над спільнотою*.

І не піднесенням *індивіда* понад спільноту взором нам Ніцше, а *підкресленням волі і визначенням їй належного місця*. Не *штірнерівець* Ніцше — як подвижник нових соціологічного характеру ідей (особа понад суспільність), а *Ніцше* — *філософ-волютарист*, хоч теж не в цілому. Сприємливе для нас видвигнення ним волевого елементу (уже, напр., його *негація релігії* нам не підходить!), елементу сили, боротьби, дужання, непоборности, постійних змагань тощо.

У нас всі явища виходять від Нації і обертаються кругом *Нації*. У нас *нація над особою*. Особовіть проявитися може у *відношенні до національної спільноти й у спільноті*. Націоналізм — це *антитеза анархістичного індивідуалізму* (Штірнер). Націоналістичний *індивідуалізм* — це збереження принципу індивідуального *почину*, *щоби проявившися, виходив він у користь національної спільноти*. Це не *індивідуалістичний егоїзм*, це *засаднича переставка вартостей*, це з *«жертвовности» зроблення повинности*.

Тому й негує він тезу боротьби для боротьби особи, неопромінені національною ідеєю і не реалізуючої її. Ідеалом його не тип егоїстичної особовості (нехай навіть сильною волею), не ніцшеанівської надлюдини-егоїста — підкреслюю — в соціологічному змислі, а звершений тип національно-суспільної людини волі, що є надлюдиною. Отже діяння поодиноких людей, що йшло б по шляху необмеженому і невизначеному ідеєю і шкодило б їй, оцінюється як негативний факт.

Націоналістичні цінності — це етичні цінності — і клич: боротьба для боротьби

Але чи ця боротьба для боротьби національного організму як цілості, себто у зв'язку з його поставою до всіх, що поза ним, як окремої появи, чи вона є *остаточною ідеєю його*?! Чи цей суттєвий елемент нації, ці етичні спійла й переживання, які дають обґрунтування і визначають ціліві становища прямувань осіб, ці суттєві — психо-моральні — складники нації як окрема цінність у самій боротьбі для боротьби знаходять свою ціль?!

Тут треба повернути до згаданої вже вгорі проблеми. *Принцип соціальності* є вирішальний у діянні для особи. Він не є неґацією особовості, тільки унапрямує її шлях і визначає ціль і критерії її оцінки. Вона проявитися може позитивно тільки в конструктивізмі для національно-суспільного росту. Про приналежність особи до даної нації вирішає не *пасивне призначення її, а активне заангажування* в здійснюванні її ідей. Традиційно-історичні, волеві, етичні цінності, що виповняють зміст нації, існують у душах особовостей і ці останні для їх здійснення ведуть боротьбу, віднаходячи в ній свою душу і повнячи отак свою функцію на землі. Отже ці цінності є *вищоступневими послідовностями відвічних законів і тими ж законами, незмінними цінностями, це не значить стабільними, а незмінними динамічними*. Вони об'єднують людей на життя і смерть.

Вони — *сутні первні вічного порядку світу, є законами спільного життя, ідеями особистого існування людей*. Представляють собою ціліві позиції одиниць і *повну окремішню цілість саму для себе*. Існують для *перемоги своєї, для удосконалення і росту в душах одиниць* як закони, сотворені Абсолютним Добром і Волею, уявляють для себе інтегральну абсолютну цінність і *функційність їх є тільки позитивна*. Закони Національного Росту й Боротьби.

Отож усяке змагання їх, всяка боротьба їх з *первнями світу зла й упадку, застою — чи елементами другого світу боротьби, що настає на їх упадок, є окреслена саме цією ідеєю власного національно-етичного самоздійснювання, при неодмінній причасності особистих воель як шляху до досягнення повного їхнього індивідуального щастя*. Коли одиниці ці закони інтенсивніше прийматимуть і за ними діють, тим величніший буде тріумф цих законів. Для них їхня постійна потуга й перемога, ріст у ширину й глибину одиниць і об'єктивізації назовні в міжнаціональному переможному змаганні — це *метове призначення*.

Боротьба є найсуттєвішим нервом цих вартостей, як постійне, невблаганне, тверде й непохитне — повне радості — змагання до перемоги й потужності та самостановлення. *Боротьба, якій присвїчує ідея росту й перемоги*, скріплювання себе, *етичних цінностей* (бути потужним, володарем, і т. п.) може бути в тому змислі (річ у *рості національних сил*) тільки *позитивним фактом*. Вона — це ніяке конечне зло! Це при *позитивній ідеї* — етично добра поява життя, питома кожному життєвому явищу і становить його найрадіснішу творчу частину.

Тому й бачимо кругом таку велику *апотеозу боротьби*. Одначе в теоретичному з'ясовуванні проблематики життя мусять бути завжди збережені властиві межі. Ніяка апотеоза безумства боротьби, ні реву для реву, ні божевільного круговороту її. Це лиш віддзеркалення рвучкого динамізму напр. непоборної душі молодого поета*, без ніяких претенсій на ідеологічний підмурівок усіх вартостей, що ставить лиш вимогу цьому українському дефетизмові і скастрованій духовості добачити радісно-творчі елементи боротьби, що не дають *спокійно жити*, ні дома на соломі тихо й поволі умирати, а женуть за чином. І заакцентування цієї радості боротьби — це дуже позитивний факт.

І не йде нам про риск грача, що все кладе на сліпий випадок, сліпе щастя, а не на творчість і натугу своєї волі, ні не ради життя ідеї, а ради самої гри. Він воліє ризикувати своїм життям, як рятувати других. Він ризкує ним, бо воно для нього не цінне, він не володар життя і не переможець, не нагинає його до своєї волі, а піддається його ходові, — як схоче, мовляв, доля. Це — пасивний риск, і такий грач радше пасивний тип. Ми ж за риск героя**, бо ми за *боротьбу й змагання до вартости*, за ідею.

Абсолютність чи релятивність вартостей

Ці вартості є вартостями інтегральними, не зв'язаними з оцінкою *сучасно-живучих*. Бо, коли б здегенеровані сучасні протиставлялися, наприклад, ідеї героїзму чи патріотизму, то вони проте остануть цінністю, бо *це вартості понадчасові і позапростірні*. Про релятивізм цього рода вартостей не доводиться говорити: не є це вартості, які впливають лише з оцінки вчора чи нині живучих. Існують вартості, які відповідно до суб'єктивного наставлення осіб різно можуть бути оцінювані. Але вартість ідеї боротьби за здійснення *національних ідеалів є однаково позитивною для минулих, сучасних і майбутніх*, отже не є *релятивною вартістю, навіть в оцінці людей*. Це означає, що навіть, коли б такої оцінки згідної пр. в сучасних людей не було, вони не перестали б бути вартостями цього порядку. *Цінності й критерії етичні не є релятивними*. Абсолютні, інтегральні вартості, визначають критерії оцінки всяких життєвих явищ. І коли суб'єктивізм

* Мова про вірш В. М. Янева, який викликав в останнім часі живу дискусію. («Перемога», ч. 2 з 15.XI.1933, ч. 12 з 15.IV.1934 і реферат о. д-ра Конрада й рецензії з цього реферату).

** Про це в статті «За творців нової дійсности».

оцінювання означених людей є співзвучний з цими основними безумовними цінностями, означає, що він у повноті здійснює їх, що ці люди є повними носіями і борцями за ці wartości. Це дається мимо суб'єктивізму оцінки безумовно ствердити на тлі історичної дійсності.

Не може бути мови про здійснювання всіма національних wartości, хоча й постулат цей невідклично стоїть перед усіма. Правда не є релятивною (відносною) річчю. Національна сила й могутність — це правда. І ми за інтегральність, абсолютність національно-етичних wartości, які існують незалежно від відносної оцінки осіб-людей догматично для них!

(Євген Орловський: «Боротьба для боротьби чи змагання за wartości?» «Студентський Шлях», Львів, 1934, ч. 5–6 (37–38), стор. 136–140.).

Слава СТЕЦЬКО

ДИПЛОМАТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА

(За виступом на ювілейній Академії в Києві 1995 р.)

З багатьох напрямків систематичної праці Ярослава Стецька з добре відомих причин у нашій Батьківщині тільки дуже фрагментарно знають його довголітню діяльність на міжнародній арені. А встиг він охопити нею весь світ.

В першу чергу треба знати, що Ярослав Стецько уважав Україну революційною проблемою світу. Він усвідомлював, що від України буде залежати, чи існуватиме російсько-советська імперія, чи взагалі російська імперія, а чи ні. Ця імперія заволоділа вже одною шостою частиною земної кулі та загрожує всім іншим ще вільним країнам. Отже — цілому світові. Після її розвалу зникне ця загроза. Від того, чи існуватиме імперія, залежить, чи буде самостійна Україна, чи ні. Себто з розвалом імперії, з постанням самостійної України зникає загроза для цілого світу. Саме від самостійності України залежить безпека світу. Російська імперія зникає з появою самостійної України. Тому Україна є революційною проблемою світу. Ярослав Стецько уважав, що наша ідея може бути сприйнята цілим світом. Ідею самостійності України і потребу самостійної України можуть підтримувати всі народи світу, бо в їх інтересі лежить якраз те, щоб не було імперії, яка загрожує їхнім інтересам, себто щоб Україна була самостійною.

І друга думка, яку Ярослав Стецько постійно розвивав у своїх статтях і промовах під час своїх виступів, — це альтернатива атомовій війні. Ярослав Стецько переконував, що такою альтернативою є якраз визволення поневолених народів. Коли поневолені народи стануть самостійними, зникне загроза атомової війни. Отже, цю альтернативу він дуже

широко розробляв. Свої проєкти вирішення цієї проблеми старався пересилати міністерствам закордонних справ, військовим штабам, міністерствам оборони. І не раз навіть казав, що коли зараз не підхоплять нашої ідеї, себто допомоги визвольній боротьбі поневолених народів, то нехай вона залишається в шухлядах тих штабів, нами розроблена визвольна концепція, а колись вони до неї звернуться. Отже, наша ідея проти атомової війни за визволення поневолених народів повинна бути сприятливою для всіх. Він уважав, що ми можемо в цілому світі знайти співзвучні сили, які будуть і проти комунізму, і проти російського імперіялізму. За тими силами ми й шукали. Він уважав, що треба мати зв'язок, треба мати доступ до урядів і президентів, до прем'єрів, до парламентів, до військових чинників, до університетів, узагалі до інтелігенції, до молоді. І щоб таку ідею розвивати в цілому світі, треба мати ці зв'язки з тими силами, які можуть стати по нашій стороні. Він уважав, що потрібно створити велику планетарну організацію. І тому вже 1958 року бере участь в конференції у Мехіко-Сіті, столиці Мехіко. На цю конференцію до Мехіко приїхали представники вільної Азії, Америки, Канади, європейських країн. І Ярослав Стецько був одним із засновників комітету для створення Світової Антикомуністичної Ліги, але не відразу. Там виробили платформу, інші документи, статuti, але Світова Ліга як така не була ще створена. Це тривало кілька років. Потім були конференції, на деяких була також наша делегація — в Кореї і Тайпеї, в Токіо. І ми довгий час брали участь у таких конференціях як представництво України. Ярослав Стецько постійно виступав як Прем'єр України з 1941 року, крім того, як президент АБН. І так українську закордонну політику він вів або прямо від імені України, або через АБН, який був створений за кордоном у 1946 році.

На тих нарадах, які мали остаточно завершити створення Світової Антикомуністичної Ліги, постійно стояла одна проблема: чи та Ліга буде лише антикомуністичною, а чи буде також виразно зазначено, що вона виступає за розпад Російсько-советської імперії на самостійні держави на їх етнічних територіях. Ішла боротьба. Я пригадую, що в Кореї ми покинули нараду, коли американська делегація, очолювана професором Міллером з Вашингтону, наполягала, щоб цей пункт, де говориться, що Світова Ліга має бути також проти російського імперіялізму, усунути, бо тоді американці не дадуть фінансової підтримки для неї. Ярослав Стецько стояв з нашою делегацією на тому, що ми не сміємо без прийняття того пункту увійти до Світової Ліги. Ми цього не розголошували, щоб не підривати поваги до ініціативи створення Світової Антикомуністичної Ліги, але до неї ми покищо не увійшли.

І друга проблема, за яку ми мусіли боротися, це — чи Україна має бути прийнята до Ліги на рівних правах з американською делегацією, делегаціями канадською, китайською, (себто націонал-китайською), німецькою та іншими. Треба нам собі пригадати, що вступати до Світової

Ліги мали право різні делегації, різні представництва, одні — державні, яких підтримували Корея, національний Китай, Японія, Філіппіни, і делегації, які були напівдержавними, себто які без дозволу Стейт-департаменту (Міністерства закордонних справ) нічого не приймали, як американська чи канадська, і від приватних організацій — від європейських народів. І тут стало на перешкоді те, що Україна є поневоленою нацією, але хоче бути прийнята на рівних правах з іншими. Ми не хотіли увійти в Лігу, доки Ліга не визнає за Україною право як за самостійною Державою, яка покищо не визволилася, але має право на існування, а українська делегація має бути на рівних правах з американською, японською та іншими. І ця боротьба тривала досить довго.

Тільки 1967 року в Токіо вдалося це досягнути. Ми тоді цілу ніч не спали. Наради йшли цілу ніч. Ярослав Стецько мав дуже слабе здоров'я, але був дуже твердий у своїх принципах. Він ніколи не відступав, коли йшлося про збереження принципів. І врешті над ранок японська делегація перемогла інших і сказала, що вона є за тим, щоб Україна була прийнята на рівних правах. Це була велика радість для нас, бо ми там були прийняті, а потім удруге шістдесятитисячним вічем. На тому вічі йшли делегація за делегацією, а перед ними японські старшини несли національні прапори. Може тепер синьо-жовтий прапор, який є святим символом державної незалежності України, що його бачимо щодня, так сильно не зворушує, але тоді для нашої делегації, очолюваної Ярославом Стецьком (в якій було 11 членів, в тому числі 6 сумівців і один пластун з Австралії, решта — старші представники від наших великих організацій з Америки, Канади), це була надзвичайна подія. Ви собі можете уявити, яка то була для нас радість, коли шістдесятитисячне віче, підносячи високо кулак (так вітають в Азії), кричало, а ми лише розуміли слово «Україна, Україна». Нам пізніше пояснили, що це означає: «Самостійна Україна».

Отже, з 1967 року ми стали членом Світової Антикомуністичної Ліги. Ярослав Стецько увійшов до Проводу цієї Ліги, який називали Екзекутивною. У преамбулі до платформи Світової Антикомуністичної Ліги було дуже виразно зазначено, що ця Ліга є не лише проти комунізму (проти комунізму були всі ті держави дуже легко), але і проти російського імперіялізму.

Нам забрало 3 роки, щоб врешті переконати всіх інших, що Ліга має бути і проти російського імперіялізму.

Очевидно, це попереджувало ряд зустрічей, розмов, листів, документів, різні наради тощо. І від того часу ми є постійними учасниками міжнародних конференцій і здвигов. І так, щоб не оминати якоїсь країни, я перечислю їх. Хочу вас ознайомити, який був терен дії нашої дипломатичної місії, наших дипломатів, що діяли від імені України і від імені усіх поневолених народів через АБН.

В делегацію ми дуже часто брали одного чи двох чужинців: раз словака міністра Дурчанського, раз угорського генерала Фаркаша, який з УПА підписував від мадярів договір в часі Другої світової війни, то знов брали литовських політиків, то туркестанців, коли їхали до Індонезії, то інших представників. Уся наша делегація від АБН мала дуже різnorodний склад. І лише АБН зумів не раз поєднати представників і Греко-Католицької Церкви, і Православної, і мусульманських, і християнських. Одна наша делегація у Вашингтоні складалася з доктора Гаїта — туркестанця, православного д-ра Зурабішвілі — грузина, литовця — католика, нас двох греко-католиків і один православний — від України. Отже ж, це була дуже така різnorodна делегація, але всі були з'єднані ідеєю спільної боротьби і спільного фронту. Об'єднані в АБН, ми давали всім змогу виступати на таких міжнародних форумах.

Які країни були об'єктом нашої дії? Це всі країни Західної Європи, Велика Британія, Канада, США, Мехіко, країни Центральної Америки, Куба, Бразилія, Парагвай, Аргентина, Чиле, Туреччина, Японія, Китай, Корея, В'єтнам, Індія, Пакістан, Афганістан, Тайланд, Філіппіни, Індонезія, Австралія, Нова Зеландія, Африка, Ангола, Єгипет, Мозамбік, Етіопія, Ізраїль, Ливан, Іран, Савдівська Арабія.

Це можна дуже легко уточнити, перевірити і доповнити в усіх виступах, які є зафіксовані в тих країнах, в наших архівах і в наших паспортах.

Дуже часто ми мусіли міняти паспорти, бо не було місця на печатки, а ми жили як бездержавні. Ярослав Стецько ніколи не хотів брати громадянства іншої держави, бо казав, що раз він репрезентує Україну, то це буде нижче його гідності брати паспорт якоїсь іншої держави. Він не дочекався українського громадянства, але я щаслива, що я його дочекалася.

На тих міжнародних конференціях, де були делегації державні, напівдержавні, приватні, там була чудова можливість познайомитися з майбутніми президентами, як, наприклад, з Річардом Ніксоном, пізніше президентом Америки, з прем'єром Бортоном, пізніше президентом Австралії, з різними членами Американського Конгресу і парламентамів різних країн, генералами, адміралами, членами НАТО, як, наприклад, з ген. сер Джоном Гакетом.

Джон Гакет написав книжку «Третя світова війна». В тій книжці він твердить, що українські націоналісти перебрали КГБ, зробили переворот і розвалили Російську імперію. Це було далеко перед розвалом СРСР в серпні 1991 року.

Отже ж, там була змога завітатися, і майже не було президента світу, з яким би не був знайомий Ярослав Стецько. Не раз ті президенти навіть радилися з ним. Ніколи не забуду, як зближалася Тейт-офензива у В'єтнамі. Дуже багато людей покинули Сайгон, багато делегатів і я також думали, що будемо покидати місто, але Ярослав сказав: «Це буде ганебно: в'єтнамці лишаються, і ми лишаємося з ними». І тоді Президент

запросив його і довго радився з ним, що і як можна робити, які методи застосувати, які є перспективи і тому подібне. Пізніше, як Президент став емігрантом у Лондоні, я кілька разів зустрічала його.

Ярослав Стецько знав особисто і спілкувався з такими президентами і прем'єрами, як Рональд Реґан (США), Річард Ніксон (США), Джорж Буш (як був заступником президента США), Дієм (В'єтнам), Т'ю (В'єтнам), Фердінанд Маркос (Філіппіни), Сіґман Рі (Корея), Франсіско Франко (Іспанія), Чан Кай-шек (Національний Китай), Шарль де Голь (Франція), Конрад Аденавер (Німеччина); Джон Ґордон (Австралія), Кітта Качорн (Тайланд), Андреотті (Італія), Кіші (Японія), Гералд Мак-Міллан, адмірал Карлос Пенна Ботто (Бразилія), генеральний секретар Південно-азійського оборонного пакту (СЕАТО) ген. Хесус Варґас, Дж. Чітунда (шеф УНІТА, визвольної організації в Анголі), Отто фон Габсбург (наслідник трону Габсбургів), посол до Європейського Парляменту і Почесний Президент Європейської Ради Свободи, керівник проєкту оборони з космосу «Стратегічна Оборонна Ініціатива» ген. Данієль Ґрейгам (США), міністер торгівлі Італії і визначний державний діяч Європи Іван Матео Льомбардо, провідні діячі НАТО — ген. сер Джон Гакетт (Велика Британія), ген. сер Волтер Волкер (Велика Британія), ген. сер Роберт Кльозе (Бельгія) та багато інших.

Ярослав Стецько так вів себе, і з такою повагою його сприймали, що поруч з ним не відчувалося, що ми є представниками поневоленої нації. Його трактували як представника держави, і коли Де-Мерель (він тоді був прем'єром) запросив його до Туреччини як голову Української держави, то Росія відразу домагалася ультиматумом, щоб турки його видали. Турки робили багато для популяризації української справи, для нашої держави. І повезли його кораблем крізь Чорне море, під береги України, щоб він собі набрав в пляшку води з Чорного моря. Коли ховали Степана Бандеру в Мюнхені 1959 року, то ця вода скроплювала його могилу. А секретарка залишила решту і каже: «А це для Вас, пане Голово. Коли Вас будемо ховати, це для Вас буде решта». Ця решта майже випарувала, але дещо збереглося. Отже, багато президентів, генералів, міністрів були його особистими знайомими.

Ярослав Стецько дбав, щоб нашу ідею нести в народні маси, бо вона наскрізь демократична. Вона буде переконувати, і нею не можна обмежуватися лише до зустрічей з провідниками народу, її треба нести в маси. Треба знайомити з нею всю українську націю, і тому він був дуже сильно за масовими акціями. Була величезна кількість різних масових демонстрацій. Вони охопили Вашингтон, Нью-Йорк, Оттаву, Торонто, Сідней, Канберу, Берлін (тоді навіть, коли був ще поділений), Бонн, Лондон, Париж та інші столиці світу, де були московські амбасади. Під ними відбувалися різні маніфестації, і було виразно видно, під якими прапорами йдемо ми і стараємося всюди втягати населення даної країни. Коли відбувалася I Конференція Гельсінських Домовлень у Мадриді, ми робили голодівку. Там є жменька українців у Мадриді, але вони

залучили еспанців і еспанок, які приносили нам коци вночі, щоб ми не змерзли, свічки, щоб ми могли бодай коло них погрітися. Коли ж ця демонстрація вдень проходила, то ми не знаємо, звідки взялося 500 людей, бо нас було всього двадцять кілька українців, що приїхали, і кілька тих, що жили і студіювали в Мадриді.

Отже, всюди був клич залучувати українську громадськість, поневолені народи СССР і вільні нації світу йти між ті маси, йти між робітництво, студентство, взагалі — йти між людей і ширити ідею. Ми зобов'язані показувати, що наша ідея справедлива, що вона дає розв'язку світової проблеми. Лише нація і національна держава можуть бути розв'язкою всіх проблем у світі. І за ту ідею ми дуже багато здобули прихильників у цілому світі — і там, де жила наша еміграція, і там, де її не було, або були лише еміграції поневолених народів з АБН.

До таких гучних акцій можна зарахувати акції в Данії, Швеції та в Норвегії, коли Хрущов відвідував ці країни. Ми там мали небагато людей, але ця акція була дуже вдала. Тоді якраз відкривався пам'ятник Тарасові Шевченку у Вашингтоні. На це відкриття поїхав Ярослав Стецько. Але перед цим відкриттям була акція у Стокгольмі. Про неї заговорив світ тому, що там ця акція була проти Хрущова. Хрущов дуже розсердився, що Ярослав Стецько нагадав про союз шведського короля Карла XII з гетьманом України Іваном Мазепою. Він цілу годину сварив і прем'єра Швеції Горляндена, і Мазепу, і Бандеру, і Стецька, і УПА, — все, що йому на думку спадало. Цілу годину він стукав, гримав кулаком і грозив прем'єрові, бо він собі не міг уявити, як можна вести акцію і складати вінок у королівській церкві на саркофаг короля Карла XII без дозволу уряду. Він звик до тоталітарної системи і погрожував прем'єрові Швеції, що він програє, як програв Карло XII під Полтавою.

Цю акцію пам'ятають шведи донині, а деякі студенти, які брали в ній участь, до сьогодні є великими приятелями України. Один з них — Бертіль Гебман, голова Стратегічного інституту, був на Першому Зборі Конгресу Українських Націоналістів. Ця визначна особистість 12 років своїми засобами видавала «Дет Фрі Україна» («Вільна Україна»). Йому запропонував Ярослав Стецько, щоб він працював для України. Він йому обіцяв, що зробить його Почесним громадянином України. Бертіль Гебман дуже багато зробив для розвитку і зміцнення щирих і рівноправних взаємин наших націй. І таких друзів, приятелів можна б дуже багато назвати по цілому світі. Я думаю, що прийде час, і ми гідно вивчимо цю епоху.

Ярослав Стецько уважав, що не треба війни, не треба конфронтації з Росією. Цю імперію можна розвалити зсередини, бо вона стоїть на вулькані поневолених націй. Про це він написав багато статей. Генерал Фуллер, один з найвизначніших військових теоретиків у Великій Британії, твори якого видані у 12 країнах світу, написав передмову до цієї праці, яка доказує, що Советський Союз можна розвалити саме таким

чином. Дуже велику увагу приділяв Ярослав Стецько АБН. Саме завдяки йому АБН був розбудований у цілому світі.

Не раз наші українці в Америці чи Канаді говорили, чому ми маємо давати гроші на книжки, журнали, газети, на конгреси, конференції. Чому не дають інші національності? І ми їм вказували на те, що, наприклад, туркестанців навіть сотні немає в Західньому світі, але вони є в Індонезії і мають свій Комітет Єдності. І коли ми були на міжнародній конференції, то один індонезієць про щось говорив англійською мовою, але я його майже не зрозуміла. Я чула цілий час «Білораша ... Юкрейн ... Юкрейн ... Білораша». І тоді я підійшла до нього і запитала: «Розкажіть мені, про що ви говорили». І він сказав: «Оскільки Білорусь і Україна є членами ООН, то їм належить самостійність, вони повинні мати свою армію, повинні мати свою закордонну політику і повинні бути визнані народами світу». А я його питаю: «Звідки у вас такі знання цих проблем?» Він відповів, що в них є туркестанці. Вони створили Комітет Єдності, і від туркестанців вони знають про Україну, Білорусь і про всі інші поневолені народи, які борються за самостійність. Таких прикладів багато, коли якраз не українці, а інші національності, чи то на Близькому Сході, чи в Туреччині, чи в інших країнах робили спільну нашу справу. Ми тепер дуже багато допомагаємо морально і політично чеченському народові, а я хочу сказати, що 40 північних кавказців були членами турецького парламенту. Я горда з того, що тоді, коли Сталін вивіз чеченців та інших північних кавказців, саме Україна давала їм велику підтримку в цілому світі.

Я б залюбки могла багато розказати про ту величезну дипломатично-політичну працю Ярослава Стецька у цілому світі. Я ніколи не забуду, як він старався допомогти зв'язками для Чомбе у Великій Британії. Він жартома сказав: «Я чуюся як великий маклер. Сам не маю держави, а помагаю іншим нав'язати стосунки з американським чи британським урядами, і мені це вдається». Дуже часто ми були дуже шановані завдяки його поставі, завдяки його великій, глибокій думці. Ярослав Стецько мав зв'язки з різними народами світу, з дуже визначними особистостями, від президента починаючи і студентами закінчуючи.

Одна така картина. Ми у Манілі, на Філіппінах, мали такий розваговий вечір. Філіппінці забили кілька волів і привезли балет з Маніли. То було поза Манілою, у провінції, і всі делегати намагалися розважати себе після виснажливих конференційних нарад. Я дивлюся, десь немає Ярослава. Де він подівся? А він стояв оточений великою кількістю студентів і з ними вів розмову. Всі філіппінці знають англійську мову, і він переконував їх, якою то великою силою є національна ідея, ідея самостійної держави кожного народу. І вони його уважно слухали.

Я ще хочу сказати, що цю нашу дипломатичну працю Ярослав Стецько вів прямо від революційної ОУН, будучи відповідальним за зовнішню політичну діяльність. Він вів її і через світову Антикомуністичну Лігу,

через АБН. Він заініціював і створив Європейську Раду народів. Ця Європейська Рада складалася з визначних генералів, міністрів, членів парламенту. Її тепер очолює член швейцарського парламенту мадам Обрі. Вона була одною з перших, що приїхала з великою швейцарською делегацією в початках існування незалежної України. І таких приятелів дуже багато є на цілому Європейському континенті. Голова данського парламенту відмовився був приймати Хрущова. Він сказав, що робить пресову конференцію для справжнього українського прем'єра, а Хрущов є колонізатором і не репрезентує справжньої волі України. І тому не пішов на зустріч з Хрущовим, а zorganizував пресову конференцію для Ярослава Стецька. І можна багато перелічити європейців, які до сьогоднішнього дня є великими симпатиками української справи.

Я мушу сказати, що мене заскочила «Деклярація про самостійність» у серпні далеко від України, від Європи — в Коста-Ріці. Увечері в Коста-Ріці був державний бенкет, який уряд zorganizував для нас, делегатів. Південні та центральні американці є надзвичайно емоційними людьми, багато з них плакали, почувши вістку, що Україна нарешті стала самостійною державою, а цілий вечір перетворився на тріумф приязні і симпатій до українського народу.

Тепер, у період незворотнього утвердження Української держави, неухильного зростання її міжнародного авторитету в світі особливо відчувається необхідність ґрунтовного монографічного дослідження порушеної вище проблеми. Вірю, що в нашій Батьківщині знайдуться вчені, які вчасно і на належному рівні виконають цю наукову справу.

■

«Україна, з нашого погляду, має сьогодні особливе, навіть вирішальне значення для цілого світу і пхати її в сателітні рамки — просто злочин. З відновленням УССД валиться московська імперія, міняється політична карта світу. Тракткування України як периферії, на якій має відбуватися розигра великих потуг, означає не вірити у свою націю, зраджувати українські самостійницькі позиції».

Ярослав Стецько. «Україна — наріжний камінь світової політики». «В. Ш.», жовтень, 1971, стор. 1091–1098.

*Під час Заупокійної Панахиди на цвинтарі.
При мікрофоні д-р М. Климишин.*

*Дружина Покійного Ярослава Стецька, Його Сестра і члени Родини
та учасники Похорону під час Тризни.*

*Арихисрейська Заупокійна Служба Божа в катедральному храмі
помісної УКЦ в Мюнхені, Німеччина.*

*Вічна і Славна Йому
Пам'ять!*

До питань державного будівництва

Володимир СІПЕЦЬКИЙ,
доцент, Івано-Франківськ

ДО ПИТАННЯ ПРО ХАРАКТЕР ВІЙНИ 1941–1945 рр.

«Історія — це святая святих народу,
недоторкана для злочинських рук»¹.

Об'єктивно написану історію може мати народ, який має свою державу. Втративши державність після княжої доби, український народ століттями перебував під чужоземним гнітом, зазнаючи російщення, ополячення, онімечення, мадяризації і румунізації. Зрозуміло, що в царській Росії, яка проводила політику «не було, нет і не будет» України, української мови, написати справжню історію було неможливо. Але найбільшому фальшуванню історія України піддавалася за часів совєтської влади. Під прапором інтернаціоналізму винищувалося все українське, обкрадалися його культурні надбання, замовчувалося все не вигідне для системи.

Совєтська історія писалася на замовлення ЦК КПСС і повинна була виправдати експеримент «побудови соціалізму». Справжня історія України і сьогодні знаходиться в архівах колишнього КГБ, частина яких, особливо матеріали, що мають відношення до ОУН і УПА, вивезені в Росію у м. Подольськ.

Зрозуміло, що не могла не піддаватися фальшуванню і участь українського народу в Другій світовій війні. В усіх совєтських виданнях війну 1941–1945 рр. трактують як «Велику Вітчизняну». Чи так воно було насправді? Нам необхідно звернутися до фактів, аналізувати їх без емоцій, не видавати бажане за дійсне і не виходити з висловлювань Й. Сталіна з його книжки «Про Велику Вітчизняну війну...»

Без сумніву, ця війна була «великою» за тривалістю, руйнуваннями і жертвами. За останніми даними, в Україні протягом війни було знищено 5,265.045 осіб і вивезено на рабську працю в Німеччину 2,224.000 осіб. Разом цифра всіх людських втрат становить 7,489.045². Подібного все-світня історія ще не знала.

Війна для українського народу почалася 22 червня 1941 р., а 8 жовтня 1944 р. совєтські війська «звільнили» від окупантів останній населений пункт Дрогобицької області і УССР — село Лавочне. 28 жовтня 1944 року було завершено «визволення» Закарпатської України.

¹ Довженко О. Афоризми, крилаті вирази, творчі роздуми, скалки думок високих. К., 1968, ст. 11.

² В боротьбі за Українську державу. Львів, «Меморіал». 1992, ст. 86–87.

Україна зазнала найбільших руйнувань, особливо під час відступу німців, які здійснювали «політику» випаленої землі. Окупанти пограбували і зруйнували більше 16 тис. промислових підприємств, на яких працювало до війни близько 2,3 робітників, зруйнували і пограбували понад 714 міст та робітничих селищ³, 27910 колгоспів, 872 радгоспи, 1300 МТС, відібрали у селян 7594 тис. голів великої рогатої худоби, 3311 тис. коней, 9333 тис. свиней, 7317 тис. овець і кіз, 59297 тис. домашньої птиці⁴. Загальні збитки тільки від прямого знищення майна громадян, промислових підприємств, колгоспів, МТС, радгоспів та установ України, за даними Надзвичайної Комісії по встановленню і розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників на території УРСР в довоєнних цінах, становить 285 мрд. карбованців⁵.

Що стосується слова «вітчизняна», то нам найкраще звернутися до фактів.

А хіба в українців була Вітчизна. Україна навіть не була колонією. Вона була територією спочатку романовської, а згодом советської імперії. УРСР потрібна була Москві, щоб мати ще один голос в ООН. УРСР — це була «держжава», якою з самого початку керували: Раковський — болгарин, Косіор — поляк, Постишев — росіянин, Хрущов — росіянин, Каганович — єврей. Головами ЧК, КПУ, НКВС на Україні були виключно росіяни, латиші, євреї, інколи люди з українськими прізвищами типу Строкача, Федорчука, Галушки.

А де були українці. Вони були в ГУЛАГу. В меморандумі від наркома у справах національностей тов. Сталіна на ім'я українських советських керівників, які перебували в м. Таганрозі після окупації України німцями в 1918 р., писалося: «ЦВК України повинен, нормально залишити Таганрог і Ростов. Досить гратися в уряд і республіку, здається, вистачить, пора кинути гру»⁶. Чи міг бути кращим до українського народу В. Ленін, ставлячи на таку відповідальну ділянку державного будівництва «діяча» типу Сталіна, чи підтримуючи бандита Муравйова, що організував у січні 1918 р. погром українців в Києві. За даними Українського Червоного Хреста, тільки протягом перших десяти днів у Києві було вбито понад 5 тисяч чоловік⁷.

Одним з перших поселенців «будов соціалізму», що були створені за вказівкою Леніна і Троцького («Соловецький лагерь особого назначения [СЛОН]», закладений у 1920 році), були українці⁸. У цьому таборі були замучені тисячі українців, а серед них видатні діячі культури Л. Курбас, О. Шумський, М. Слабченко, М. Зеров, М. Куліш та багато інших.

³ «Історія робітничого класу Української РСР». Т. 2. К., 1967, ст. 311-312.

⁴ «Історія селянства Української РСР». Т. 2. К., 1967, ст. 307.

⁵ «Історія робітничого класу РСР». Т. 2..., ст. 311-312.

⁶ Цюпа Іван. «Через терни до зірок». К., 1966, ст. 338.

⁷ «Ратуша» (Львів). 1991, 14 січня.

⁸ «Літопис нескореної України». Документи, матеріали, спогади. Кн. 1. Львів, 1993, ст. 650.

Першими зазнали кривавих репресій старшини і стрільці УГА. В руки ЧК потрапило близько двох тисяч чоловік. Спочатку їх тримали в тюрмах Києва, Харкова, Москви, а згодом відправили у концтабір Кожухів. При перевезенні старшин і стрільців на Соловки, баржа була затоплена в Білому морі. Серед загиблих — отаман Сень Горук, сотники Марко Водовський, Лев Кокіш, Юрко Кантимір, Михайло Капко, Василь Метельський, Гриць Фединський, Іван Цяпка-Скоропад; підпоручники Володимир Дуцько, Євген Кобрин з дружиною Стефанією, Леонтій Лушпинський, Адольф Блощанський, Олекса Стадницький, Михайло Соляк, Тадей Слобода, Євген Ясеницький, чотарі Гриць Гоцький Володимир Дроздовський, Григорій Олійник, Ігнат Прокіп, Євген Тимофійчук; хорунжі Зенон Кулицький, Михайло Лучак, Гнат Хаджей, Іван Шпорлюк та інші галицькі старшини⁹.

Після 1939 року, коли Західню Україну прилучено до складу УССР, січові стрільці і вояки УГА, що залишилися живими, були по-звірячому закатовані НКВД і НКД.

Якщо в дореволюційний час русифікація проводилася шляхом заборони української мови, друкованого слова, закриття культурних закладів, установ, перешкод вшановування національних свят, звичаїв, традицій, обрядів, то в часи советської влади подібні заходи переросли в політику геноциду, що здійснювався шляхом голодоморів, депортацій, фізичного винищення та масових політичних екзекуцій.

Фізична розправа над військовими діячами УГА чинилася одночасно із розгортанням великомасштабних злочинних акцій над селянством: голодомори 1921-19-22, 1932-1933, 1946-1947 рр. Лише протягом голоду 1932-1933 років на Україні загинуло 7 мільйонів чоловік¹⁰. Штучний голод творився для нищення української нації, з метою підрубати генетичний корінь одвічного господаря землі. Український селянин був основою української нації — незрусифікований, працьовитий, високої моралі, який зберігав і передавав національні почуття і традиції. З селянства вийшла основна маса української інтелігенції. Знищивши селянина і запровадивши його в соціалістичний рай — колгоспи, держава одержала трудячого-робота без роду і племені, цілком залежного від неї.

Поряд з винищенням селянства система організувала винищення інтелігенції. Процес над 45 керівниками СВУ проходив від 9 березня до 9 квітня 1930 р. у Харкові. 9 квітня оголошено вирок: 13 звинувачених, а серед них академік Євфремов, проф. Дурдуківський, письменниця Старицька-Черняхівська, Володимир Чехівський, Гемайзе, Ніковський, Гребенецький, Черняхівський, Гонцов, Павлушков, Барбара, Удовенко, Підгасцький були засуджені на кару смерті, яку замінили ув'язненням від 8 до 10 років і позбавленням громадянських прав після ув'язнення

⁹ Там же, ст. 8.

¹⁰ «В боротьбі за Українську державу...», ст. 12.

від 2 до 5 років; 11 засуджено на депортацію з України після відбуття покарання; 9 засуджено умовно¹¹. Метою цих «процесів» було припинити українізацію, усунути з активного життя найбільш відомих діячів культури, науки й освіти. Найбільшого погрому зазнала українська література: 89 письменників було знищено, 212 примушено замовкнути, 64 заслано, 83 емігрували¹².

Будівництво соціалізму в СРСР велося на кістках багатьох народів, насамперед українського. Лише на будівництві Біломорсько-Балтійського каналу довжиною 221 км загинуло понад 250.000 в'язнів, а серед них більшість українців¹³. В роки війни для ремонту і реконструкції Архангельського порту, через який проходили вантажі союзників по ленд-лізу, НКВД за завданням ДКО залучив в'язнів усіх Архангельських таборів¹⁴.

Після 1939 року розпочалося будівництво соціалізму на західно-українських землях. Почалося воно з винищення усіх свідомих українців, закриття усіх українських громадських організацій, спортивних, просвітнянських, кооперативних організацій і навіть репресій членів КПЗУ. Виконавши роль п'ятої колони, КПЗУ вже була не потрібна. Закрито було, наприклад, спортивне товариство «Україна» у Львові, а більшість футболістів команди протягом 1939–1940 років знищено. Серед замордованих: Богурат М. 1921 р.н., Корець В. 1921 р.н., Кузьма В. 1920 р.н., Сенів Я. 1921 р.н., Тихоріз Є. 1920 р.н., Гриців Р., Завадівський А. 1921 р.н., Гнура П. 1921 р.н.¹⁵.

Протягом 1939–1941 років в тюрмах НКВД страшними туртурами було замордовано понад 50 тис. представників інтелігенції, робітників, селян, священиків. В сибірські краї на вимирання було вивезено 1.300 тис. населення¹⁶. В ці роки широкої збройної боротьби проти совєтської влади ОУН ще не вела. Після відступу совєтських військ у 1941 році тюрми НКВД у всіх містах і районних центрах були переповнені замордованими людьми, серед яких більшість була українцями. Серед них син Івана Франка Петро Іванович, вбитий НКВД у 1941 р. (колишній командуючий авіацією УГА, вчений, хімік, письменник). НКВД розстріляло тоді в Галичині і на Волині понад 20 тис. в'язнів¹⁷. Цей терор є свідченням того, що керівництво держави, за вказівками якого здійснювалися ці злочини, думало не про перемогу, а про кінець режиму.

5 та 21 грудня 1939 року і 2 березня 1940 р. Рада Народніх Комісарів СРСР прийняла спеціальні рішення про виселення населення з районів Західної України і Західної Білорусії. В основному вивозили членів

¹¹ «Авангард». Журнал української молоді. Травень-червень, 1991, ст. 106–112.

¹² Жуковський А., Субтельний О. «Нарис історії України». Львів, 1991, ст. 10.

¹³ «В боротьбі за Українську державність...», ст. 12.

¹⁴ «Новая и новейшая история», 1994, № 3, ст. 178–181.

¹⁵ «Літопис нескореної України...», ст. 385.

¹⁶ «Співаник УПА». Львів. 1992, ст. 10.

¹⁷ «В боротьбі за Українську держав...», ст. 16.

сім'ей військовополонених, власників, господарів, чиновників державного апарату, членів ОУН, колишніх УСС, вояків УГА та їх сім'ї¹⁸. Винищували і вивозили не тільки з політичних міркувань, але й з метою пограбування. Адже «визволителі» приїздили з фанерними валізами в напіввійськовій уніформі. В залежності від посади їм і надавалися квартири репресованих, в яких було все: прекрасні меблі, добротний одяг, взуття, предмети побуту. Ця практика особливо набрала розмаху після 1944 р. Так, у квітні 1950 року був арештований і виселений з родиною в Сибір львівський лікар Олександр Малюха, колишній футболіст команди «Україна». Разом з ним вивезли дружину Володимиру, 8-річну дочку і сина, якому минуло два тижні. Ця «операція» була здійснена тому, що майор НКВД товариш Павленко повинен був одержати цю квартиру¹⁹.

Не можна забувати, що «золотий вересень 1939 року» приніс на західно-українські землі нову соціалістичну ідеологію і мораль, складовими частинами яких були брехня, пияцтво, розпуста, злочинство, хабарництво, вседозволеність начальства під гаслом «не пойман не вор». Ці «духові» надбання соціалізму настільки вкорінилися у свідомість трудящих, що, як назвав В. Ленін, перетворилися у матеріальну силу, викликавши деградацію суспільства.

Так за що повинен був боротися український народ і яку Вітчизну захищати. Чому на поталу фашистам залишив його товариш Сталін. А пізніше вимагав відповідати у всіх анкетах: «чи перебував на окупованій території».

Політика геноциду по відношенні до українського народу вплинула на його ставлення до війни і Німеччини зокрема. Без сумніву, що частина населення України вбачала у німцях визволителів від московсько-більшевицької тиранії. Лише нерозумна і злочинна гітлерівська східня політика перетворила цю частину населення із союзника в противника. Після Акту відновлення Української Держави 30 червня 1941 року Гітлер уважав головним ворогом німців на Україні українських націоналістів, а насамперед ОУН б. Згідно таємного наказу, підписаного Ервіном Шліце, члени ОУН б підлягали негайному арештові, а після допиту розстрілові²⁰.

Допомагала німцям нищити українських патріотів большевицька агентура, яка по завданню проникала в гестапо, окупаційний апарат, служила перекладачами тощо.

Можна погодитися з американським дослідником Юджінім Лайонсом, який в праці «Наші таємні союзники», що вийшла в Нью-Йорку 1953 р., пише: «Німці програли війну не в Сталінграді, але в Києві, тому, що вивісили свастику, а не український національний прапор»²¹.

¹⁸ «Український історичний журнал», 1990, № 10, ст. 35.

¹⁹ «Літопис нескореної України...», ст. 386.

²⁰ «В боротьбі за Українську державу...», ст. 22.

²¹ Цит. за кн. Ярослава Стецька «30 червня 1941». Накладом: Ліга Визволення України, Торонто, Онтаріо, Канада, Організація Оборони Чотирьох Свобід України, Нью-Йорк, США і Української Видавничої Спільки, Лондон, Англія. 1967, ст. 218.

Напрошується висновок, що ще задовго як війну програли генерали, вона була програєна нацистськими політиками.

Небажання захищати ворожу і чужу їм тоталітарну систему проявилось в дезертирстві, ухилянні від призову, масовій здачі в полон, добровільному переході на сторону противника. Так, при відступі 94 гавричано-артилерійського полку з Житомира до Києва у перший день втекло 160 чоловік. А до Броварів полк дійшов, маючи у своєму складі 300 військовослужбовців. Ця військова частина комплектувалася з приписників Житомирської і Київської областей²².

За перші три тижні війни Червона Армія залишила Латвію, Литву, Білорусію, частину Російської Федерації, України, Естонії, Молдавії. Було розгромлено повністю 28 дивізій, 72 — втратили більше половини людей та озброєння і виявилися небоєздатними. Советські війська втратили 21,5 тис. гармат і мінометів, 6 тис. танків, 3,5 літаків. Втрати противника за цей час складали: 100 тис. чоловік, 1,5 тис. танків і 1 тис. літаків²³.

В советських дослідженнях число червоноармійців, що попали в полон, дорівнює 4 млн.²⁴. Німецькі історики, зокрема І. Гофман у праці «Історія армії Власова» цю цифру доводить до 5,2 млн, в тому числі 3,5 у перші місяці війни. В полоні були не тільки червоноармійці, але й генерали, офіцери, члени партії і безпартійні, комсомольці і несоюзна молодь. «Вітчизна» відмовилася від них, уважаючи їх зрадниками, хоча багато з них попали в полон у безвихідній ситуації, будучи пораненими чи втративши свідомість. Навіть ті, що з боєм і зі зброєю прорвалися з оточення, були на підозріні і проходили сувору перевірку військового НКВД — «СМЕРШ». СРСР не приєднався до Гаазької (1907 р.) і Женевської (1929 р.) конвенцій про ведення війни і це було використане гітлерівцями як привід для варварського поводження з советськими полоненими. 16 серпня 1941 р. був виданий наказ № 270, який суворо карав за панікерство, дезертирство і здачу в полон. Репресіям піддавалися також сім'ї військовослужбовців, які попали в полон²⁵.

Для кремлівського керівництва життя людини не мало жодної вартості. Це особливо проявилось в роки війни. Часто через недостатнє матеріальне забезпечення, погану розвідку, невміння вірно оцінити ситуацію, від мистецтва багатьох генералів ведення бойових дій війська несли великі не виправдані втрати. Наступальні операції 1941–1942 рр. під Москвою, Тихвіном, Ростово-на-Дону і на інших напрямках відіграли велику роль у зриві плану блискавичної війни. Проте всі вони не були повністю завершені і не досягли оперативно-стратегічної мети. Травнева наступальна операція під Харковом 1942 р. закінчилася катастрофою.

²² «Літопис Української Повстанської Армії». Т. 15. Торонто, Вид. Літопис УПА. 1987, ст. 32–37.

²³ «Военно-исторический журнал», 1991, № 12, ст. 2.

²⁴ «Военно-исторический журнал», 1992, № 6–7, ст. 33.

²⁵ «Колесников А. Грехопадение». Харків, 1991, ст. 230–231.

Противник оточив 300-тисячне угруповання Південного і Південно-Західного фронтів. Невдало з великими втратами закінчилися наступальні операції 1942 р. на Північному Кавказі, в Криму, при звільненні Донбасу, в межах Північно-Західного і Ленінградського фронтів. Але навіть в 1943-1944 рр. після Сталінграду і Курська з вини командування операції закінчувалися невдало з великими втратами. Наприклад, Західний фронт під командуванням генерала армії В. Д. Соколовського з жовтня 1943 по 1 квітня 1944 року здійснив 11 невдалих наступальних операцій, що закінчилися безрезультатно і коштували 330.537 вбитими і пораненими²⁶.

В ході війни війська несли неоправдані жертви тому, що командуючі фронтами й арміями підносили подарунки вождеві у вигляді звільнених до пам'ятних дат великих населених пунктів: Київ, Берлін. Зокрема, Г. К. Жуков пообіцяв Сталінові здобути Берлін до 1-го травня. Цей подарунок коштував понад 300 тис. вбитими і пораненими. Скільки нових сиріт, вдів, батьків без синів і дочок появилось на Батьківщині.

В прифронтових районах до відновлення роботи військових комісаріатів мобілізація здійснювалася відділами комплектування армій і армійськими запасними полками. Така «мобілізація» у більшості випадків полягала в тому, що забирали всіх мужчин, навіть старих і підлітків, яким не виповнилося і сімнадцять років. Непоодинокі випадки, коли таких ненавчених і навіть необмундированих кидали у бій на певну смерть. Ці злочинні дії в советських академічних виданнях подаються як прояв патріотизму і допомоги місцевого населення наступаючим частинам Червоної Армії. Так, у третьому томі «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941-1945 рр.» наводиться приклад подвигу, здійсненого жителями с. Квітки Корсунь-Шевченківського району Київської області. 30 січня 1944 р. 500 жителів с. Квітки «добровільно» записалися до лав Червоної Армії і прийняли участь у відбитті атак противника, який проривався з оточення²⁷.

Тисячі мобілізованих із західних областей України, пройшовши десятиденне навчання військової справи в запасних стрілецьких полках, загинули при штурмі лінії Арпада в Карпатах під час Східньо-Карпатської наступальної операції військ IV Українського і частково I Українського фронтів у вересні-листопаді 1944 р.

14 дивізія «Галичина» до бойових дій готовилася з 17 липня 1943 р. до 18 липня 1944 р. Вишкіл особового складу проводився в різних навчальних центрах: Гайделягер в Дембіці, Нойгамер — Сілезія (Польща), підстаршин в Гільверсумі (Голляндія), старшин в Просечніцах — Лешанах і Просечніце-Кінгляг (Чехія)²⁸.

²⁶ «Новая и новейшая история», 1994, № 1, ст. 3-6.

²⁷ «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941-1945 рр.». Т. 3. К., 1969, ст. 58.

²⁸ Побігуший-Рен. «Мозаїка моїх споминів». Мюнхен-Лондон. 1982, ст. 116, 119, 127-129, 150.

Багаточисленні документальні матеріали говорять, що війна 1941–1945 рр. не могла бути для українського народу «вітчизняною». В ній не розв'язувалися питання України й українського народу. Це була війна двох наймогутніших тоталітаризмів і імперіялізмів — більшовизму і гітлеризму — за світове панування і поневолення чужих народів.

У заявах урядів, в наукових дослідженнях фігурує не «СССР», «советський народ», «советський воїн», а Росія, російський воїн, росіяни. Ця фальсифікація не спростовувалася Кремлем. Так, радник президента Ф. Рузвельта Г. Гопкінс, даючи оцінку внеску СССР в перемогу над Німеччиною, писав «Она была достигнута героизмом и кровью русской армии». Державний секретар Стеттініус, оцінюючи роль ленд-лізу, говорив «За эту помощь русские уже заплатили цену, которая не поддается измерению в долларах или тоннах»²⁹.

Війна 1941–1945 років була вітчизняною для росіян і партійно-советської номенклатури. Це підтвердив у своєму тості на банкеті з нагоди паради Перемоги 24 червня 1945 р. Сталін: «Я пью за великий русский народ, который вынес основную тяжесть войны». А де були інші народи, зокрема український, який втратив 7 мільйонів своїх громадян, дав Червоній Армії понад 300 генералів, 2,5 тис. «Героїв Радянського Союзу». На фронтах воювали мільйони українців. Серед них — О. Довженко, О. Гончар, А. Малишко та інші. У подяку за це О. Довженка розпинали за сценарій до фільму «Україна в вогні», фільм «Битва за нашу Радянську Україну», В. Сосюру за вірш «Любіть Україну», О. Гончара за «Собор».

Українці завжди були в СССР на особливому рахунку. Якщо для російських чи європейських дисидентів мірою покарання були 8 років ув'язнення, виїзд за кордон, то для українських — 10 років ув'язнення, 5 років заслання і переважно виїзд у могилу (Ю. Литвин, В. Марченко, О. Тихий, В. Стус). Система вкоротила життя видатному українському поетові сучасності В. Симоненкові, в творчості якого відчувається дух Т. Шевченка «Поховайте та вставайте...» і І. Франка «Не пора, не пора». А загадкова смерть талановитого композитора В. Івасюка?

За участь у «Вітчизняній війні» український народ одержав винагороду в виді голодомору 1946–1947 рр., який навіть супроводжувався людодством. 6 лютого 1947 року за підписом тодішнього міністра внутрішніх справ України Строкача на ім'я голови Верховної Ради УРСР М. Гречухи повідомлялося: «Про випадки захворювання окремих колгоспників Одеської, Дніпропетровської, Полтавської, Київської, Ізмаїльської областей у зв'язку з продовольчими труднощами». Із січня по червень 1947 р. за офіційними даними в республіці зареєстровано 130 випадків людодства, при цьому було з'їдено 189 трупів. В цілому по Україні на початку 1947 року через недоїдання було зафіксовано 448 тисяч дистрофіків, в

²⁹ «Новая и новейшая история». 1994, № 3, ст. 187.

тому числі 150 тис. у крайній стадії. 27 лютого 1947 р. Строкач по «ВЧ» за номером 348/СМ доповідав заступникові міністра внутрішніх справ СРСР Серову, що через дистрофію зафіксовано 16 випадків людоїдства і 13 випадків убивств. Про трагедію знали в Москві, але не вживали заходів допомоги українському народові. Про це повідомлялося 22 березня 1947 р. міністра внутрішніх справ СРСР Круглова³⁰.

Не потребує коментування той факт, що в 1946 р. СРСР вивіз за кордон 1,7 млн. тон зерна, головним чином безкоштовно, у формі допомоги³¹. Наприклад, до Румунії в 1945 р., як позику, відправлено 300 тис. тон зерна, в 1946 р. — 50 тис. тон зерна і 32 тис. тон картоплі. 6 квітня 1946 року міністр зовнішньої торгівлі СРСР А. Мікоян підписав угоду про доставку до Франції протягом квітня–червня 500 тис. тон зерна. Польща протягом 1946–1947 рр. одержала 900 тис. тон зерна; Чехословаччина в 1947 р. — 600 тис. тон зерна. Експорт зернових з СРСР в 1946 р. становив 10 відсотків заготовленого хліба³².

У цей трагічний для українського народу час ОУН, УПА вирішують здійснити широку акцію допомоги голодуючим. З цією метою Українська Головна Визвольна Рада та УПА звертаються до населення Західної України з проханням всебічно допомогти голодуючим надніпрянцям. Підпільники розповсюдили по селах тисячі листівок, провели велику роз'яснювальну й організаційну роботу. Ось головні назви листівок: «Відозва до населення З. О. України» — підпис «УГВР», «Селяни З. О. України» — підпис «Українські повстанці», «Українці, брати із східних областей» — відозва українців західних областей до голодуючих братів зі східних областей. Всі на допомогу голодуючим братам-українцям» — відозва УПА. «До української молоді Східної України» — відозва ОУН³³.

Допомога населення західних областей України голодуючим врятувала життя сотням тисяч надніпрянців. Все робилося всупереч забороні властей. Відділи НКВД і розташовані по селах гарнізони забороняли населенню приймати голодуючих на ночлівлію, у поїздах і на дорогах відбирали у приїжджих зароблені, закуплені чи випрошені продукти. Були випадки вбивств, арештів голодуючих та інших провокацій. Зимою 1946 р. в селі Черкащині Білобожницького району Тернопільської області енкаведисти вбили дві жінки з СУЗ, що приїхали за хлібом³⁴. 16-річний Микола Петренко із Харківщини був прийнятий в сім'ю Володимира Білінського у селі Лука Дублянського району Дрогобицької області. Його відмили, відгодували, одягли. Для вмираючого з голоду харків'янина В. Білінський був не «паном», «бандерою», а «дедушкою». Так він називав 80-річного

³⁰ Воронов І. О., Пилевець Ю. Г. «Голод 1946–1947 рр.». К., 1991, ст. 44.

³¹ Воронов І. О., Пилевець Ю. Г. «Голод 1946–1947 рр.». К., 1991, ст. 44.

³² «Галичина», 1993, 7 вересня.

³³ «Історія українського війська». К., 1991, ст. 169–170.

³⁴ «Українська Головна Визвольна Рада». Збірка документів за 1944–1955 рр. Видання ЗЧ ОУН. 1956, ст. 239–240.

галичанина. У відповідь на допомогу голодуючому советська влада встановила В. Білінському куркульський податок, щоб «кровопивця» і «глитай» не «експлуатував» наймита.

Вище наведені факти (а їх були тисячі) дають підстави стверджувати, що загально прийнято трактування війни 1941-1945 рр. для українського народу як «вітчизняна» є помилковим. Це цинізм, неповага до самих себе і намагання певних сил надалі писати нашу історію ідеологічними категоріями тоталітарної комуністичної системи.

м. Івано-Франківськ

о. С. ГАРВАНКО

ЧОГО НАМ ТРЕБА?

(Закінчення, 2)

* * *

Другою умовою нашої праці над собою для закріплення нашої світлої будучності є вироблення належної духовости, що зможемо досягнути тільки єдністю віри, за думкою Святого Апостола: «Одне тіло, один дух ... Один Господь, одна віра, одне хрещення ... для збудування тіла Христового» (Ефес. 4,4-5 і 12). А цим «Тілом Христовим» є Церква, так що Апостол мав на думці єдність Церкви. «Вірую в єдину, святую, соборну й апостольську Церкву. Ісповідаю одне хрещення», — молимося щоденно рано й увечері та й у Св. Літургії. Та чи ми справді віримо в те, що шепчемо вустами? Бо якраз нашим великим завданням є виробляти і зберігати гідність української людини — громадянина Української держави і господаря української землі, щоб цим давати гідний приклад. І щойно тоді будуть нас інші, зокрема наші сусіди, шанувати.

Як же ж виглядає оця «свята віра» в нашому народі? Чи не так, що коли хтось з іновірних агітаторів прийде (ще й із якоюсь книжкою чи Біблією) до наших «верующих» — то вони вже даються ошукати. Скільки то фальшивих пророків наш народ слухав і вірив їм... та й яке тепер сучасне розбиття в нашому народі! Отож не слухаймо баламутів, а шукаймо правди там, де вона дійсно непофальшовано знаходиться.

Коли апостоли перепливали з Ісусом Назаретське (чи Тиверіядське) озеро, й Ісус з утоми заснув, а тоді зірвалася буря і почала заливати човен, так що апостоли розбудили Господа й закликали: «Учителю, Учителю! Ми гинемо!». Ісус же вставши, «погрозив вітрові й розбурханим хвилям, і вони ущухли, і настала тиша». А тоді звернувся до учнів і сказав їм: «Де ваша віра?» (Лк. 8, 22-25).

Це коротенька змістом євангельська подія — але яка вона повчаюча і як простенько кличе до кожного з нас і до цілого нашого народу: де

твоя віра? Де віра ваша? Це і заклик до цілого людства, особливо в теперішні часи — в добі різновірства і безвірства.

При всіх чудах уздоровлень Ісус Христос вимагав віри: з біснуватого епілептика виганяє диявола тоді, коли батько заявив: «Вірую, Господи, поможи моєму невірству» (Мк. 9, 17-29); подібне й при уздоровленні сліпого жебрака Вартимея: (Мк. 10, 47-52). А коли Господь прокляв смоківницю, і Петро доніс, що вона всохла, тоді Ісус знову ось-як повчав учнів: «Майте віру в Бога. Поправді кажу вам, що хто скаже цій горі: двигнись і кинься в море, та не сумніватиметься у своїм серці ... то буде йому так» (Мк. 11, 22-24); (тут під «горою» треба розуміти «гори» наших клопотів і переживань). А вже перед самим вознесенням, коли поручив учням іти по всьому світу і проповідувати Євангеліє усякому сотворінню, то й запевнив їх: «Хто увірує й охреститься — той буде спасений, а хто не увірує — буде осуджений» (Мк. 16, 15-18).

Дуже повчальний випадок уздоровлення сотникового слуги в Капернаумі подає євангелист Матей, де на вияв глибокої покори і сильної віри: «Господи, я недостойний, щоб Ти ввійшов під мою покрівлю; скажи тільки слово, і слуга мій видужає...» Ісус здивувався і сказав: «Навіть в Ізраїлі Я не найшов такої віри ... Іди, хай тобі станеться за твоєю вірою! І слуга видужав тієї ж години» (Мт. 8, 8-13).

Також євангелист Лука згадує два дуже вимовні чуда: «жінка хвора дванадцять років на кровотечу» тільки дотиком до одяжі Христової «вмить стала здоровою» і коли впала до ніг Господа та призналася перед усіма людьми, Він сказав їй: «Дочко, віра твоя спасла тебе, іди в мирі!» (Лк. 8, 44-48). Ці самі слова й до жінки-грішниці: «Віра твоя спасла тебе, іди в мирі» (7, 48-50). А ще й при уздоровленні жінки Якіра, голова синагоги став просити, щоб Ісус зайшов у його хату уздоровити дочку-одиначку, а Ісус озвався: «Не бійся, тільки віруй, і вона спасеться»; та й увійшов Господь у хату і воскресив її (Лк. 8, 49-56).

Вкінці св. євангелист Іван ось такі поучення про віру подає: в розмові з Никодимом (про післанництво чи місію Ісуса) Ісус заявив йому: «Бог так полюбив світ, що Сина Свого єдинородного послав у світ», і «Хто вірує в Нього — не буде засуджений; хто ж не вірує, той уже засуджений» (Ів. 3, 16-18 і 36: «Хто вірує в Сина, живе життям вічним. Хто не вірує в Сина — той життя не побачить; гнів Божий над таким перебуває»). А далі в євхаристійній бесіді про «хліб життя» Спаситель так доповнює: «Діло Боже — вірувати в Того, Кого Він послав» (себто в Христа-Месію (6,28-29). «Я — хліб життя ... хто вірує в Мене, має життя вічне» (6, 35 і 47-48). Під цим «життям вічним» треба розуміти вічне щастя з ангелами і святими в небі, так, як Ісус Христос розповів у бесіді про страшний Суд (Мт. 25, 34 і 46).

Та й гарним закінченням євангельських свідоцтв про віру можуть бути слова Ісуса Христа перед воскресенням Лазара: «Я воскресення і життя ... Кожний, хто живе й вірує в Мене, не помре повіки» (Ів. 11, 23-27).

Коротко зміст слів Господніх такий: віра є запорукою нашого життя і джерелом нашого щастя тут, на землі, й опісля, у вічності. Згадані тут євангельські правди чудово доповнює св. Апостол Павло в Посланні до євреїв, де він запевняє, що «без віри неможливо подобатись Богу», та що «віра є запорукою того, чого сподіваємось» (Євр. 11, 1 і 6). І цілу 11 главу Послання до євреїв присвячує старозавітним героям віри та їхнім ділам, якими вони прославились. А в Посланні до галатів перестерігає, що самими тільки ділами Закону (старозавітними ритуалами — С. Г.) «не оправдається ніхто» (Гал. 2, 15-16). Заходить ще нібито трудність з Посланням св. Апостола Якова, в якому він перестерігає, що «віра, коли не має діл — мертва сама в собі», та «Як тіло без душі мертво, так само й віра без діл мертва» (Як: 2, 17-18 і 26). Та це тільки сповідні «розбіжності», які треба розуміти як тісний зв'язок між вірою і ділами: діла мусять бути добрими, а тоді віра освячує діла, і діла виявляють віру.

Яка ж тепер віра нашого народу? Коли б дехто з нашого народу хотів похвалитися вірою, або коли часом у пресі схвалюють віру нашого народу, то тут стаємо перед великим загадковим питанням. Питанням жажливого різновірства серед цього нашого народу.

В двотижневику «Сівач», що його видає Стемфордська єпархія в Америці, в числі з 24 вересня 1995 р. подали статтю «Чисельний стан Церков в Українській державі». І там, окрім католицької і трьох православних, подає протестантські Церкви (баптистів, п'ятдесятників, адвентистів і реформаторів) та юдейське віровизнання. Далі згадує, що «значно зросла в Україні кількість мусулманських громад» і т. зв. нетрадиційних культів» та «малочисельних об'єднань віруючих 46 релігійних напрямків, течій». Стільки подає двотижневик «Сівач» у числі з 24 вересня 1995 р.

А тепер самі запитаймо себе: Як таке становище чи такі релігійні явища (феномени) оцінити? Це дійсний і наочний хаос та безладдя, брак віри і релігійна неграмотність. Кажуть, що баптисти чи інші секти в Україні роздають за дармо Біблії та й ще деякі їхні видання і запрошують оцих нещасних заблуканих овець на свої зібрання. Тут присутня якась ворожа мільйонерська рука, що має на меті розбивати цей неграмотний релігійно народ. Це щось подібне до зради Юди, що за тридцять срібняків продав свого Вчителя Христа. Такий, за перепошенням, «апостолят» можна також порівняти до притишеного кота, що чекає на свою жертву, або до хижого вовка, що закрадається на слабосильну та безборонну вівцю (порівняння Ісусове з Нагірної проповіді: Мт. 7, 15).

Про релігійне розбиття нашого народу було точніше вияснення в статті «В єдності сила народу» («Визвольний Шлях», кн. 11, листопад

1991р. стор. 1321-1325), а тут тільки коротенько хочу повторити й доповнити те, що там сказано.

Насамперед треба зазначити, що ніхто інший, а сам Христос кілька разів згадував незмінність і одніє Своєї науки. Свідчить св. євангелист Матей, що Ісус Христос у Нагірній проповіді після проголошення Блаженств заявив: «Не думайте, що Я прийшов усунути Закон чи Пророків¹⁴. Я прийшов не усунути їх, а доповнити. Істинно бо кажу вам: доки мине небо й земля, ні одна йота, ні одна риска з Закону не перейде, поки все не здійсниться» (Мт. 5, 17; подібно й Мк. 13, 31 та Лк. 21, 33: «Небо й земля пройдуть, слова ж Мої не пройдуть»).

А цю одніє учення і одніє Церкви Господь особливо поручив при відході до Єрусалиму та наближення Його Страстей. Після уздоровлення сліпородженого, а перед воскресенням Лазаря, на питання фарисеїв — хто Він? — Ісус дав їм таку відповідь: «Я — ворота. Хто увійде через Мене, спасеться ... Я — добрий пастир ... і Я життя Моє кладу за мої вівці ... Ще й інші вівці маю, що не з цієї кошари; і їх мушу привести: вони почують Мій голос, і буде одне стадо й один пастир» (Ів. 10, 7-18).

Відтак засвідчивши Свою одніє з Отцем і Святим Духом («Я і Отець — одно», «Віруйте Мені, що Я в Отці і Отець у Мені», «Я проситиму Отця, і Він дасть вам іншого Утішителя — Духа істини»: Ів. 10, 30 і 38 та 14, 16-17 і 26, — просить Отця про одніє між Його Учнями: «Як Ти, Отче, в Мені — і Я в Тобі, щоб і вони були в нас одно» (Ів. 17, 9-11 та 21-23).

Вкінці перед самими Страстями — на Тайній Вечері — у промові після умиття ніг учням ще раз повторює правду про післанництво Святого Духа від Нього й Отця та про одніє між ними, тобто між усіма трьома Божими Особами: «Як прийде Утішитель, Якого зішлю вам від Отця, — Дух Істини, Який від Отця походить, Він свідчитиме про Мене» (Ів. 15, 26).

Ціла сімнадцята глава Євангелії св. Івана — це прощальна (Farewell) молитва Спасителя перед відходом на Свої Страсті. Як постом і молитвою починав Свою місію в пустелі, так і тепер перед відходом до Гетсиманії (Оливного городу) закінчить останнім поученням до Апостолів і молитвою. І в цій молитві Господь знову просить Свого Небесного Отця за Учнів і тих що «увірують у Мене», тобто за єдність цілої Церкви. «Я молюся за тих, яких Ти дав Мені, бо вони Твої. І все Моє — Твоє, і Твоє — Моє, і Я прославився в них ... Отче Святий ... бережи тих, яких Ти дав Мені, щоб вони були одно, як і Ми ... Святи їх у Твоїй Істині» (правді). Слово Твоє — Істина¹⁵ ... «Та не лише за цих молю, але й за тих, які через їх слово увірують в Мене, щоб усі були одно, як Ти, Отче, в Мені, і Я в Тобі — щоб і вони були в нас одно» (тобто всі народи, ціла Церква — С. Г.) ...

¹⁴ «Закон і Пророків» — треба розуміти науку Старого Завіту: закон Мойсея і вчення пророків.

¹⁵ «Слово Твоє — Істина» треба розуміти не тільки саме вчення (Євангелію) Ісуса Христа, але й ціле Боже Об'явлення — як старозавітне, так і новозавітні Послання Апостолів, що вияснили науку Євангелії.

«щоб вони були довершені і в єдності», (а не розбиті на секти і різновірства — С. Г.). Ось ці є вибрані стишки з молитви Ісуса на закінчення Тайної Вечері — молитви за Його учнів — Апостолів і за віруючих членів Христової Церкви, «за тих, які через їх (тобто Апостолів) слово увірують в Мене». Все те з Євангелії Івана: 17, 9-23.

Перед молитвою — після умиття ніг апостолам — Ісус мав ще промову до них (Ів. 13, 12) і в цій промові так заявив: «Істинно, істинно кажу вам: хто приймає Того, коло Я пошлю — Мене приймає — приймає Того, Який Мене послав» (Ів. 13, 20). Тут під цим «Посланим» можна розуміти Учнів Христових (яких Христос послав на євангельську проповідь: Ів. 20, 21-23; Мк. 16, 15-18 і Мт. 28, 18-20). Та більш правдоподібно, що тут мова про Святого Духа — третю Божу Особу, що «від Отця і Сина (або від Отця через Сина) ісходить», що не міняє змісту, бо даліше визнаємо, що Святий Дух — «Господь животворящий ... з Отцем і Сином рівно-поклоняємий і рівнославимий, що говорив через пророків». До того ж Ісус у промові аж чотири рази згадує «іншого Утішителя ... Духа правди» ... «Який перебуває з вами і у вас буде» (Ів. 14, 16-17) ... «Утішитель же, Дух Святий, Якого Отець зішле в Моє ім'я (тут єдність Трьох Божих Осіб — С. Г.). «Той навчить вас усього і все вам нагадає» (Ів. 14, 26). І «як прийде Утішитель, Якого зішлю вам від Отця — Він Дух Істини, Який від Отця походить, свідчитиме про Мене» (Ів. 15, 26).

Одним словом, короткий зміст прощальної бесіди і молитви Ісуса перед Його страстями — це єдність Церкви в єдності Божих Осіб.

У своєму Соборному Посланні св. Апостол ще так коротенько повторив: «І Дух свідчить, бо Дух — правда; бо Твоє свідчать на небі: Отець, Слово і Святий Дух, і ці Троє — одно» (1 Ів. 5, 6-7; цей текст за латинською Вульгатою, бо інші переклади не подають його). А це Послання Апостол так закінчує: «Знаємо, що Божий Син прийшов і дав нам розум, щоб ми (Його) Правдивого пізнали. Ми — у Правдивім Його Сині Ісусі Христі ... Дітоньки, бережіться ідолів» (1 Ів. 5, 20-21).

Подібну пересторогу записав і св. євангелист Матей у словах, що їх мовив Ісус під кінець Нагірної проповіді: «Стережіться фальшивих пророків, що приходять до вас в овечій одежі, а всередині вони хижі вовки. Ви пізнаєте їх по їхніх плодах ... По їхніх плодах пізнаєте їх» (Мт. 7, 15-20). Та й св. Ап. Марко у своїй Євангелії записав оці слова Христові: «І коли вам хто скаже: ось тут Христос! Глянь, он там він! — Не вірте. Постановуть бо неправдиві месії та лжепророки й чинитимуть знаки та чуда, щоб, як можна, обдурити вибраних. Ви ж уважайте!» (Мк. 13, 21-23).

А все те св. Ап. Павло неначе припечатувє у своїй прощальній промові до ефеських пресвітерів: «Я знаю, що по моїм відході ввійдуть між вас вовки хижі, які не щадитимуть стада. Та й з-поміж вас самих повстануть люди, що говоритимуть погубні речі, щоб потягнути за собою учнів. Тому чувайте» (Діян. Ап. 20, 29-30). Доповненням цих слів є заклик до

єдності в Посланні до ефесян: «Отож благаю вас — поводитися достойно покликання, яким вас покликано ... стараючись зберігати єдність духа ... Одне тіло (Церкви очевидно — С. Г.), один дух, як і ви були покликані ... Один Господь, одна віра, одне хрещення! Один Бог і Отець усіх» (Ефес. 4, 1-6).

Ось така є незмінна Правда Христової Євангелії. Незмінна — бо ніхто інший, тільки сам Христос запевнив, що ні одна риска, ні одна йота не може бути змінена з Його навчань, та й небо і земля¹⁶ можуть минуться, а слова Його не прийдуть. Тож як у світлі Христової правди виглядають різні «неправдиві месії та фальшиві пророки», які під назвою «проповідників» баламутять людей і, як ці хижі вовки, розбивають Христове стадо, яким є Церква (див. Ів. 10, 12-13 і Мт. 7, 15).

Правда, що від проголошення «Декрету про єкуменізм» на Другому Ватиканському Соборі (1962-1965 рр. за Папів Івана XXIII і Павла VI) почався в Церкві т. зв. «єкуменічний рух», про який у вступі згаданого «Декрету про єкуменізм» так написано: «Старання про встановлення єдності між усіма християнами є одним з важніших намірів Другого Священного Собору Ватиканського. Одна бо і єдина була Христом Господом встановлена Церква, а однак багато християнських громад представляють себе людям, як правдиве насліддя Ісуса Христа; щоправда, всі себе визнають за учнів Господа, але по-різному думають та різними прямують шляхами, немов би Христос сам розділився (пор. 1 Кор. 1, 13). А цей власне розділ протиставляється і виразній волі Христовій і є згіршенням для світу та приносять шкоду святій справі проповіді Євангелії всьому сотворінню» (цитую за перекладом о. Атанасія Великого, ЧСВВ з італійського оригіналу «La chiesa — le chiese orientali cattoliche — l'ecumenismo» «Церква — Східні Церкви — Єкуменізм», стор. 171). І далі на стор. 180-181 цього самого перекладу так зазначає в параграфі 7 «Навернення сердець»: «Немає справжнього єкуменізму без внутрішнього навернення. Бо з відновлення духа (пор. Єф. 4, 22-24), з самозречення та з найсвобіднішого вияву любови походять та назрівають бажання єдності». Та й у 8 параграфі доповнює: «Цю скруху серця та святість життя, разом з приватними та публічними моліннями за єдність християн, треба вважати немов душею цілого єкуменічного руху та й слушно можна назвати їх духовним єкуменізмом».

В одній зі своїх промов Папа Іван Павло II сказав, що добре мати спільні засідання й зустрічі та переговори католицьких і некатолицьких теологів, однак треба мати на увазі первісну єдність Церкви і зберігати первісні Христові заяви про єдність. В журналі «Світло» (видання оо.

¹⁶ Дослідний текст Євангелія «доки мине небо й земля, ні одна йота, ні одна риска з закону не перейде» (Мт. 5, 18) не треба брати буквально — наче б небо мало минуться; бо небо є місцем вічного перебування Бога, Ангелів і Святих. Отже є неминуче. Господь цим порівнянням хотів тільки зазначити незмінність Свого навчання.

Василіян у Торонто в Канаді) за жовтень 1995 в статті о. В. Цимбалістого, ЧСВВ, «На шляху до практичного екуменізму» на стор. 321 так написано: «Людські зацікавлення часто є такі відсталі від духа Христової Євангелії, що рівняють християн з народами, які ще не пізнали Христа Спасителя, або — пізнавши, Його відкинули». І трохи далі в тому самому числі «Світла»: «Христос завжди той самий: учора, сьогодні й завжди той самий, а Його Євангелія незмінна».

Які ж тепер висновки до поданого матеріалу на питання «Чого нам треба»? У своїй дискусії з книжниками та фарисеями (після звільнення і розгрішення жінки спійманої на чужоложстві (Ів. 8, 2-11) Ісус так заявив: «Я — світло світу ... Коли будете перебувати в Моїм слові (розумій — навчанні, — С. Г.), тоді справді будете Моїми учнями, і ви пізнаєте Правду, і Правда визволить вас» (Ів. 8, 31-32).

З короткого перегляду нашої історії та відповідних текстів Святого Письма ми бачимо, що в нас ще немає згаданої консолідації українського народу. Наш народ ще розбитий як під національним, так і під релігійним оглядом. Під час відвідин України я мав нагоду чути нарікання народу на злочинство не тільки серед звичайних громадян, але й серед тих, що стоять на високих державних становищах і повинні бути прикладом для народу. Також дуже розповсюджені дикі подружжя і розлучення, а практикам «абортів» (убиванню плоду в лоні «матері»!) меж немає. Та й часто подибуємо в пресі нарікання про незвичайний упадок моралі¹⁷.

Де ж наша віра? Де національна свідомість?..

Завершуймо двотисячоліття християнської ери обною нашого релігійного і національного духа, а починаймо третє тисячоліття з кличем і програмою: «Одність будує, а незгода руйнує!» ■

¹⁷ Досить цікаву статтю про «зди́чіння і нервовість» теперішнього суспільства подає київський двотижневик «Парафіяльна газета» (ч. 37 з 17-30 жовтня 1994 р.) у статті «Нові окультні рухи»; там на 4 сторінці так пише: «Криза науки, ідеології і віри стала причиною екзистенційної пустки й неспокою. Натомість позбавлені ідеї люди почали звертатися до магії». Іншими словами — чаклунство і різні гіпнотичні «трюки» (обмани) заступили тепер віру в Бога, а Бога сучасна людина уявляє собі відповідно до своїх примх і пристрастей, так що настає доба зди́чіння і нервовости та множення різних релігійних сект, на яких «якось невидима рука» гроші заробляє і розбиває спільноту та одність народу.

Тетяна НОСКО-ОБОРОНІВ

ДЕСЯТИЛІТТЯ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ (26.4.86 — 26.5.96)

*Кричали «БІС»
пишалися зробленим
Прогрес любили над усе
летить лелека на Чорнобилем
Нікому діток не несе...*

Ліна Костенко

«Найбільша світова нуклеарна катастрофа в Україні — радіація перевищила в 1.000 разів вибух атомної бомби, пущеної на Гірошіму».

Під таким заголовком десять років тому появились дописи в англійській пресі не тільки на континенті північної Америки та Канади, але в багатьох країнах світу. Тиждневий журнал-додаток до газети «Вашінгтон Таймс» призначив одне зі своїх чисел Чорнобильській трагедії. А ось що писав кореспондент британської газети «Гардіан» з 2 червня 1986 року:

«... Життя 50 мільйонів людей у певному радіусі від Чорнобиля знаходиться під загрозою нуклеарного затруєння. Такого злочину не було ще в історії людства. Кремль не пощадив навіть української землі, яка годує окупантів України протягом віків...»*

Нуклеарне затруєння пішло на Білорусь, Скандинавські країни, Польщу, Чехо-Словаччину та інші країни. Європейці почали робити всі можливі заходи проти затруєння атомовими радіоактивними опадами.

А що ж тоді говорити про Україну, про Київ? А в Кремлі, коли до них звернулися допомогти, то відповідь була та сама, що відповідали у 1932-33 роках голодомору — нічого не сталося, нам допомоги не потрібно.

Голодомор 1932-33 років Москві було дуже легко заховати, але не 1986 рік, коли скандинавці перші зареєстрували затруєння своєї країни опадами совєтської нуклеарної злочинності. Незважаючи на всі намагання Москви применшити наслідки Чорнобильської катастрофи з 26 квітня 1986 року, наукові дослідження над нею не переставали цікавити спеціалістів у різних ділянках нуклеарної фізики.

В торонтонському журналі «Українських Студій» за 1986 рік в статті д-ра Володимира Гуди, спеціаліста з нуклеарної медицини, зазначено, що в недалекій майбутності буде близько 75 мільйонів людських жертв. До цього треба додати також жертви в країнах західної та південної Європи.

* Підкреслення тут і в усіх інших місцях наші — Т. Н.-Оборонів і Редакція журналу.

В архіві УНР — голови Уряду та керівника ресорту закордонних справ св. п. д-ра Ярослава Рудницького зберігаються листи-відозви, телеграми, що в дні вибуху Чорнобиля були надіслані урядовим чинникам за підписами Президента УНР в екзилі св. п. Миколою Лівицьким, а саме:

Телеграма Уряду УНРеспубліки до Президента Р. Регана.

«Дорогий Пане Президенте!

Наслідки нуклеарної катастрофи у Чорнобилі, Україна, Москва уперто тримає у секреті. Жертви цієї катастрофи і весь український народ, як відомо, є позбавлені права і засобів сказати світові правду.

Ми сердечно дякуємо урядові ЗСА за вияв бажання подати необхідну допомогу потерпілим у цій жакливій трагедії. Одночасно ласкаво просимо:

1. Вжити дальших заходів для негайної необхідної допомоги, як вже відомим, так і потенційним жертвам цієї катастрофи.

2. Домагатись створення спеціальної міжнародньої комісії для виявлення наслідків цієї жакливої трагедії.

Наші брати і сестри в Україні в цю трагічну годину з глибоким зрозумінням і вдячністю чекають на Вашу великодушну і гуманну допомогу.

Щиро Ваш,

Микола Лівицький,
Президент УНРеспубліки в екзилі»

До Генерального секретаря ООН:

«Ваша Достойносте!

Жертви нуклеарної катастрофи в Чорнобилі, Україна, потребують негайної допомоги, головним чином ліками та харчами.

Звертаємось до Вас з проханням подати потерпілому населенню України негайну допомогу, бо, як відомо із звідомлень світової преси, катастрофа набрала широких розмірів та ще не ліквідована.

Вважаємо, що, силою свого становища, Ви покликані зайнятися створенням відповідної комісії для виявлення та з'ясування розмірів цієї катастрофи в Україні, оскільки уряд СРСР діє всупереч загальним правилам і вимогам Інтернаціональної Атомової Агенції та не схильний подати світові потрібні вияснення та інформації.

Щиро Ваш,

Микола Лівицький,
Президент УНРеспубліки в екзилі»

Перебуваючи в половині травня 1986 року на сесіях ООН, голова Уряду УНР д-р Ярослав Рудницький апелював до Світової Організації Здоров'я в Женеві у справі Чорнобильської катастрофи.

У зверненні до генерального директора СОЗ д-ра Г. Малера 14 травня 1986 року д-р Ярослав Рудницький вимагав від імени Уряду УНР поставлення справи Чорнобильської катастрофи на порядок нарад поточної

асамблеї СОЗ, що саме в той час проходила в Палаці Націй у Женеві. Якщо б це було неможливим, він пропонував поставити цю справу на порядок денний нарад чергової 40 Асамблеї СОЗ у 1987 році.

Крім цього, особисто мав розмови у цій справі в Міжнародному Червоному Хресті в Женеві та на конференції у справах Людських Контактів у Берні.

А що тепер? Яка картина сьогодні, коли ця катастрофа доходить уже до десяти років?

А 26 квітня 1986 року залишається і далі великою дилемою не тільки в Україні, але й у світі.

* * *

А тепер дозволю дещо подати зі своїх відвідин України протягом чотирьох років (1992-93-94-95). Яку Україну я зустріла після Чорнобильського лихоліття?

Після 50 років життя поза своєю батьківщиною було тяжко усвідомити, що повертаєшся у вільну державу після 73-літнього комуністичного панування та 350-літнього московського імперіялізму відзначати першу річницю незалежності своєї батьківщини і з цього приводу брати також участь у Світовому Форумі Українців.

Відзначати ці величаві дні з'їхалися тисячі братів і сестер з усіх закутків світу. Вулиці Києва були прикрашені державними жовто-блакитними прапорами та патріотичними гаслами.

На кожному кроці можна було бачити щасливі обличчя в чудових українських строях з усіх закутків української землі — в ці дні панувала соборність: Чернігівщина, Львівщина, Полтавщина, Тернопільщина, Буковина, Закарпаття...

Майдани Св. Софії та Незалежності були місцем, де можна було зустріти український вільний світ — лунали пісні без жодної заборони, через голосники було їх чути за Дніпром.

Оце така була картина, і ніхто в той час не думав про майбутні жертви Чорнобиля — це переважно наші діти різного віку, серед яких також і немовлята, невинні істоти, що не розуміють свого стану — відходять, а на їхні місця приходять все нові й нові жертви.

Крім того, є багато дітей у сиротинцях. Вони залишилися на поталу долі, що їх зустріла: передчасна смерть батьків від опромінення.

Про катастрофічне становище в нашій столиці, а також в областях України оповідали кияни жакливі речі. Хто бачив колись зелений Київ — парки, садки, вулиці в каштанах — все спалювалося на очах радіоактивними опадами, особливо після дощу. Почали вирубувати дерева. Зелений колір ставав чорним — спалене листя опадало. Київ плакав гіркими сльозами.

З Києва я подалася на Львів (уперше), Івано-Франківськ, Косів, Чернівці. Мене особливо цікавило побувати в селах заходу, бо схід я знала, перебуваючи влітку у родини мого батька, що дехто залишився був після голодомору. Порівняння нема!

Села у Східній Україні знищені колгоспами, голодомором 1932-33 рр., а сьогодні Чорнобиль dokonує. Сьогодні після Чорнобиля нема вже того села, про яке писав наш Кобзар:

«Село! і серце одпочине.
Село на нашій Україні —
Неначе писанка село,
Зеленим гаєм поросло.
Цвітуть сади; біліють хати
А на горі стоять палати,
Неначе диво. А кругом
Широколистії тополі,
А там і ліс, і ліс, і поле,
І сині гори за Дніпром
Сам Бог витає над селом!»

А що сьогодні? Лиш тінь того села...

«Душа здригнеться і в астралі —
Де ж те, як писанка, село?
В майбутнє підуть магістралі
А України наче й не було?!

Струїли все,
пора на карантин.
І Вам, поля,
й Тобі, соснова Кроно.
А може, й зараз твориться бурштин,
але про це ще людству невідомо!»

Ліна Костенко,
Київ, 1989 р.

Я зустрічалася з Ліною Костенко на похороні Олеся Гончара, а також під час похорону бл. п. Святішого Патріярха Володимира біля його могили. На другий день після побиття похоронної процесії Ліна знову прийшла до могили, де збиралося щодня дуже багато жінок, і ми знову почули дуже багато про Чорнобиль, де Ліна сьогодні перебуває, в «Зоні», як вона сказала. Вона має спеціальну перепустку на в'їзд. Присутні ставили дуже багато питань про Чорнобиль — це слово не сходить з уст в Україні. Ліна пише сьогодні про Чорнобиль, має спеціальну маску на обличчі проти затруєння горла. Часом їде в такі зони, де радіація дуже

висока, але вона сказала «Я не боюся, дивіться на мої руки, на моє обличчя — атом мене не бере. Щоденно я пишу дуже багато, а праці є досить». Дуже часто їй закидають: «Де Ви? Чому Вас ніколи не видно?» «А я в Чорнобилі, треба спішити все закінчити, бо часу мало», — чулося у відповідь. Честь і слава Вам, пані Ліно!

Кожна моя щорічна поїздка в Україну мала певні завдання: зустрічі, пресові конференції, допомога дітям, які потерпіли від аварії. І ось рік 1995 — четверта річниця незалежності. Двомісячне перебування в Києві було зумовлене виставкою картин мого батька Петра Носка — першою в історії України, але й була не менш важлива справа — допомога дітям Чорнобиля, сиротам і потребуючим допомоги.

У зв'язку з цією поїздкою я отримала дозвіл від летунських компаній «Еір Канада» та «Фіннер» на безкоштовне перевезення багажу (одежі, вітамінів, взуття тощо — разом 150 кілограмів). До того ж я отримала супровідний лист від амбасадри в Оттаві, властиво, від нашого консула пана Асмана до прикордонної служби України у справі перевезення харитативної допомоги дітям. Прикордонники у Борисполі подали велику поміч, а особливо у перенесенні багажу.

Тут варто висловити подяку п. Асманові та тодішньому послові Вікторові Батюку, які дуже прихильно поставилися до мого прохання.

Суспільна Служба Українців Монреалю та Фонд «Поміч Україні» звернулися з проханням передати грошову допомогу для хворих дітей на руки пані Марії Драч, яка очолює в Україні Фонд допомоги дітям.

Про Чорнобильське лихоліття можна писати багато. Може, цей допис буде трохи задовгий, але хочеться ще поділитися враженнями, що їх я пережила, та описати вражаючу картину, яку я зустріла у Видубицькому монастирі 2 липня 1995 року.

Четвертий раз в Україні.

Година 9 ранку. Таксі підвезло мене до величавої церкви із золотими банями (їх було видно вже здалека) Видубицького монастиря, що стоїть на схилах Дніпра у мальовничій околиці. Цього сонячного дня приїхало дуже багато вірних, серед яких були й туристи з Канади. Служба Божа вже почалася. На подвір'ї було чути чудові голоси унікального хору «Видубичі» під диригентурою Валентини Кульчицької-Шовкун, яка походить з відомої родини Кульчицьких з Волині. Тихесенький вітер в унісон з голосами хористів додавав божественности та краси цьому унікальному місцю. Заходжу крізь головні двері і повертаю ліворуч округлими крутими сходами — поруч нема, тримаюся за холодні стіни. Я вперше в цьому старовинному монастирі. За мою спину малий клірус. Пані Валентина подала знак вітання (в 1992 році я співала з цим хором Молебень у соборі Св. Софії в день Першої річниці незалежності. Служив бл. п. Його Блаженство Патріарх Мстислав І). При вході купила

свічок за упокій близьких та друзів. Обвела очима старенький монастир, запахло ладаном, кадило тримав молодий прислужник і час від часу подавав молодому 24-літньому ігуменові, що служив у цьому монастирі.

Глянула ліворуч і побачила молоду людину — батька високого росту, що тримав на руках свого сина рочків 10, похиленого на його ліве плече, а за ними слідувала опечалена мати. Мимоволі я глянула на дитину, і сльози зросили моє обличчя: «Дитина дуже хвора! Без сліз не можна дивитися», — пройшла тяжка думка в мій голові. Колір обличчя жовтий, хлопчик ледве тримається на руках батька.

Опечалений батько помало проходить вперед — люди дають дорогу. В цій хвилині ігумен бере хлопчика за руку (батько поставив на ноги) і веде в захрестя. Люди переглянулися, і всі перехрестилися.

Служба Божа закінчується. Люди помало розходяться. Стало трохи простірніше. В цю хвилину з-за хреста ігумен виводить хлопчика, що вже тримається на ногах. Батько бере за руку сина і помало проводить округлими сходами, тримаючись за стіну маленької розмірами, але величавої духовно святині, де вітає Божий Дух. За дитиною слідує пригнблена мати, але вигляд її обличчя трохи інший, ніж перед тим.

Таких і подібних картин трагічного життя можна побачити щоденно. При цьому нехотячи стаєш свідком: люди повертаються до Церкви Божої, що кличе їх до себе. Молоді батьки привели сина до церкви і просять Господа, нашого Спасителя, допомогти у їхньому тяжкому горю.

* * *

26 квітня 1986 року по всій Україні били дзвони. Того дня звук дзвонів проходив крізь усіх нас і наших дітях. Люди ставили свічки в пам'ять загиблих. У Києві жінки з асоціації «Мами 86» (об'єднує киянок, чії діти народилися 1986 року і пізніше) молилися за здоров'я своїх дітей — і тих, яких вивезли в травні 1986 р. із зони, що сьогодні повільно відходять від нас.

26 квітня 1996 року минуло 10 років Чорнобильської трагедії. Стражданням народу немає кінця.

Скільки жертв, мук, терпінь, хворіб і сліз приніс чорнобильський вибух. Бог тільки знає...

Чи можна сьогодні спокійно дивитися на муки і терпіння тисяч жертв?

Чи можна простити Горбачову замовчування наслідків вибуху реактора, про дефект якого знали вожді Советського Союзу вже від 1982 року?

І тут мимоволі хочеться знову повторити слова репортера британської газети «Гардіан» (2 червня 1986 р.): «... такого злочину ще не було в історії людства. Кремль не пощадив української землі, яка годує окупантів України протягом віків».

За твердженнями Горбачова, «тільки 6 осіб померли», а за твердженнями очевидців — 5.600, і то тільки в перші дні після вибуху... Документальні репортажі СіБіСі відкрили очі цілому світові про звірства Советського Уряду.

Переглядаючи сторінки видання «Канада-Україна Монітор», що виходить в Оттаві від 1993 року за редакцією Ореста Дубаса та Ніни Ромас, особливу увагу звертає на себе змістовний допис Дейвіда Р. Марплеса, професора історії та директора програми Стасюка при Альбертському університеті. Він є автором цікавих видань про Чорнобиль (5 книжок). Від 1991 року десять разів відвідав Україну, а також Чорнобильську зону та Білорусь.

Ось деякі цікаві інформації з його книжок.

В грудні 1995 року 5.500 родин, між якими 1.500 з дітьми, і далі чекають на переселення із зони Поліського району Київської області. Як пише Дейвід Марплес, найбільш затруєні Київська, Чернігівська та Житомирська області. Жертви Чорнобиля можна поділити на декілька категорій: пожежники, медики, робітники, що допомагали вивозити населення з районів високої радіації. Ці люди віддали своє життя, рятуючи своїх братів і сестер. Офіційно їх налічується 31.280 осіб.

Ліквідаторів цього лихоліття сьогодні нараховується біля 5.722 осіб — переважно це молоді 20-літні хлопці. Влада послала розчищувати уламки енергоблоку молодих вояків, які взагалі не знали, що їм загрожує (все тримали в таємниці) і віддала на смерть молоде українське покоління.

Сотні колишніх ліквідаторів опромінені й мучаться від різних хворіб. Сьогодні рак щитової залози є найбільш серйозною хворобою. Україна змушена звертатися до Міжнародного Фонду Здоров'я за допомогою.

Наприкінці хочу звернутися до всіх українців у світі:

Дорогі брати і сестри! Якщо жиди через 50 років після Другої світової війни ще донині вимагають покарання фашистських злочинців, то чи ми не маємо права в 10 річницю нечуваного лиха, що й далі нищить наш народ, вимагати суду над московськими злочинцями, які пляново спричинили Чорнобильську катастрофу? ■

«Український націоналізм визнає, що об'єднання, союзи, альянси націй і держав можливі лиш на засаді рівного партнерства — рівних із рівними, вільних із вільними. Щоб досягнути цю єдність світу, себто єдність рівних і вільних народів, треба насамперед перебудувати світ на принципі вільних національних держав на їх етнографічних землях і визнати рівноправність усіх народів та людей шляхом здійснення ідей свободи народів і людини».

Ярослав Стецько: «За що і проти чого боремося».
«Українська Визвольна Концепція», т. 2, ст. 127.

Едіт БОГАЦЬКА

ПОЛІТИЧНО-ЕКОНОМІЧНІ, КОНСТИТУЦІЙНІ І ВІЙСЬКОВІ ПИТАННЯ

Проект Конституції Верховною Радою затверджений

(УЦІС) Четверте червня 1996 року можна з повним правом назвати переломовим в українському конституційному процесі — цього дня перспектива набуття державою Основного закону стала цілком реальною. Подію коментує народний депутат України, член Конгресу Українських Націоналістів, Михайло Ратушний:

«На ранковому засіданні четвертого червня спроба комуністів та інших антидержавних сил заблокувати роботу сесії напередодні ухвалення рішення з проекту Конституції не вдалася — зареєструвався 291 депутат, що дозволило відкрити пленарне засідання. Після того комуністи швидко змінили тактику і зареєструвалися, вирішивши ще раз використати обговорення даного питання для поширення своїх поглядів і антидержавної агітації.

Головуючий на пленарному засіданні Олександр Мороз робив усе від нього залежне, щоб затягнути цей процес або й узагалі заблокувати його якимось чином. Але попри брутальні виступи лівих і різні затягування, кінцевий результат був позитивним — 261 депутат (тобто проста парламентська більшість, чого, згідно із регламентом, абсолютно досить) підтримав проект Конституції, узгоджений Тимчасовою спеціальною комісією, у першому читанні, і лише 107 депутатів виступили проти. Це є свідченням того, що в парламентському середовищі починає переважати здоровий глузд і депутати розуміють свою відповідальність перед виборцями і перед історією.

Я сподіваюся (хоча цілком свідомий того, що це може бути лише ілюзією), що при розгляді Конституції у другому читанні понад 300 депутатів підтримають доопрацьований проект, і виносити Конституцію на всеукраїнський референдум буде недоцільно. Це дозволить заощадити значні державні гроші (за підрахунками спеціалістів, референдум може «коштувати» майже 30 трильйонів карбованців).

У разі, коли Верховна Рада не затвердить проект конституційною більшістю, іншого шляху, ніж винесення на референдум, не має, з усіма можливими при цьому негативними і позитивними моментами».

Спроба усунути О. Мороза від головування

Нещодавно група депутатів порушила питання про відкликання Олександра Мороза з посади голови Верховної Ради. Порушується це не вперше. Ряд груп і фракцій ще рік тому висували це питання на порядок денний.

Проте тоді зовсім небагато народніх обранців його підтримали. Нині більшість у парламентах розуміє, що лише оновлення керівництва ВРУ створить можливість конструктивної праці, а понад 170 депутатів підписали заяву про відкликання.

Негативне ставлення до Мороза загострилося особливо під час обговорення проєкту Конституції України. Ціла низка рішень ВРУ ухвалювалася з порушенням регламенту, навіть таких, що стосувалися життєдайних для країни питань — державного бюджету, економічної стратегії тощо. Натомість при розгляді проєкту Конституції голова несподівано почав демонструвати величезну зацікавленість у дотриманні найдрібніших вимог регламенту. Можливо, це взагалі єдине питання, яке розглядалося з прискіпливим дотриманням головою регламенту (особливо якщо це дозволяло зупинити розгляд Конституції і перенести його на пізніше). Але шила в мішку не заховаєш. Мета цієї «прискіпливості» й незрячому видна — завалити офіційний проєкт, а натомість висунути і постаратися затвердити «соціалістичну» конституцію. І те, що Мороз утримався від голосування, а 261 депутат підтримав проєкт Конституції у першому читанні, красномовно засвідчує цю думку. Голова зробив усе можливе, щоб якомога довше не набувала легітимності робота ініціативної групи депутатів, які два місяці, не шкодуючи часу і сил, за власною ініціативою працювали над проєктом Конституції, готуючи його до першого читання. І лише після того, як стало зрозумілим, що й без головуючого це питання може бути вирішеним, було ухвалено відповідне рішення.

Взагалі в українському парламенті відбуваються незбагненні речі. При обговоренні Основного закону держави не реєструються депутати-соціалісти. А засідання парламенту веде... голова соціалістичної партії! Тобто одночасно і головує на засіданні, і робить усе можливе, щоб воно не відбулося. При цьому з усіх міжнародних та українських трибун обіцяє, що Конституцію ось-ось затвердять, і обов'язково у стінах парламенту.

Несподівано соціалісти починають вимагати затвердження закону про опозицію. Мета зрозуміла: нині вони перебувають у меншості, але хочуть набути цей статус. Але тут, як кажуть, не все гаразд із психікою — де це бачено, щоб представник опозиції керував парламентом? Проте соціалісти (разом з комуністами і аграріями) найбільше репетують, захищаючи Мороза на посаді.

Упродовж п'ятої сесії неодноразово доводилося чути нарікання з приводу незадовільної організації роботи Верховної Ради, а зокрема Секретаріату. Останній перетворено у фортецю КПСС в українському парламенті — на керівні посади тут, наче гриби після дощу, вилізла колишня партноменклатура.

Депутати свідомі того, що парламент працює непродуктивно. Однією з причин цього є постійні протистояння різних груп і фракцій, які чим далі то набувають більшої гостроти й напруги. І, як зазначалося у виступах,

робиться це свідомо. Головуючий систематично допускає некоректні висловлювання на адресу певної частини депутатів, надає лівим право на виступ без запису через електронну систему тощо.

При таких умовах голова представляє не парламент, а окрему групу депутатів — соціалістичну, яка фактично не має конструктивної програми. З цієї точки зору його діяльність шкодить державі. Головуючий не повинен бути членом якоїсь партії, адже він має об'єднувати залю для цілеспрямованої законотворчої діяльності, а не навпаки. Будучи головою, він повинен бути політично неутральним.

Реглямент, на який так часто посилається О. Мороз, вимагає, між іншим, щорічного звіту голови. Але не було ще жодного звіту, в тому числі й фінансового. О. Мороз їх уникає.

Щоб ґрунтовно обговорити це питання, його необхідно внести до порядку денного п'ятої сесії. Але на момент голосування у парламентській залі прихильників Мороза виявилось більше, ніж його опонентів, і питання на невизначений термін залишилося відкритим.

Іноді буває неможливо взяти фортецю приступом. Але за допомогою «троянського коня» її легко зламати зсередини. Здається, що ролю «троянського коня» хтось відвів народнім депутатам: політика «поділяй і володарюй», чублення в парламенті, протистояння між парламентом і Президентом — все це має на меті знекровити Україну і взяти її голими руками. Хто в тому зацікавлений — домислитися неважко.

Військові стосунки між Україною і Великою Британією

Згідно з пляном двосторонніх військових контактів між міністерствами оборони України і Великої Британії, від 30 травня до 2 червня 1996 року тривала офіційна візита начальника штабу оборони Збройних Сил Великої Британії фельдмаршала сера Пітера Інджа. 31 травня Фельдмаршал відвідав дивізію винищувальної авіації в Миргороді, базу протиповітряної оборони у Василькові (де командував військами ППО показав навчальний центр з підготовки спеціалістів ППО) і Академію збройних сил України. Перед тим відбулася його зустріч з міністром оборони В. Шмаровим, начальником Генерального штабу ЗСУ О. Затинайком, командувачем сухопутними військами Собковим, секретарем Ради національної безпеки В. Горбуліном та іншими посадовими особами. За підсумками перебування в Києві було організовано пресову конференцію, в якій взяли участь сер Пітер Індж і начальник Генерального штабу Збройних Сил України, перший заступник міністра оборони генерал-лейтенант Олександр Затинайко.

На пресовій конференції повідомлено, що міністер Валерій Шмаров висловив подяку серові Пітеру Інджу за його особистий внесок у виконання спільних українсько-англійських військових програм і запропо-

нував активно використовувати українські навчальні центри та полігони для тренування британських вояків.

У розмовах широко дискутувалися теоретичні питання, зокрема ті, що стосуються системи військових загроз, льокальних війн тощо. Обговорювалися мета і завдання повітряно-морської операції «Пурпурова зірка», що її провели збройні сили Великої Британії у травні 1996 року, а також умови майбутньої візити фрегати «Велика Британія» до Севастополя.

Для найвищого командування українських збройних сил, які нині стоять на порозі радикальної перебудови, цікавими є питання реформування збройних сил Великої Британії. Сер Пітер Індж підкреслив, що реформування британських збройних сил тривало 5 років та було дуже складним і болісним. Британський військовий керівник висловив готовість подати українській армії, яка щойно стала на подібний шлях, будь-яку допомогу, з якою до нього звернуться українські військові. Один з найважливіших напрямків допомоги — підготовка військових кадрів.

У ході візити Фельдмаршал мав змогу ознайомитися з трьома (з чотирьох) видами ЗСУ — військово-повітряними, протиповітряної оборони та військово-морськими (наступного дня британський Фельдмаршал прибув до Севастополя, де командував ВМСУ* В. Безкоровайний ознайомив його з бойовими кораблями). Поза його увагою залишилися сухопутні війська. Але у вересні 1996 року на Яворівському полігоні Прикарпатської військової округи заплановані спільні навчання під назвою «Козацький степ», де переважатимуть сухопутні війська, і Фельдмаршал отримав запрошення узяти в них участь. У Києві домовилися, що військово-транспортною авіацією, яка має доставити британських військових в Україну, слухачі оперативно-стратегічного факультету Академії ЗСУ від'їдуть на навчання до Британії. На цьому факультеті навчаються офіцери високої ранги — майбутні командири дивізій, бригад, начальники оперативних відділів армійських корпусів. Факультет працюватиме в Британії за спеціальною програмою: 45 українських офіцерів вивчатимуть систему військової підготовки, відвідають відповідні коледжі, з'єднання і частини, а також парламент. Навчання триватимуть 10 днів. Усі ці заходи здійснюються за рахунок Великої Британії. Сер Пітер Індж, який багато сприяв такому розвитку стосунків з Україною, заявив, що його держава надає великого значення взаєминам з Україною, а особливо збереженню та посиленню її незалежності. У Генеральному штабі вивчають можливість використання українських навчальних полігонів. Для початку вирішено направити сюди Валійське королівське з'єднання — батальйон, який служив пліч-о-пліч з українськими миротворцями у місті Горажде в Боснії.

Відповідаючи на запитання журналістів стосовно перспектив розширення НАТО, Фельдмаршал підкреслив, що це політичне питання, яке

* Військово-морські Збройні Сили України.

абсолютно не залежить від військових. Нині між різними країнами то-чаться напружені дискусії щодо цього, але покищо остаточного рішення немає. Вірогідним є те, що на кінець 1996 або ж на початок наступного року буде остаточно вирішено, яка країна і коли стане членом НАТО.

Як військовик, він вважає, що ключовим фактором у цій проблемі буде те, наскільки війська будуть здатні взаємодіяти між собою у воєнних умовах. Це дуже складна річ: одна справа брати участь у миротворчих операціях, а зовсім інша — взаємодіяти у складних умовах війни. При входженні у НАТО велика увага приділятиметься можливостям розміщення військ на територіях нових країн-членів НАТО, а зокрема ядерної зброї.

Щодо вступу України до НАТО, то сер П. Індж зазначив: за умови реорганізації української армії і наданні урядом достатньої кількості коштів для придбання сучасної військової техніки, це питання може вирішитися позитивно.

Велика Британія надає значну фінансову допомогу українській армії, і не лише безпосередньо, але й через різні міжнародні структури, насамперед через Європейський Союз та Західньо-Європейський Союз. За останніх півтора року двостороння співпраця з Україною значно пішла вперед, і нині в Східній Європі немає жодної держави, — підкреслив П. Індж, — якій Велика Британія надає більше допомоги, ніж Україні. Зокрема, це вивчення українськими офіцерами англійської мови, штабні навчання, обмін делегаціями тощо. На ці заходи Британія вже видаткувала 100 тисяч фунтів.

Обсяги і напрямки допомоги Україні Фондом народонаселення ООН

Від 20 травня й до 7 червня в Україні перебувала місія Фонду народонаселення ООН та Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), яка мала на меті оцінити ситуацію і потреби України в галузі репродуктивного здоров'я і планування сім'ї та підготувати для ООН пропозиції щодо спільних дій. У перелік завдань місії входило вивчення існуючих у державі програм та нормативних актів з проблем репродукції населення.

7 червня в Кабінеті міністрів відбулося заключне засідання місії, в якому взяли участь: з українського боку віце-прем'єр-міністр І. Курас, міністер освіти М. Згуровський, міністер у справах молоді й спорту В. Борзов, заступник міністра охорони здоров'я Р. Богатирьова та інші посадові особи, а Фонд народонаселення представляв Ейнар Сандвед, директор програми Фонду народонаселення в країнах Центральної та Східної Європи, та члени делегації, що прибули в Україну. Раніше Фонд надавав підтримку лише країнам третього світу, а від Каїрського форуму вирішено приділяти більше уваги і допомагати країнам Центральної та Східної Європи (в тому числі й Україні), які перебувають у перехідному періоді.

У 1994-95 роках під егідою ООН спочатку в Каїрі, а потім у Пекіні відбулися міжнародні форуми, присвячені проблемам і становищу жінок в світі. На них переважали виступи тих, хто в якості головного завдання висував проблему обмеження народонаселення. Участь у цих форумах і виступи представників нових держав, що постали після розвалу СРСР, висвітлили іншу, цілком протилежну проблему — зменшення природнього приросту населення. Ця проблема постала також і перед Україною. Зараз тут вживаються заходи, спрямовані на поліпшення репродуктивного здоров'я. Зокрема розроблено дві великі національні програми — програма плянування сім'ї і програма «Діти України», які фінансуються державою і перебувають у центрі уваги уряду. Пріоритети програми плянування сім'ї стосуються збереження здоров'я жінок і народження здорових дітей. Її автори сподіваються, що реалізація програми дозволить позитивно вплинути на демографічну ситуацію, забезпечить медичну допомогу для народження тільки бажаних і здорових дітей, знизить (на 25-30%) кількість абортів, рівень дитячої та материнської смертності (на 5-6%).

Інший напрямок — державна підтримка молодой сім'ї. Нині український уряд шукає можливостей створення системи кредитування молодих родин.

Так склалося, що через економічні труднощі, а також з урахуванням Чорнобильської біди та інших несприятливих факторів екологічного характеру, самотужки Україна не зможе подолати демографічну проблему. Тому пропозиція світового співтовариства про співпрацю є своєчасною.

Ейнар Сандвед, висловлюючи свої враження від перебування в Україні та ознайомлення з роботою медичних і освітніх установ, повідомив, що місія Фонду народонаселення підтримує українську програму, розроблену міністерством охорони здоров'я, і відзначив її всеосяжний характер і завершеність. Кадрове забезпечення системи закладів охорони здоров'я визнане місією як таке, що має високий світовий рівень і може працювати на рівні цивілізованих країн. Сандвед зауважив, що для місії особливо важливим було переконатися в тому, що Україна поважає міжнародні норми і застосовує їх у своїй діяльності.

Як наслідок, місія Фонду вважає за доцільне допомагати Україні досвідом, порадами, участю у вирішенні конкретних програм. Практичним результатом візиту місії є проєкт програми допомоги, яка буде надаватися Організацією Об'єднаних Націй. Оскільки це лише пропозиції, Сандвед не міг назвати обсяг і терміни надання допомоги, але попередив, що вона не буде тривалою і значною. Головне — закласти основи для її виконання, навчити людей, а далі Україна повинна сама вирішувати свої проблеми.

І це зрозуміло, бо вже неодноразово доводилося чути від представників ООН, що країни-донори відчують «фінансову втому», а тому ефективність програми залежатиме тепер від умінь і компетентності

безпосередніх виконавців: чи будуть по-господарськи використані надані Фондом кошти, а чи підуть «у пісок», як це не раз вже бувало.

Якщо програма виконуватиметься добре, Фонд звернеться до європейських країн-донорів про фінансову і технічну підтримку. При цьому фінансові можливості цих країн Сандвед назвав потужними і додав, що вони зацікавлені в поліпшенні демографічної ситуації в Україні.

Вибір атомного реактора майбутнього

В Україні почала діяти Національна енергетична програма, розрахована до 2010 року. Цей рік вибраний не випадково, адже на межі двох тисячоліть закінчується термін експлуатації всіх 14 українських атомних блоків, і вже зараз постало питання: а що далі, який тип реакторів обрати, адже у майбутньому, згідно з Національною програмою, атомні електростанції вироблятимуть 40% електроенергії? Без перебільшення можна сказати, що це дуже складна і відповідальна справа. Тому бажання українських атомників детально ознайомитися з найновішими типами, які існують у світі, цілком зрозуміле.

11 червня під егідою Державного комітету України з використання атомної енергії (Держкоматом) розпочався науковий семінар, присвячений ядерним енергетичним реакторам майбутнього, на якому свій проєкт представила відома французька фірма «Електрісіті де Франс» (ЕДФ), що спеціалізується на експлуатації атомних електростанцій.

ЕДФ добре відома українським атомникам — між нею і Держкоматом кілька років триває велика за обсягом і плідна співпраця. Фірма з 1993 року фінансує роботи, пов'язані з підвищенням безпеки трьох блоків Рівенської АЕС; бере участь у будівництві та підвищенні безпеки двох законсервованих свого часу атомних блоків; піклується підвищенням кваліфікації оперативного персоналу українських АЕС.

На семінарі в Києві ЕДФ представила свій проєкт, що має назву «Європейський реактор». Це спільна німецько-французька розробка, яка базується на досвіді експлуатації атомних реакторів у Франції (де їх 54) та Німеччині (30). У ньому поєднуються позитивні якості кількох концептуальних рішень.

Головною вимогою до майбутнього реактора є забезпечення максимально можливої ядерної безпеки. Один з напрямків досягнення цієї вимоги полягає у зменшенні до мінімуму ризику аварії, пов'язаної з розплавленням активної зони реактора. Другий напрямок — обмеження наслідків можливої аварії. Для цього створюється гермооболонка, яка в разі вибуху і руйнування блоку повинна затримувати викиди всередині. Наступна вимога, яку поставили перед собою проєктувальники, — досягнення високої конкурентноздатності в порівнянні з іншими джерелами енергії — природнім газом, вугіллям тощо.

На «брифінгу», що відбувся за наслідками семінару, голова Держкоматому Віктор Чебров запевнив журналістів, а через них і всю українську громадськість, що реактор майбутнього не буде вибиратися келейно, серед обмеженого кола причетних до цього осіб, як це бувало раніше. Комітет має намір проаналізувати досягнення у світовому реакторобудуванні разом з усіма спеціалістами, щоб Україна «свідомо і з розумінням обрала реактор ХХІ століття». Передбачається, що за півтора-два роки буде оголошено відкритий міжнародний тендер, і преса матиме можливість вільно висвітлювати його перебіг.

Зрозуміло, що енергобляки з новими ядерними реакторами почнуть працювати ще не скоро, але вже сьогодні необхідно підготуватися до заміни застарілого і небезпечного на нове. Необхідно починати роботи з проєктування, ліцензування і придбання необхідного обладнання, тобто з усього того комплексу робіт, який передує будівництву атомних блоків. Вже тепер необхідно працювати над створенням системи науково-технічної підтримки всієї атомної енергетики. В. Чебров повідомив, що Держкоматом намагатиметься створити умови для того, щоб усе необхідне для технічного супроводу функціонування атомних блоків виготовлялося в Україні. Це грандіозне завдання, але воно під силу українським спеціалістам. Те, що Україна має ядерну енергетику і передбачає її розвиток на майбутнє, є свідченням великої інтелектуальної потуги держави і народу. І французькі колеги підтвердили це, що українські вчені, проєктувальники і виробники здатні це завдання виконати.

Відповідаючи на запитання журналістів, В. Чебров зазначив, що проблема зупинення АЕС не є насправді невіршальною і складною з технічної точки зору, як іноді доводиться чути. Вже існує кілька відповідних технологій. Зокрема у Франції приступили до ліквідації АЕС, зупиненої 15 років тому. І це є особливістю французької технології: тут вважають, що спочатку має відбутися природне зниження радіоактивності, і лише потім можна починати ліквідаційні роботи.

У наступних семінарах будуть представлені й інші фірми, які гідно зарекомендували себе у цій галузі. Заплановано повторну презентацію канадського реактора типу «Канду», оскільки перша не мала потрібного висвітлення в засобах масової інформації, але викликала значний розголос у суспільстві. Не будуть залишені без уваги й американські будівники реакторів. ■

«Життя нації — це перманентна й багатогранна боротьба за виживання, за гідне існування в умовах державної суверенності, що є найстійкішим забезпеченням того існування, за повний самовияв і утвердження, за духовий і економічний ріст».

*«Головні ідеологічні засади Українського Націоналізму»,
Восьмий Надзвичайний Великий Збір ОУН. БУП ч. 17, ст. 137.*

Наталка ПРУДКА

РЕФОРМИ В ПИТАННЯХ СОЦІАЛЬНИХ, ПОДАТКОВИХ І ГОСПОДАРСЬКИХ

Реформи системи пенсійного забезпечення

(УЦІС) Існуюча в Україні пенсійна система не здатна забезпечити належний рівень життя пенсіонерів. На виплату пенсій державний бюджет України витрачає щороку 8-9% своїх коштів. Нині цього замало, — вважає радник уряду України з питань податків, професор Амстердамського університету Сведер ван Війнберген, підкресливши при цьому, що нині в Україні зруйнована система оплати праці. Однак, найближчим часом платня почне зростати, і тому **варто** розраховувати на збільшення відрахувань до пенсійного фонду, — вважає західний експерт. Покищо в Україні діють високі відрахування до пенсійного фонду, що змушує підприємців тікати від податків у «тінь».

Українські владні структури не мають таких оптимістичних сподівань: для них першочергове завдання у реформуванні системи пенсійного забезпечення — це наблизити мінімальну пенсію, яка нині становить близько 3 млн. крб., до межі малозабезпеченості, розмір якої — 6 млн.

В Україні вже діють недержавні пенсійні фонди, зокрема фонд «Добробут» — перша в Україні недержавна організація, яка спеціалізується на послугах індивідуального та колективного пенсійного забезпечення. Вкладниками Фонду можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, незалежно від форм власності. Для громадян і членів трудових колективів фонд відкриває іменні пенсійні рахунки для накопичення внесків, а також доходів від інвестиційної діяльності фонду «Добробут».

Працює також в Україні Недержавний фінансово-промисловий пенсійний фонд, керівництво якого передбачає розробку спеціалізованих соціальних програм з урахуванням специфіки, побажань та вимог конкретного клієнта.

Сведер ван Війнберген радить добре подумати, перш ніж переходити до приватного фонду пенсійного забезпечення: фондовою системою можуть добре управляти і державні структури. Міжнародний досвід свідчить, що все більше країн переходить до базової системи, яка передбачає залежність розміру пенсії від розміру платні в останній час. На Заході також широко запроваджуються різноманітні системи пенсійних фондів, які часто стають приватними. При цьому Захід має стабільні фінансові ринки.

Реформи в податковій системі як порятунок економіки

Семінар для журналістів і представників різних гілок владних структур був організований Світовим банком і проведений на теплоплаві під час

поїздки до Тарасової гори в Каневі 1 червня 1996 року. Вчені-теоретики проаналізували загальний хід реформ в Україні, висловлюючи різні, часом зовсім несумісні погляди на нинішній стан в українській економіці. На згаданому семінарі першим мав слово Віктор Суслов, голова парламентської Комісії з питань фінансів і банківської діяльності, який у першу чергу нагадав присутнім про заборгованість платні, що нині становить 230 трлн. крб. Якщо відразу виплатити населенню цей борг, інфляція в Україні різко зросте, а це значить, що зростуть і ціни на товари. Відомо, що в квітні 1996 р. Україна мала найнижчий за роки незалежності показник інфляції — 2,4%; дані за травень покищо не оприлюднено. Спостерігається припинення роботи багатьох потужних підприємств.

Жорстка фінансова політика в Україні з метою приборкати інфляцію призвела до дальшого падіння виробництва. Збитковою стала навіть діяльність Національного банку, в зв'язку з чим найближчим часом буде здійснено перевірку його кошторису, — повідомив Віктор Суслов. Нині дефіцит бюджету Національного банку становить 14 трлн. крб., тому Національний банк хоче перейти на утримання за рахунок державного бюджету. Нині всі кредити банків направляються на покриття державного бюджету. За даними Міністерства статистики, за перші 4 місяці цього року валовий внутрішній продукт (ВВП) знизився у порівнянні з аналогічним минулорічним періодом на 9,6%.

На думку Віктора Суслова, Україна не досягла успіху в стабілізації, підтвердженням чого стало звільнення з посади прем'єр-міністра. Для забезпечення реальної стабілізації необхідно знімати податкові навантаження з підприємств, а також відмінити відрахування в різні фонди, загальна кількість яких перевищує 100.

Професор Інституту міжнародних зв'язків Національного університету ім. Шевченка Веніямін Сікора підкреслив, що в Україні діє занадто сильна стабілізація, — це також небезпечно, адже триває падіння виробництва, не виплачується платня, не здійснюються інші платежі, — ці явища вчений назвав патологією надмірної стабілізації.

Яскравою була доповідь заступника голови Фонду державного майна Євгена Григоренка, який нагадав, що протягом останніх чотирьох років в Україні приватизовано 35 тис. підприємств, з яких 85% — підприємства малого бізнесу. Проте на макrorівні українська економіка не відчула результатів приватизації. Виняток становлять лише кілька вдало приватизованих підприємств. Міт про те, що приватизація має давати доходи в державний бюджет — це міна сповільненої дії, адже ми продаємо гнилий товар, — наголосив Євген Григоренко.

Україна стала чемпіоном з випуску цінних паперів на душу населення — це компенсаційні та приватизаційні сертифікати, а також житлові чеки. До того часу, поки в Україні здійснюється сертифікатна приватизація — інвестор сюди не прийде, адже сертифікатна приватизація робить

монопольним власником трудовий колектив, який, викупивши підприємство, не знає, що з ним далі робити.

До 30 червня 1996 р. кожен громадянин України повинен був отримати свій компенсаційний сертифікат, вкласти який у будь-яке заплановане до приватизації підприємство він зможе до кінця цього року. Нині майже 34 млн. громадян України (65%) вже отримали свої сертифікати. З них лише 10 млн. вклали їх у підприємства. Фонд державного майна попереджує, що наколи 50% українців не вкладуть до кінця року свої сертифікати, процес приватизації зупиниться.

Об'єкти стратегічного призначення на сертифікатних аукціонах виставлятися не будуть, тому найближчим часом не варто очікувати на аукціонах великої кількості підприємств.

Директор Інституту трансформації економіки Олег Соскін змалював 3 варіанти соціально-економічного розвитку України; з приводу запровадження кожного з них відбувається гостра конкурентна боротьба. Зокрема, група соціалістів під керівництвом депутата Наталії Вітренко намагається відтворити шлях розвитку колишнього ССРСР. Для цього необхідно націоналізувати всі комерційні банки, підприємства, а також запровадити директивні плани для управління економікою. Вітренко закликає громадян не забирати свої приватизаційні сертифікати, знаючи, що таким чином можна заблокувати хід приватизації, а в загальному — і хід реформ.

Другий варіант розвитку України — це створення монополістичної держави, яка у своїх руках централізує всі важелі. Третій варіант — це модель народного капіталізму. Нині система управління в Україні дзеркально відображує систему колишнього ССРСР, а це, за словами Олега Соскіна, свідчить про те, що в Україні ніяких структурних змін не відбулося: в агропромисловому секторі земля не є товаром; загалом в Україні немає ринкових відносин. Щоб зберегти фінансову стабілізацію — необхідно здійснити реформи в податковій системі, — підкреслив Олег Соскін.

Наголос — на реформування виробництва

Україна стоїть на порозі другого етапу реформування своєї економіки, коли наголос переноситься на мікрорівень, тобто на рівень виробника, — повідомив міністер економіки В. Гуреєв. Результати роботи галузевих міністерств будуть розглядатися через призму реструктуризації підприємств з метою забезпечення їх ефективної роботи. Загальний курс уряду щодо реформування економіки залишиться без змін.

Реструктуризація підприємств вимагає додаткових коштів. Для цього в бюджеті 1996 року передбачено 25 трлн. крб., з яких 15 трлн. крб. найближчим часом буде спрямовано на реструктуризацію вугільних підприємств. Шахти Луганської області отримують 6 трлн. крб., Донецької — 9 трлн. крб.

Решту 10 трлн. крб. буде спрямовано на реструктуризацію машинобудівних, металургійних, хемічних та інших підприємств. Нещодавно з цього приводу прем'єр-міністр провів нараду, після чого створено Комісію з реструктуризації, яку очолює віце-прем'єр Анатолій Кінах. Галузеві міністерства підготували перелік підприємств; 7 червня міністерства мали здати графіки здійснення робіт щодо реструктуризації своїх підприємств. Проект з реструктуризації здійснюватиметься на Київському радіозаводі, на базі якого створено понад 20 підприємств різних форм власності. Міністер економіки Гурєєв вважає, що найкраще було б здійснювати реструктуризацію підприємств через механізм банкрутства, бо новостворені підприємства повинні входити в ринкову економіку без боргів своїх попередників. Вивчаючи закордонний досвід, міністер стверджує, що найкраще реструктуризацію підприємства може здійснити керівник цього підприємства, адже він знає потужності свого заводу.

Нині економіку України охопила платіжна криза; на думку міністра економіки, проблема платіжної кризи — це питання самих підприємств, а уряд повинен створювати умови для нормального функціонування підприємств. Ті підприємства, які відвантажують свою продукцію комерційним структурам без попередньої оплати, ризикують потрапити під механізм банкрутства. На думку міністра, існуюче законодавство дозволяє застосовувати механізм банкрутства.

На міжнародній конференції про «хід економічних реформ»

8 червня 1996 р. в Києві завершила дводенну роботу міжнародня конференція «Хід економічної реформи в Україні», організаторами якої виступили Кабінет міністрів, Український фонд підтримки реформ, Міжнародний центр перспективних досліджень та Міжнародня група економічних радників фонду Сороса.

Прем'єр-міністр України Павло Лазаренко запевнив учасників конференції в продовженні розпочатого Президентом України курсу економічних реформ. «Уряд має намір здійснити рішучий прорив у сфері проведення послідовної роботи щодо реструктуризації і приватизації підприємств, створення сприятливого інвестиційного клімату», наголосивши при цьому, що нині «Україна знаходиться у вкрай складному становищі: існує сильний політичний тиск і не надходить передбачена допомога».

Віце-прем'єр України Віктор Пинзеник зробив детальну доповідь про успіхи макроекономічної стабілізації, завдяки якій вдалося здолати рівень інфляції від 1992 року з 2001% на місяць, до 0,7% у травні 1996 року. Однак, українська реформа серйозно відстала в плані структурних змін, тому нині необхідно робити заходи для реструктуризації підприємств. Цілі визначені, завдання зрозумілі, — підсумував Віктор Пинзеник.

Відомий економіст професор Джеф Сакс вважає, що Україна має шанс вести реформи вперед. Протягом найближчих 10-30 років в Україні є потенціал для зростання внутрішнього валового продукту до 6-8% на рік.

В той же час відомий економіст Артур Аслунд попереджує, що нині Україні необхідно вирішити багато проблем — більше, ніж їх було досі.

Міська влада Харкова пропонує американцям

Міська влада Харкова представила американським фірмам у Вашингтоні 11 інвестиційних проєктів на суму понад 700 млн. американських доларів на форумі «Україна-США — інвестиційні програми в Україні», — повідомив мер Харкова Євген Кушнарьов агенство Інтерфакс-Україна.

Найпотужніший з представлених проєктів — спорудження в центрі Харкова ділового та культурного центру «Левада», вартістю 300 млн. доларів. Запропоновано також проєкт реконструкції Харківського міжнародного летовища вартістю 80 млн. доларів, проєкт переробки сміття — 10 млн. доларів та інші.

Нині населення України зберігає у себе вдома майже 330 трлн. крб. Цих коштів вистачило б на виплату заборгованої платні, обсяг якої становить 230 трлн. крб. Крім того, населення України зберігає у себе вдома 10 млрд. американських доларів.

З метою залучення коштів громадян до державного грошового обігу Градобанк розпочав випуск депозитних сертифікатів. Нині населенню України Градобанк пропонує сертифікати за національну валюту номіналом 25 та 50 млн. крб. Ці кошти Градобанк має намір надати підприємницьким структурам для реалізації конкретних проєктів.

Виставка — «Медицина в Україні»

На початку березня 1996 р. в київському Палаці спорту завершила роботу виставка «Медицина в Україні-96». Віднині подібні виставки будуть проводитися двічі на рік. Свою продукцію представили понад 120 українських та 12 закордонних підприємств. Більшість українських виробників медичної техніки та інструментів не мають державних замовлень на свою продукцію, тому основні надії покладають на реалізацію продукції за рахунок прямих договорів з медичними закладами України.

Що ж являє собою потенційний ринок медичної техніки в Україні? Загальна кількість лікарень — 10 тисяч; в кожному обласному центрі функціонує обласна лікарня на 1,5 тис. ліжок. Має лікарню кожен район міста, а також кожне село. До того ж, в Україні діє багато спеціалізованих лікарень. Поліклінік в Україні також понад 10 тис. Медичне обладнання, яке використовується в цих медичних закладах, застаріле: зношеність становить понад 80%. Але через відсутність коштів медичні заклади ще не скоро зможуть купувати продукцію, яку їм пропонують українські та закордонні виробники.

Київське науково-технічне об'єднання «Діагностичні системи» пропонує на ринок медичної продукції термодіагностичний комплекс «Сіт-інфра 2», який дозволяє в ранній стадії захворювання визначити патологію, аналізуючи інфрачервоне випромінювання тіла людини. Нині підприємство завершує створення нового моделю комплексу «Астра». За словами експерта «Діагностичних систем» А. Новаківського, виробничі площі підприємства дозволяють повністю задовільнити потреби України в таких приладах, однак фінансові можливості медичних закладів дуже обмежені, тому за 4 роки вони змогли придбати лише 150 термодіагностичних комплексів. Вартість такого приладу — 2 млрд. крб.

На дослідно-конструкторському виробництві медичного приладобудування в Інституті експериментальної патології, онкології та радіобіології налагоджено серійне виробництво сорбційних приладів, які дозволяють очищати кров, плязму та лімфу. Такі прилади медикам необхідні при катастрофах, коли кров хворого терміново необхідно очищати при гострих отруєннях, сепсисі, опроміненні та краш-синдромах при землетрусах. При роботі приладу використовуються сорбенти виробництва Інституту онкології, а також Інституту сорбції.

Потужності заводу дозволяють повністю задовольняти потреби України в таких приладах, — повідомляє директор Анатолій Шевко. Нині медичні заклади України закупили біля тисячі таких апаратів, тоді як такий прилад треба мати в кожній лікарні. Нині Кабінет Міністрів надав цільові кошти для виробництва 160 таких приладів. Щорічна потреба в таких приладах — до 400 одиниць; вартість сорбційного апарату — 6 тис. доларів, тоді як його закордонний аналог коштує до 25 тис. доларів.

Урядова підтримка засобам масової інформації

Президент України видав Указ, який передбачає державну підтримку періодичним виданням шляхом звільнення їх від сплати податку на добавлену вартість від передплати на газети і журнали на 1996 рік. Ці видання звільняються також від сплати податку на добавлену вартість на поліграфічні матеріали українського виробництва, а також на послуги підприємств поліграфії, зв'язку, транспорту, що забезпечують друкування, перевезення та розподіл газет і журналів. Пільги розповсюджуються на видання, засновані державними органами влади, творчими союзами та іншими громадськими організаціями.

Однак надані пільги не розповсюджуються на друковані засоби масової інформації, засновниками яких є підприємницькі структури, приватні особи, а також на видання рекламного та еротичного характеру.

Пошуки виходу зі скрутного положення

Авіаційний науково-технічний комплекс ім. Антонова створює спільне підприємство з Новосибірським авіаційним заводом ім. Чкалова, на якому

буде налагоджено серійне виробництво малих літаків АН-38, автором-розробником якого є АНТК ім. Антонова. В межах спільного підприємства передбачено збудувати 50 літаків: вартість одного АН-38 становить 4 млн. доларів, а його закордонний аналог коштує до 6 млн.

АН-38 розрахований на перевезення 27 пасажирів, пошти і вантажів на місцевих авіалініях. Він повинен замінити старі моделі АН-2, АН-28 та чеські Д-410, які нині експлуатуються на українських та закордонних авіалініях. Партію АН-38 має намір придбати поштова служба США.

Найближчим часом на АНТК ім. Антонова завершиться будівництво другого зразка військово-транспортного літака АН-70, який дозволяє перевозити всі види бойової техніки, включаючи техніку НАТО. Як відомо, перший дослідний зразок рік тому зіткнувся з літаком-супроводжувачем під час випробувань.

Нещодавно Кабінет Міністрів ухвалив постанову про підтримку літакобудування України, визначивши пріоритетним спорудження військово-транспортного літака АН-70, транспортного АН-70Д, пасажирського для місцевих ліній АН-140, а також пасажирського для середніх магістральних ліній ТУ-334.

Постанова зобов'язує Фонд державного майна якнайшвидше підготувати проєкт Указу Президента про корпоратизацію авіаційних підприємств. Формування фінансових ресурсів для розвитку літакобудування здійснюватиметься за рахунок відрахувань у розмірі 5% від собівартості авіаційних перевезень авіакомпаній, а також за рахунок добровільних внесків українських та закордонних юридичних осіб. ■

ПРО ІНШІ ВАЖЛИВІШІ ПИТАННЯ І ПОДІЇ В УКРАЇНІ

Конференція про українську пресу за межами держави

25-26 квітня 1996 р. в приміщенні Київського інституту журналістики відбулася дводенна науково-практична конференція на тему «Історія української преси за межами держави». Конференцію zorganizував Дослідницький центр історії української преси, створений на базі кафедри історії літератури й журналістики цього ж інституту. Головою правління Дослідницького центру є Наталя Сидоренко, кандидат філологічних наук, доцент Інституту журналістики. Основне завдання Дослідницького центру — реалізація конкретних програм, спрямованих на вивчення процесу розвитку української журналістики з історичної перспективи, активізація науково-дослідницької праці в цьому напрямку та ширше залучення студентської молоді до осмислення проблем українських засобів масової інформації.

Відкрив конференцію ректор Інституту журналістики Анатолій Москаленко. Він розповів про передумови створення Дослідницького центру:

метою його діяльності є ґрунтовне вивчення національного руху, літературного процесу, духових здобутків, закарбованих на сторінках нашої періодики протягом двох століть, і саме історичний досвід преси є тим унікальним перехрестям, де співпадають зацікавлення різних громадсько-духових сфер життя.

Про надзвичайно складну, але не менш важливу проблему створення єдиного бібліографічного реєстру розповів кандидат історичних наук, заступник директора Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника Мирослав Романюк. Він зазначив, що Україна — єдина держава в світі, яка не має повного реєстру друкованого слова. Одних зусиль Науково-дослідного центру періодики у Львові, створеного при Львівській бібліотеці ім. Стефаника, замало: один він не може взяти на себе універсальні функції єдиного інформаційно-дослідницького закладу для всієї України. І лише консолідація зусиль Науково-дослідного центру періодики у Львові і Дослідницького центру української преси в Києві може привести до бажаного результату — видання «Історії української преси».

Кандидат історичних наук, старший викладач Київського державного лінгвістичного університету Ігор Срібняк у своїй доповіді розповів про діяльність Союзу визволення України, його періодичні видання, зокрема «Вісник СВУ» — найсильніший український орган того часу, що мав великий вплив на українських військовополонених в Німеччині та Австро-Угорщині.

Тему періодичних видань Подільської губернії (1838-1917 рр.) висвітлив студент II курсу Інституту журналістики Віталій Фінклер.

Пролунало багато цікавих доповідей, що викривали «білі плями» в історії української преси.

Пам'ятаймо вислів Євгена Чикаленка: втрата нашої преси — це смерть від некрофілії, що нагадуватиме друге Берестечко, це радість велика ворогам нашим і жалоба всього українського руху...

Подібні Берестечка не повинні повторюватися в нашій духовій і національній історії.

Чому Україна не повинна підписувати договір з Росією?

1. Росія відновила імперську символіку.
2. Відновила імперську експансіоністську політику.
3. Провадить геноцид та звірства в Чеченії (а не порушує права людини, як пишуть).
4. Випробовує різні види зброї в Чеченії, які може використати і проти України.
5. Веде постійну антиукраїнську пропаганду.
6. Веде розвідувальну діяльність на території України.
7. Має до України територіальні претенсії, хоча Росія, як член Ради Європи, не повинна мати ні до якої країни подібних претензій.

Чомусь про українські етнічні території, які Росія забрала від України, ніхто не говорить.

8. Не повертає Україні ні нашої частки золота і алмазів, ні будинків за кордоном по всьому світу, ні культурних цінностей.

9. Не виплачує Україні відшкодувань за Чорнобиль. Чомусь «Велика Сімка» має фінансувати закриття Чорнобильської АЕС, а Росія, так звана «велика» держава, нам не платить.

10. Щоб в перспективі Росія мала моральне право підписати договір з Україною, Росія повинна:

- а) припинити антиукраїнську пропаганду;
- б) будувати стосунки з Україною на паритетних засадах;
- в) негайно почати перерахунок коштів за тактичну ядерну зброю;
- г) передати Україні належну частину майна і будинків колишнього СРСР за кордоном;
- г) почати повернення історичних і культурних цінностей Україні;
- д) сплачувати за всі види послуг за міжнародними цінами.

Досвід історії говорить, що Росія ніколи не виконувала підписаних договорів. Винятком є лише договір Ріббентропа–Молотова 1939 року.

Керівники України, які підпишуть договір про «дружбу» з Росією, затаврюють себе як зрадники України. Хіба можна підписувати договір з тими, хто носив по Москві плакати з написом: «Сльцин, заставь хохлов накорміть Россію»? (УЦІС — Ю. Богатюк).

ЗАЯВА

Президії Головного Проводу Конгресу Українських Націоналістів

(УЦІС) Угорські культурні товариства в Україні запланували проведення ряду заходів, пов'язаних з відзначенням 1100-ліття Угорської держави. Зокрема, на кошти угорського уряду плянується відновити пам'ятний знак на Верецькому перевалі в Карпатах, на межі Львівської і Закарпатської областей, де проходила колись лінія угорського кордону.

Конгрес Українських Націоналістів розцінює цей намір угорських культурних товариств як виразну антидержавну акцію, яка має у собі ознаки посягання на територіальну цілісність і державний суверенітет України. Цей задум викликає вкрай негативну реакцію місцевого населення, оскільки поблизу місця, де стояв колись цей пам'ятник, у свій час відбувалися масові розстріли українських вояків угорськими військами.

Конгрес Українських Націоналістів просить Президента України вжити необхідних заходів для заборони відновлення пам'ятного знаку на колишньому кордоні Угорщини.

29.5.96

Слава Стецько

Голова Конгресу Українських Націоналістів

Нагороди Антоновичів за 1995 рік

7 червня 1996 р. в київському Будинку вчителя Михайлина Коцюбинська, Роман Федорів і Вячеслав Брюховецький отримали з рук фундаторів нагороди Антоновичів за 1995 рік.

Уже шостий рік подружжя Антоновичів вручають свої Нагороди, що були засновані 1980 року в США. Микола Жулинський, директор Інституту літературознавства, академік і народний депутат, який головував на урочистому засіданні, в короткому вступному слові зазначив, що діяльність цієї приватної фундації спрямована на підтримку кращих літературних і наукових праць, які скеровані на майбутнє України. Ці Нагороди висвітлювали об'єктивну істину в науці і високу мистецьку вартість і засвідчували, що українська наука й література розвиваються. Навіть за умов комуністичного режиму поневолена Україна народжувала високих майстрів, і Фундація Антоновичів відзначала їх. Передусім у переліку лавреатів стоїть ім'я Василя Стуса, удостоєного нагороди у 1982 році. Пізніше були Ліна Костенко, Орест Субтельний, Іван Дзюба та інші.

Урочистості на початку червня засвідчили, що увага Антоновичів до нових явищ українського літературного й наукового життя не послаблюється.

Роман Федорів, письменник, політичний діяч, видавець, багаторічний редактор журналу «Дзвін» і видавництва «Червона калина», удостоєний звання лавреата Нагороди Антоновичів за послідовне обстоювання історичної правди і майстерне відображення національних народньо-поетичних і патріотичних цінностей як у літературній творчості, так і в редакторській і видавничій діяльності. Своє слово Р. Федорів присвятив українській історичній літературі, починаючи від найдавніших творів на історичні теми й до останніх, виданих нещодавно. Особливої емоційності набув виступ, коли лавреат торкнувся видавничої справи, підкресливши при цьому «дивовижне незацікавлення Української держави у розповсюдженні української книжки, загнаної нині у глухий кут». Р. Федорів уважає, що роблять це певні кола цілком свідомо.

Михайлина Коцюбинська отримала нагороду за чітку позицію в обстоюванні наукової істини в літературознавстві та за морально-етичну принциповість у громадській діяльності за комуністичного режиму. Отримуючи Нагороду, Михайлина Коцюбинська висловила свої «непарадні» роздуми (назвавши їх «Дещо про себе й про нас»), у яких звернулася до феномену українських «шістдесятників», до тих духових процесів, що за часів хрущовської відлиги породили це явище, і пов'язала їх із сьогоденням, охарактеризувавши його як не менш складний етап розвитку української спільноти.

Вячеслав Брюховецький, президент університету «Києво-Могилянська Академія», отримав нагороду за гідну високої пошани ініціативу та великі організаційні здібності у відродженні КМА та за його зусилля

забезпечити діяльність університету «Києво-Могилянська Академія» на рівні світових навчально-освітніх стандартів.

28 червня відбудеться вручення дипломів першим 156 випускникам КМА, і Вячеслав Брюховецький висловив упевненість, що серед них обов'язково буде майбутній президент України. Свою грошову винагороду Вячеслав Брюховецький передав на розвиток Києво-Могилянської Академії. (Е. Богацька).

Небезпека активності шовіністичних сил Росії в Україні

Організація Українського Національного Руху Москви (ОУН Руху) прийняла звернення до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету міністрів України, до Конституційної комісії, до громадських організацій і партій, до Ієрархів Українських Церков та всіх священослужителів, до всіх громадян України, в якому висловлює глибоке занепокоєння української діаспори у Росії з приводу зволікання прийняття Конституції України. У зверненні говориться про *небезпечність активності проросійських сил в Україні, шовіністичних сил у Росії*, які «... втлумачують у свідомість громадян України та світової громадськості міркування про те, що український народ ще не визначився відносно своєї державності, а тому шлях до вступу в «оновлений союз» з Росією не є закритий і навіть бажаний».

У заяві є конкретні зауваження та пропозиції до тексту Основного Закону України, зокрема пропонується вилучити з Конституції положення: «У місцях компактного проживання громадян, що належать до однієї або кількох національних меншин, поряд з державною мовою може вживатись у діяльності органів державної влади та державних організацій мова, прийнятна для більшості мешканців певного населеного пункту» (стаття 10). «Державною (офіційною) мовою, — пропонується у Заяві, — є українська мова».

Далі у Заяві говориться про необхідність однозначного затвердження у Конституції українських державних символів: державний прапор України — синьо-жовтий, державний герб України — Тризуб золотої барви на синьому щиті, Національний гімн України — «Ще не вмерла України», що відображають історію та самотність українського народу.

«Щодо автономії Криму, — говориться у Заяві, — то прийняти варіант Робочої підкомісії від 24 лютого 1996 року, де поняття «Верховна Рада Автономії Крим» замінити поняттям «Рада депутатів Автономії Крим».

У Заяві пропонується не допустити положень про подвійне громадянство у Конституції України, а також говориться про необхідність того, щоб статті Конституції мали пряму дію.

«Не можна забувати, — йдеться далі у Заяві, — що поруч знаходиться імперія, яка не змирилась і не змиритись ще довгі часи з втратою такої колонії, як Україна. Треба пам'ятати, що її ідеологія глибоко проникла в

українське суспільство, і один з її різновидів — це комунізм, що є немало доморощених яничарів, готових знову запродати Україну сусідній імперії».

«Нам відомо, що більшість українців у російській діаспорі та в інших українських діаспорах світу підтримують необхідність терміново прийняти демократичну Конституцію України. Ми вважаємо, що це наше Звернення є співзвучним з їхніми поглядами і бажаннями. Тому ми закликаємо інші організації українців в країнах світу виступити з офіційними зверненнями до політичних кіл і громадян України відносно актуальності термінового прийняття доброякісної демократичної Конституції України».

Заяву підписали Голова Проводу ОУН Руху Віктор Гуменюк і Голова Секретаріату Павло Сенік.

Конференція міністрів закордонних справ у Відні

31 травня — 1 червня 1996 р. у Відні відбулася конференція міністрів закордонних справ держав-членів Центральноевропейської ініціативи (ЦЕІ), на якій схвалено рішення про прийняття України повноправним членом до цього об'єднання.

ЦЕІ є регіональним об'єднанням держав Центральної і Східної Європи, до якого входять Австрія, Боснія і Герцеговіна, Італія, Македонія, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Хорватія, Чехія і відтепер Україна. На цій конференції до складу ЦЕІ увійшли також Албанія, Білорусія, Болгарія та Румунія.

Міністер закордонних справ України Г. Удовенко у своїй промові на конференції вказав на готовність України розширювати свій внесок у співпрацю, що здійснюється в рамках ЦЕІ, зокрема в таких галузях, як транспорт, зв'язок, енергетика, охорона довкілля, наука і технологія, сільське господарство, статистика, інформація та культура. Можна сподіватися, що вступ України до ЦЕІ сприятиме прискоренню інтеграції нашої держави в європейський економічний і політичний простір.

7-8 червня 1996 р. у польському місті Ланьцут відбулася чергова інформаційна зустріч Президентів країн Центральної Європи. Тема зустрічі «Спільна Європа — спільна відповідальність європейських керівників за майбутнє об'єднаної Європи».

Вперше ідея регулярних неформальних зустрічей президентів держав Центральної Європи виникла у 1993 році в ході урочистостей, що проходили в рамках Фестивалю ім. Моцарта у Зальцбурзі, і належить президентам Австрії, Чехії, Німеччини й Угорщини. Тоді було усталено, що подібні зустрічі відбуватимуться регулярно і будуть пов'язані з конкретними культурними подіями. Важливість неформальних контактів на найвищому рівні важко переоцінити. Вони є важливим доповненням до офіційних, адже у неформальних зустрічах існує багато різноманітних засобів переконання.

На попередніх зустрічах було висловлено побажання бачити учасниками представників усієї Центральної Європи. Президент України Л. Кучма вперше запрошений взяти участь у цій зустрічі. У складі офіційної делегації України — перший заступник міністра закордонних справ А. Бутейко. Плянується дискусія на тему «Спільна Європа» і прес-конференція учасників, двосторонні бесіди Президентів.

За повідомленням «Ітар-ТАСС», у Москві створена Громадська асамблея колишніх народів ССРСР, мета якої, як зрозуміло, зближення народів колишньої імперії. Головою асамблеї обрано Гончара. Академік НАН України Петро Толочко є членом цієї асамблеї.

Окрім зазначеної агенції, про цю подію не повідомляли ні преса, ні телебачення. Однак нам відоме постійне прагнення Москви хоч не зараз, то колись відродити імперію. Тому створення такої «асамблеї» цілком імовірне.

Патентування видів підприємницької діяльності

Японці вважають себе нацією дрібних підприємців. Дивно, але факт. Те саме кажуть про себе і німці. Приклад країн з розвинутою економікою неможливо ігнорувати. Адже саме дрібні підприємці творять ту середню класу, яка і визначає добробут народу. Тому, мабуть розумною була б політика держави, спрямована на підтримку цієї верстви населення. Хоча й податки потрібно платити — з цим важко не погодитися. Чому ж викликав таку бурхливу хвилю страйків недавній закон «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності»? Адже у ньому, як зазначив віце-прем'єр В. Пинзеник, не йдеться про обкладання 200-долларовим податком фізичних осіб, що торгують на речових ринках. За словами В. Пинзеника, податкові інспекції неправильно трактують цей закон, бо податкові інспектори у багатьох випадках вимагали сплатення цього податку саме у таких осіб.

Даний закон розповсюджується насамперед на кіоски, що торгують підакцизними товарами (алькогольні й тютюнові вироби), займаються обміном готівкових валютних цінностей, а також на установи, що надають послуги у сфері грального бізнесу.

Складнішою є ситуація з газетними кіосками, які також продають товари широкого вжитку. Працівники цих кіосків теж взяли участь у страйку в деяких містах України.

Активність наших громадян у цьому випадку викликає позитивні почуття. Ми вже не ті, що раніше, коли про страйки не було й мови, коли «ковтали» будь-які рішення, спущені «згори», і всі, крім невеличкої групи сміливих, були завжди «за». І все ж, здається, перед такими серйозними акціями, як страйк із залученням величезної кількості людей, не завадило б уважно прочитати сам текст цього закону. (В. Юцевич). ■

ПРИЗНАЧЕННЯ ВЛАДИКИ ЛЮБОМИРА ГУЗАРА КИЄВО–ВИШГОРОДСЬКИМ ЕКЗАРХОМ

(УЦІС) Найвагомішою подією для всіх греко-католиків Східної України, без сумніву, стало призначення Владики Любомира Гузара Києво-Вишгородським екзархом. Другого червня — день уведення на престіл Владики — з нами приїхали розділити радість цього свята вірні з усієї України. Наша невелика церковця, звичайно, не змогла б умістити й десятої частини людей, що прийшли в цей недільний день на Службу Божу, і тому церемонія уведення на престіл відбувалася на майданчику біля церкви св. Миколая на Аскольдовій Могилі. Розпочалася вона о 12 годині привітальним і настановчим словом Блаженнішого Мирослава Івана кардинала Любачівського, від імені якого виступив Владика Павло Василик, ординарій Коломийсько-Чернівецької єпархії. Він і вів цю урочисту церемонію, на якій були присутні Апостольський нунцій архієпископ Антоніо Франко, Владики Юліян Вороновський, єпископ Самбірсько-Дрогобицький; Іван Маргітич, єпископ Мукачівської єпархії; Михайл Колтун, єпископ Зборівської єпархії; єпископ Василій Медвіт зі Львова; Владика Софрон Мудрий; канцлер Львівської Архиепархії о. Іван Дацько. Привітати Владика Любомира приїхав і Патріярх УПЦ-КП Філарет, що дає нам змогу сподіватися на покращання стосунків з православними братами. Можливо, його приїзд стане важливим кроком на шляху до взаємопорозуміння двох Церков.

У своєму слові до Владики Любомира Блаженніший Мирослав Іван кардинал Любачівський зазначає, що праця, яка чекає на Києво-Вишгородського екзарха, дуже важка і потребує чималих зусиль. Тож просимо усіх Божих ласк для нашого Владики і запевняємо, що він завжди може сподіватися на допомогу громад Києва. ■

ЗВЕРНЕННЯ

**Всеукраїнського Наукового та професійного Товариства
імені Миколи Міхновського до українського народу
та вищого керівництва держави**

Глибока та затяжна економічна криза, постійне погіршення життя народу створені в Україні штучно антиукраїнськими, антиреформаторськими і кримінальними силами шляхом цілеспрямованого розвалу української промисловості та сільського господарства, гальмування прогресивних економічних реформ. Ці сили є на всіх щаблях влади, в усіх управлінських структурах і діють за принципом: чим гірше — тим краще.

Багатостраждальний український народе! Зараз для подолання глибокої економічної кризи, виживання українського народу та спасіння Української держави необхідно, спираючись на національно-патріотичні

сили, направити всі зусилля держави та народу на забезпечення ефективної роботи вітчизняної промисловости та сільського господарства. Іншого шляху немає. Тому для подолання глибокої економічної кризи вимагаємо від Президента та Верховної Ради України терміново і рішуче вжити таких радикальних заходів:

1. Встановити тільки один податок підприємствам — податок на прибуток, ставка якого не повинна перевищувати 30%, і різко скоротити недоцільні видатки з бюджету. Для цього ліквідувати всі галузеві міністерства, комітети, інші непотрібні державні органи, а функції державного управління підприємствами та організаціями передати Міністерству економіки; скоротити не менше, ніж у п'ять разів чиновницький персонал у Верховній Раді, адміністрації Президента, Кабінеті міністрів України та в підпорядкованих їм регіональних (місцевих) органах влади; докорінно реорганізувати Національну Академію Наук України згідно досвіду передових країн світу.

Існуюча податкова політика нищівно руйнує українське виробництво. Таку величезну кількість чиновників-дармоїдів, як в Україні, не спроможне утримувати ніяке виробництво в світі.

2. Удосконалити згідно світового досвіду кредитно-фінансову систему, щоб вона сприяла розвиткові вітчизняного сільськогосподарського та промислового виробництва. Для цього потрібно відкрити підприємствам реальний доступ до кредитів, знижуючи облікову ставку Національного банку України і змінюючи ставку рефінансування.

Існуюча кредитно-фінансова система призвела до парадоксальної ситуації, коли виробництво паралізоване, народ доведений до злиднів, а банки та всякі фінансові структури процвітають.

3. Увести державну контролю за постачанням енергоносіїв та цінами на них. Зараз в Україні ціни на енергоносії безпідставно дуже високі і вони лягають непомірним платіжним тягарем на підприємства та населення; у той же час усякі вітчизняні комерційні «нафтогазувальники» безсоромно збагачуються.

4. Законодавчо захистити українських промислових та сільськогосподарських виробників від неконтрольованої інтервенції іноземних товарів на основі певних протекціоністських заходів через тарифну, митну, податкову, експортно-імпортну та цінову політику.

Зараз корумповані чиновники разом зі злочинними елементами в інтересах свого збагачення перетворили Україну в рай для збуту іноземних товарів, чого не допускає жодна країна світу, бо це знищує власне виробництво.

5. Найвищий пріоритет надати розвитку аграрного сектора, легкої промисловости і машинобудівного комплексу. Розвиток добувних та переробних підприємств України здійснювати, виходячи з потреб аграрного сектора, легкої промисловости, галузі машинобудування, населення та проблеми збереження навколишнього середовища, екологічної безпеки.

6. Основні зусилля українського наукового, аграрного та промислового потенціалу спрямувати на створення передової енергозберігаючої

технології сільськогосподарського та промислового виробництва, здійснення структурної перебудови підприємств та організацій згідно національних інтересів та міжнародного досвіду, забезпечення випуску конкурентно-спроможної продукції.

7. Забезпечити використання іноземних кредитів та інвестицій переважно на розвиток передової технології сільськогосподарського і промислового виробництва, здійснення структурної перебудови підприємств та організацій при жорсткій контролі цього процесу з боку відповідних державних органів, профспілок та засобів масової інформації.

8. Забезпечити проведення економічних реформ, приватизації державного майна та землі в інтересах підвищення добробуту всього українського народу, а допущені в цьому порушення негайно і рішуче виправити.

9. Зробити високо професійну працю робітників, селян, науковців, освітян та лікарів найпрестижнішою в Україні.

Для успішного виконання вищевикладених радикальних заходів вимагаємо від Президента України терміново реалізувати такі безальтернативні дії:

— рішуче обновили керівний склад державних промислових і сільськогосподарських підприємств та організацій шляхом призначення на керівні посади українських патріотів-професіоналів, спроможних в стислі терміни організувати високо ефективну роботу в сучасних умовах на основі досвіду передових країн світу;

— створити Уряд національної довіри, в якому на всі керівні посади призначити українських патріотів-професіоналів, спроможних в сучасних умовах швидко організувати та скоординувати ефективну роботу відповідних державних органів, підприємств та організацій;

— установити жорсткі вимоги до належного виконання службових обов'язків усіма посадовими особами — від Прем'єр-міністра України і нижче з конкретними щомісячними звітами в засобах масової інформації про зроблене для виходу держави з економічної кризи та покращання життя людей. Некомпетентний, несумлінний, байдужий до державних справ та долі людей керівник будь-якого рангу повинен негайно усунути з посади, а за зловживання притягуватись до суворої відповідальності.

Національно-патріотичні сили України прийняли до відома, що від галузевих профспілок до вищих керівників держави уже були в 1995 році звернення з проханням запобігти розвалові машинобудівного і військово-промислового комплексу України, але вони залишились поза увагою, що ні в якому разі не припустимо, бо фактично йдеться про виживання українського народу та збереження Української держави.

Національно-патріотична наукова та професійна інтелігенція України готова до плідної співпраці з законодавчою владою та Президентом України в здійсненні вище викладених вимог.

Закликаємо український народ рішуче підтримати це Звернення і активно включитися в його реалізацію. ■

Володимир СЕРГІЙЧУК,
доктор історичних наук

ПОХІДНІ ГРУПИ ОУН ЯК ПРОЯВ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ГЕНІЯ НАШОГО НАРОДУ

Боротьба українських націоналістів за відродження самостійної і соборної держави нашого народу в роки Другої світової війни — одна з найяскравіших сторінок історії, яка сьогодні ще не тільки не досліджена повністю, але й не усвідомлена широкими колами суспільства. А це завдає нині досить відчутного удару по цілеспрямованій розбудові незалежної України, особливо в її східних, південних і центральних областях.

У контексті цієї проблеми надзвичайно важливими є методи опанування національною свідомістю вказаних теренів у найближчому часі, зважаючи на той шалений політичний та економічний тиск, що використовується московськими шовіністами з метою повного знищення українського самостійницького життя на сході та півдні нашої держави.

В подібному становищі ці землі вже були напередодні гітлерівського нападу на Советський Союз, коли большевикам вдалося винищити фізично (до того ж нечисленну) національну верству провідників на території УССР. І щоб у прискореному темпі опанувати організаційно і пропагандивно східноукраїнські землі, ОУН вислала туди у червні 1941 року Похідні Групи, які мали використати всі можливості для побудови української державности. Вони, по суті, розбудили Велику Україну. І в цьому ми повинні бачити прояв одного «з найсміливіших потягнень Організації, що кваліфікує її автора як революціонера високої кляси. Це прояв організаційного генія українського народу» (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Фонд 3833. Опис. 1. Справа 210. Аркуш 7).

Серед документів ОУН, що свого часу були захоплені НКВД і довгі роки були недоступними для чесних істориків, збереглися звіти про організацію Похідних Груп ОУН, поіменний склад багатьох роїв, що відправлялися в різні регіони УССР та на всі українські етнічні землі. Збереглися також і перші звіти з дороги, пізніші повідомлення про діяльність оунівців на сході під німецькою окупацією тощо.

Пропоновані документи відносяться до Третьої Похідної Групи, яку очолював Тимко Семчишин. На мою думку, публікація їх — перший крок до широкого використання архівів для підготовки фундаментального дослідження про боротьбу українських націоналістів на сході України в роки Другої світової війни за відродження соборної незалежної України.

■

Література, мистецтво

*Петро ВАСИЛЕНКО***Я — УКРАЇНЕЦЬ**

Я — УКРАЇНЕЦЬ! Зроду вірний син
Батьків, народу, правди, України!
З Дніпра величного черпнув я сил,
А вроди набирався у калини.

Я був, я є, я буду споконвік!
В моїх долонях степова наснага,
А в жилах повинь непокірних рік,
В душі нуртує родова відвага.

Я — воїн, і орач, і бандурист!
Моя дорога чесна, велелюдна
І як вже не казився шовініст,
Себе я вповні ствердив Першогруднем!

Багато кривди мій народ зазнав
Допоки з себе викував Людину:
Я — УКРАЇНЕЦЬ! Цим усе сказав
Про свій народ, про матір Україну!

*14.9.1993 р.***ТОВАРИШАМ СТУДЕНТСЬКИХ ЛІТ**

Я загубився в чистім полі,
Та не журіться по мені,
Ані коли рівнини голі,
Грузькі, холодні і сумні,
Ані тоді, коли осоння
Лежить на бронзі колосків
І молодий квітучий сонях
Очима дивиться віків.

Я загубився на роздоллі,
В такі пішов поля-світи,
Що ... не шукайте, друзі, в полі —

Його не легко перейти.
 Ані коли рівнини голі
 І мокрий сніг в лице летить,
 Ані тоді, коли осоння
 Лежить на бронзі колосків
 І молодий квітучий сонях
 Очима дивиться віків...

Я сам прийду до вас в світлиці,
 Степів роздольних віршівник,
 І скромно стану на полиці
 У коло щирих, мудрих книг.

ПОЛЕ УКРАЇНСЬКЕ

Поле половецьке, поле печенізьке,
 Поле слобожанське ... Земляки, а де ж
 Моє українське, твоє українське,
 Наше українське — широке безмеж?

Наше — під могилами, наше — під курганами,
 Наше під чорнобилем, що проріс у млі.
 Ні кінця, ні краю січі із поганами
 За привільне поле рідної землі.

Поле наше, полечко, доле наша, долечко,
 Наші вернигори, вернидуби де?
 З-за Чорного лісу появилось сонечко —
 Мойсей Україною здалеку іде...

7 липня, 1994 р.

Андрій ЛЕГІТ

*«Чужино, чужино,
 Не заміниш мені Україну»*

Ніна Калюжна

За вікном, за вікном, за вікном
 Сяє сонце, як золоте щире.
 Чужино, чужино, чужино,
 Не повернеш ти років і сили.

За вікном, за вікном, за вікном,
 Догоряють останні жоржини.

Далино, далино, далино,
Не затьмариш мені батьківщину.

За вікном, за вікном, за вікном
Обцілює вітер калину,
Я такий почуттям, як давно,
Хоч прожив тут життя дві третини.

За вікном, за вікном, за вікном,
Невблаганна уже біля тину.
Все одно перед сном, вічним сном
В Україну душею полину.

Лондон, 1994 р.

Відлітає літо без привіту,
Без любови, ласки і тепла.
Я блукаю у чужому світі,
Батьківщини сонцем не нагрітий,
Доля невблаганна підвела.

А як сонце позолотить віти,
І над Россю затремтить імла,
Мов Ікар у стародавнім міті,
Буду я у рідний край летіти,
Де буремна юність відцвіла.

Там нема уже чужого гніту,
І борня ведеться проти зла,
Є при владі ще стара еліта
(Але де її тепер подіти),
Та нова потроху прибува.

Там живуть братів вже сиві діти,
Хоч нема батьків... кола-двора,
Будуть думи у душі роїтись,
Що народять віршів розмаїтих.
То земля моя, мого народу й Кобзаря.

Лондон, 1995 р.

РІК ГЕРОЇВ

На зеленій полонині,
на осоні

Рано-вранці мирно паслись
пара коней.
Паслись коні буйногриві,
кози й вівці,
На узгір'ї чатували
два упівці.
Гарні хлопці, уродливі,
Повні сили,
Що життя своє Вкраїні
Посвятили.
У похідних одностроях,
в мазепинках,
Що не раз бували в битвах,
в поєдинках.
За плечима в них звисали
автомати,
Їм судилось все навколо
пильнувати.
Недалеко на вершині,
у криївці
Спочивав після виходу
рій упівців.
Враз донісся з-над дороги
рев моторів,
Появились тяжарівки
людоморів.
З них зійшла аж ціла сотня
кагебістів
І, стріляючи, на гору
стали лізти.
Та не спали два упівці,
що на чатах,
Прилягли і застрочили
з автоматів.
Пробудився рій повстанців,
збіг в долину,
Градом куль кропив червоних
ноги й спини.
Били зверху, били знизу,
без упину,
Викосили людоморів
половину.
Недобиті намагались
утікати,

Їх косили кулі рою
і гранати.
По широкій Україні
ходить слава —
Рій УПА скосив червоних
зайд навалу.

Лондон, 1994 р.

КАЛИНА

В небі високім печаль журавлина,
День листопада настав,
Сиплеться листя пожовкле калини
На олов'яний вже став.

Кетяги ягід палають багрові,
Сяють, неначе смарагд.
Люба калино, ти символ любови
До України й добра.

Лондон, 1994 р.

Лариса МУРОВИЧ

СТУДЕНТ-БОГАТИР

В центрі міста, на високім п'єдесталі,
Щоб не досягнула непримирлива рука,
Лютий ворог, ніби в тріумфальній залі,
Крем'яний свій герб возніс — бика!

Гомоніли люди: — Тут же не Еспанія,
Де бика роз'юшують задля розваг,
А ця крем'яна й ненависна тиранія
Чи спинити годна вільнолюбний змаг?

Ось і буки буковинські біля кручі
Вже гілля схрестили гостро, мов шаблі...
Хто ж на прю ще стане, як огненні тучі
Спалахтять на чорнобровім хмар чолі?

Але час, який був досі галапасом
 В джерелі відважних, людських поривань,
 Час той раптом стався героїчним часом
 І студента* надихнув огнем: — Повстань!

Вранці поліцаї — при пам'ятникові.
 Чом вівчарка кожен земний слід нюшить?
 Голову вночі хтось відчахнув бикові!
 В пилюзі бульварній голова лежить.

... Де ж «хтось» дівся після голови упадку?
 Як розкинув іскри у тривожний час?
 О студенте, чи з огненного достатку
 Прагнеш увілляти чинів спрагу в нас?

Зловлять, чи не зловлять, — це дрібниця, брате,
 Виріс ти в легенді вже узвиш і вшир,
 Буде в рідних душах іскри роздувати
 Навіть через ґрати — справжній богатир!

*Станіслав С. РОССОХА,
 студент Харківського університету*

ЗИМОВА ПІСОНЬКА

Собака рився у сміття,
 Шукаючи поживи.
 А люди йшли, а люди йшли
 У вітрові пориви.

Голодний голуб замерзав, —
 Крихот ніхто не кинув.
 Ніхто не знав, ніхто не знав,
 Що він вночі загинув.

П'яниця впав на мерзлий брук, —
 Скліпив байдуже очі.
 Кажали, що помер без мук
 Тієї ж таки ночі.

* Студент Андрушко 1924 р. здемолював на головній площі Чернівців монумент румунського бика, поставленого на пам'ять з'єднання Буковини з Румунією.

Зима іде, зима іде, —
Радій же, небораче.
Нехай метіль не занесе
Твоїї, друже, вдачі.

ЧЕКАННЯ.

Ти пам'ятаєш: Київ ошалілий,
Котилися каштани по асфальту.
А я переглядав газетну шпальту
І все чекав не тебе, спохмурнілий.

Там кожний знав, куди йому дорога
І, зосереджений, все кроку наддавав.
А я чеканню сили віддавав —
Моя зажуру і моя тривого.

Так півжиття в чеканнях промайне,
Залишивши у спомин сутінь ночі.
Я вже чекаю навіть не тебе...

Моє оскніння, що, як шашіль, точить
З твоїм приходом разом відпадає —
Бо з радістю у серці жить не схоче.

Святомир М. ФОСТУН

У БУРЕМНОМУ ВИРІ

Розділи з недрукованої повісті «В буремному вирі».
Дії розгортаються в Україні напередодні Першої світової війни.

ВЕЧІР У СКОРОПАДСЬКИХ

Сонце вже впало за обрій.

Небесна твердь червоніла широко на заході, а на ній червоніли й невеликі хмарини, що, гойдаючись легкими пір'їнами, пропливали високо, високо, над пшеничними полями, в яких гоже літечко ткало сивогриве шовковиння та гралось вусатим колоссям.

У полях чебрець п'янив дурманом. Духмяно пахли ромашки й скошена трава.

Зі села, яке заховалось у густих вишневих садках, побігли в поля пилюгаті дороги. Недалечко від сіл задрімали в безділлі вітряки, розвісивши свої здоровенні крила.

Невеличка річка заховалася серед кущовиння і повільною змієюкою потяглась ген у долину. Поза селом кущовиння поріділо, а далі й зовсім загубилося під навислим вербовим гнучковіттям.

Небовиддя на заході спроквола темніло й на землю налягав сумерк.

У селі вдарив дзвін на вечерню, і його голосне розгоміння понеслося далеко й широко над полями, гаями, долинуло до густого лісу й там губилось у його крутологіх западинах.

На небі заморгала несміливо перша зірка. Перегода весь небозвід почав укриватися чудовим зоряним килимом.

Був літній тихий вечір.

Крізь високу браму, обабіч якої сиділи могутні, виковані в камені леви, в'їжджали повози та підкочувалися головною алеєю, здовж якої росли високі ясени, до старовинного панського будинку, що його прикрашали білі струнки колюмни.

Гостей зустрічав уклінно старий дворецький Микола Панасович Хмель. У нього пишні козацькі вуса, чемна усмішка та бездоганно пошитий вечеровий одяг.

За спиною дворецького стояли лакеї, готові кожної миті до услуг.

Гості проходили широким, ясно освітленим вестибюлем до просторої, обставленої вибагливими меблями вітальні, де їх вітали господарі: поставний, середнього віку мужчина в генеральському мундирі з хрестами й медалями та його дружина, елегантно зодягнена гарна жінка зі шляхетним обличчям.

— Вітайте, Федоре Андрійовичу, — вітав шанобливо генерал поважного, сивуватого діяча Лизогуба, голову Полтавської земської управи. — Як Бог милує?

— Спасибі, спасибі, Павле Петровичу. — Як кажуть, Бог не без милости, козак не без долі... Правда, хоч уже старуватий, але все-таки козак, — посміхався у вус Лизогуб. — Дозвольте представити вам мого родича, — й він вказав на молодого, стрункого офіцера.

— Леонід Іполитович Данченко, поручник Ярославського піхотного полку, ваше превосходительство, — брязнув острогами молодий офіцер.

— Вітаю, поручнику, вітаю, — мило посміхнувся генерал. — У домі Скоропадських молоді старшини є завжди милими гостями...

Молодий поручник поцілував галянтно руку господині.

Вітальня заповнювалася гістьми.

Офіцери, дворяни, дами в дорогих, вибагливих сукнях. Збиралась і молодь.

Точно о годині сьомій шафар оголосив, що вечеря подана й попрохав усіх гостей перейти до їдальні.

Столи були заставлені ситими стравами, закусками, напоями.

Вечеряли шумно, весело.

Поручник Данченко споглядав крадьки на вродливу панночку, яка сиділа зі своїми батьками — товстуном у штатському та повнотілою дамою. Панночка з трішки розхиленими вустами — сама соромливість. Але і її манило глянути на молодого старшину, з яким, щоправда, вона не була знайома, але встигла дізнатися від батьків, що це родич поважного Лизогуба. Вродлива чорнявка подобалася поручникові, і він постановив собі обов'язково з нею познайомитися під час забави.

Після вечері хто пішов прогулюватися в старий парк і блукати алеями, хто любувався водограєм і милувався чудовим літнім вечором. Знатніші гості розсілися на терасі, пили каву з лікером та смакували вергуни, а молодь збиралась у великій залі, прикрашеній дзеркалами та чудовими кришталевиими світильниками. Попід стінами стояли вигідні крісла, а в кутах залі височіли мармурові статуї.

Оркестра заграла старий вальс, і пари поплили в граціозному танку по блискучому паркеті.

Услужливі лакеї весь час доносили гостям на терасі каву, лікер, малинівку та інші напої. Дами смакували особливо малинівку. Мужчини пили гостріші напої, не цуралися й миколаївської з білою голівкою.

Столик, при якому сидів господар дому, генерал-майор Павло Петрович Скоропадський, обсіла дворянська знать. Крім Лизогуба, сиділи тут кілька багатих землевласників, генерал піхотної дивізії Никифор Іванович Іванов, заступник голови чернігівської земської управи Осип Федорович Чубиченко, професор Ілля Павлович Нечкодан, полковник чернігівського гусарського полку Василь Васильович Сабуров, а теж всюдисущий дрібний поміщик Леонід Потапович Хвиля, свідомий українець, якого не раз переслідувала царська поліція. Багаті землевласники, сусіди Хвилі, дивилися зневажливо на завзятого «малороса», який усюди говорив рідною мовою, не цурався простого народу, допомагав убогим селянам, піклувався школами, лікарнями, не визискував селян ані робітників, а, зайнятий весь час громадською, харитативною і просвітянською діяльністю, мало дбав про своє хазяйство. Власне кажучи, хазяїн з Хвилі був нікудишній, і якби не його вірний і дбайливий економ, то Леонідові Потаповичу доводилось би вельми тугувати в житті. Може й щастя, що в нього не було сім'ї. «Сам п'ю, сам гуляю», — мовив не раз Хвиля, коли йому докоряли, що він не знайшов собі подруги життя та не завів сім'ї.

Зі своїми сусідами Хвиля не дружив. По-перше, вони були великі землевласники. Куди ж йому, власникові якихось там двох тисяч десятин землі, рівнятися з таким ось, скажімо, землевласником, як Афанасій Володимирович Ханенко, в якого було не менше двадцяти тисяч десятин,

чи з відставним генералом Василем Семеновичем Кутським, не менше багатим. По-друге, Хвиля ніколи не знаходив спільної мови з такими своїми сусідами, бо ж вони завжди видавали себе за «настоящих» російських дворян, говорили російською мовою, цуралися свого народу та захоплювалися всім, що російське, великодержавне. Хвилю вони не любили за його відвертість і гострослів'я. Він не ліз за словом у кишеню, і поміщики нерозуміли йому грозили, що він таки колись прогуляється у Сибір за свій гострий язик.

Може й справді, гостроязичий Леонід Попатович помандрував би арештантським етапом у Сибір, коли б так події 1905 року не сколихнули імперію Романових.

Запалали панські маєтки. Полилась кров...

Широкою хвилею прокотились по імперії масові страйки, робітничі та селянські бунти. Наляканим поміщикам було тоді не до Хвилі.

Всім стало видно, що в імперії щось дуже негаразд.

Під поверхнею нібито могутнього, величавого великодержав'я, на послугах якого стояла армія і поліція, і яке розкинулось на просторах у тисячі кілометрів, — щось шумувало, кипіло, бурлило й грозило вибухнути грізним, нищівним вулканом, який готів і дав про себе знати спалахами кривавих подій 1905 року.

Невеликий маєток Леоніда Потаповича Хвилі не потерпів у часі селянських розрухів, котрі дошкульно далися взнаки його багатим сусідам. У нього не згорів ані один стіг збіжжя, а самі селяни взяли в охорону його двір та проганяли всяких грабіжників.

Прогули революційні події, що сповнили великою тривогою цілу імперію, і в ній начебто знову все успокоїлося, втихло.

Лише на короткий час.

Над Європою згущувалися хмари воєнного конфлікту. Кайзерівська Німеччина ставала небезпечним противником інших держав, а зокрема Англії і Росії. Творився союз держав, затривожених зростаючим німецьким імперіялізмом. Німеччина посилено зброїлася. В європейських столицях заговорили про можливість вибуху війни. Кружляли про війну теж поголоски й у російській імперії. Не дивно, що про неї заговорило й панство на терасі.

— Скажіть, ваше превосходительство, — звернувся до генерала Скоропадського один із поміщиків, — чи може бути, щоб німець напав на наше государство? Он мій син їздив у Германію, і там багато наслухався про те, що німці будуть воювати з нами...

— Еге... Вони капосні зовсім того не приховують, — підхопив другий поміщик. Мій економ їздив у Прусію за новими сівалками, й там теж гомонять про війну з нашим государством...

— Війна, мої панове, не виключена... Наше правительство діє у тому напрямку, щоб злагіднити політичне положення в Європі. Роблять теж заходи інші правительства. Це правда, що кайзер Вільгельм побрязкує грізно шаблею. Проте чи справді він відважиться на війну, маючи проти себе цілий союз держав, а головню наше государство, Англію та Францію...

— Часописи пишуть, що австрійський імператор не хоче ніякої війни в Європі, — проказав неквапом Лизогуб.

— Мислю, що це правда, — притакнув Чубиченко. — Австрійський імператор уже старик. Хоче дожити свого віку в спокою. Тим паче, що Австрія і так має чимало клопоту на Балканах...

— Це так, але, на жаль, Відень у всьому слухається Вільгельма, — мовив генерал Іванов.

— Усяка війна нам не потрібна. Вона принесе лише лихо й горе нашій матушці Росії, — засовався неспокійно на кріслі товстопузий поміщик Іван Степанович Борчук.

— М-да, — притакнув професор Нечкодан. — З німцями воювати це не жарти. Всяко може бути...

— Ви про що натягаєте? — покосився на професора генерал Іванов.

— Хоч би й про те, що німці можуть нас перемогти.

— Ну, знаєте, — схвилювався генерал. — У нас найбільша армія у світі, а ви говорите, що нас можуть германці побити... Як вам не сором?!

— Так чому ж тоді ніпонці нас на голову погромили? — не поступався Нечкодан.

— Були на те різні причини...

— Які саме?..

— Які, які? — почервонів генерал. — Ви самі знаєте які. Й ми всі знаємо. Але це було одинадцять років тому. З того часу багацько в нас змінилося...

— Мало що змінилося, ваше превосходительство, — втрутився в розмову Хвиля, — Мало що... Що з того, що була дозволена наша преса, «Просвіта»? Де ж ота вільна преса? Що діється з «Просвітою»? Хіба ж жандарми не викидають українські книжки зі шкільних і громадських бібліотек?!

— Як ви можете таке говорити? — спалахнув обуренням генерал Іванов. — Це ж неправда!

— Неправда? — почервонів і собі Хвиля. — Ось, поспитайте шановного Федора Андрійовича. Хай він вам, ваше превосходительство, скаже, скільки лиха йому довелося зазнати, боронячи культурних прав нашого народу на Полтавщині.

Очі всіх звернулися на Лизогуба.

Він зморщив чоло. Був сердитий на Хвилю. Треба щось сказати, але сказати обережно. Між присутніми різні люди. Поміщики, хоч з українського роду, проте поросли чужим салом. Полковник Сабуров хоч і москаль, проте чесна людина. Іванов — вірний слуга царя й отечества. Й Лизогуб почав обходити здалеку:

— Воно, звичайно, всюди є труднощі. В губерніях багацько, так сказати, залежить від місцевих чиновників. Між ними є різні люди. Хороші й погані. Хто сповняє свою службу по-людському, а хто старається себе переплигнути. От і виходять курйози. На тому терпить нарід, і діються такі прикрі справи, що про них і згадав Леонід Потапович.

— Це, так сказати, вина чиновників, а не правительства — мовив хтось з поміщиків.

— А хто ж, по-вашому, чиновники? Це що — хіба не правительство? — прищулив око Нечкодан.

— Не чіпляйтеся правительства — засопів сердито генерал Іванов. — Усе правительство та правительство... А державна дума що?..

— Ха. Державна дума, — скривився Хвиля. — Що вона робить? Возиться з земельною реформою, мов кіт із салом, уже роками. А час не стоїть на місці. Робітництво шумує. Комуна шириться всюди... А ви говорите про думу. Треба, щоб правительство шукало правильної розв'язки отих усіх складних проблем, поки не запізно...

— Чи можна її знайти? — засумнівався голосно професор Нечкодан.

— Та що ви, — схвилювався Борчук. — Говорите так, начебто вся імперія й справді опинилася в безвиході...

— Мало що бракує до того, — зітхнув професор. — Ми всі були свідками грізного 1905 року. Цей буревійний рік струснув нашу імперію до основ. Він виявив, у чому її слабкість, і показав нам усім, що живемо на вулкані, який кожної хвилини може прорватися і вибухнути зі страшною силою. Криваві події того року були для нас усіх жахливою несподіванкою. Чому? Бо ми не стежили уважливо за всім тим, що бурлило під поверхнею нашого, нібито впорядкованого життя. Ми не хотіли приглянутися ближче до життя селянина й робітника. Ми не турбувалися, чим дихають маси. Не турбувалося тим і правительство. Й ми жахнулися, коли побачили, як горять маєтки, гуральні, як робітники нищать машини й руйнують фабрики, як вулиці міст вкрились людськими масами, мов сараною, і сунули ті маси під розгорненими червоними полотнищами. Так. Мої панове. Ми не хотіли зауважити назріваючої небезпеки. Я також у гімназії не звертав надто особливої уваги на те, що час од часу хтось з учителів одбирав від студентів тонюсенькі книжечки з комуністичною пропагандою. Мовляв, це дрібниці. Що там жовтодзьоби розуміють з писань бородатих батьків марксизму?! І я помилився. Оті жовтодзьоби йшли в перших рядах під червоними полотнищами. А поруч їх сунули товпою напівголодні, виснажені непосильною працею

робітники, селянська біднота. Йшли людські маси, яким наше правительство не зуміло поправити життєвого рівня. Звичайно, ті маси розганяли, не жаліючи для них свинцю і нагаїв. Але це не була правильна розв'язка. Їх розгонили, а завтра вони вийдуть знову на вулицю, і матимемо знову кривавий 1905 рік, а може ще більш страхотливий...

— Не допусти Господи до такого нещастя, — зітхнув хтось з поміщиків.

— Тому я й боюсь війни, — продовжував професор Нечкодан, — бо маємо всередині вельми небезпечний фермент, котрий може знову спалахнути в часі війни, зокрема у випадку воєнних невдач.

— Міркування Іллі Павловича правильні, — заговорив після хвилини Чубиченко. — Може, трішки запесимістичні. Бо ж у часі війни буде всюди зобов'язувати воєнний стан, і в цілій імперії буде тверда військова й поліційна рука. Воєнні суди не будуть церемонитися з усякими анархістами, соціалістами чи комуністами — відомими ворогами нашого государства...

— Господа, господа, — закупив запашну сигарку полковник Сабуров. — Ви завели таку розмову, начебто, вже почалась війна. Її, може, взагалі й не буде, а ви вже все бачите в чорних красках... Хіба лише наше государство має внутрішні труднощі? А що діється в Австро-Угорській імперії? Кожна держава має свої труднощі. Наше государство дуже велике. Багато народів, різного люду та й проблем немало. Звичайно, що треба б звернути більшу увагу на робітництво й селянство, бо ж ці дві суспільні верстви найбільші в нашому государстві. Легковажити їх ніяк не можна. Але ж це завдання нашого правительства. Ми ж не можемо йому наказувати, як воно має поступати та як має діяти, коли йдеться про робітничі та селянські проблеми...

— Правильно, правильно, — загомоніли поміщики.

Генерал Скоропадський прислухався мовчки суперечливій розмові. Скільки таких і подібних розмов довелося йому вже почути, а навіть і брати в них участь. Чим же різниться оця розмова в його затишному маєтку в Тростянцях від бурхливих розмов у петербурзьких салонах? Правда, там більше блискучого панства, аристократії, високих військових чинів. І говорять там не так одверто. Все-таки небезпечно. Але зате які пристрасні диспути ведуться при замкнених дверях! Дискусії, суперечки, сварки й ще раз дискусії. А все про потребу зміни державного ладу російської імперії. Одні хотіли би бачити Росію республікою, інші демократичною монархією, ще інші демократичною федерацією. Самостійники обстоюють розподіл імперії на самостійні держави. На них зразу ж накидаються монархісти мокрим рядном, а коли серед них трапляються військовики, то вони готові рубати шаблями самостійників. Проте ці не здаються. Їх не бракує серед кавказців, поляків, інших народів. Є й багато серед українців. Он старий Лизогуб. Він за гетьманат в Україні. Федір Андрійович доволі відвертий чоловік. Нераз дорікав йому, що він, мовляв, геть обріс московським салом і забуває про те, що він нащадок

старовинного козацького роду Скоропадських. Треба буде при нагоді знову поговорити з Лизогубом, міркував генерал. Лизогуб толкова людина з великим життєвим досвідом. Ого... Хвиля знову завівся з Івановим... спохоплюється генерал. Треба припинити таку суперечку...

— Дозвольте панове, — підвівся Скоропадський. — Ми тут розвели політику, а наші дами скучають...

— А й справді, ми призабули за наших прекрасних дам, — загомоніли дворяни.

Поручник Данченко почувався мов не свій. Увесь час задивлявся на вродливу чорнявку, яка танцювала, пурхаючи, мов метелик, та розквітаючи, мов троянда. В проміжках між танцями вона сиділа з матір'ю, тілистою дамою, з не дуже ласкавим поглядом, що й стримувало молодого поручника підійти до чорнявки та попрохати її до танцю.

У часі перерви, коли молодь вийшла із залі надвір і розсипалась гуртами коло будинку, наповнивши вечірню тишу веселим гамором і дзвінким сміхом, Данченко й собі вийшов надвір та, пройшовшись оподалік будинку, замилувався тихим вечором.

На зоряному небі мандрував уже яснолиций місяць і обливав своїм сяєвом усе довкілля.

Пахли рожі.

У місячному сяєві купався водограй, а роса лягала перлами на землю.

В селі співали дівчата.

Молодий поручник так захопився красою літнього вечора, що й забув про все.

— Об чім так задумалися, пане поручнику? — прогомонів несподівано біля нього милий голосок.

Данченко аж стрепенувся. За крок од нього стояла вродлива чорнявка. В нього живіше забилося серце. Не вірив, що вона стоїть коло нього.

— Милуюсь гарним вечором, — відповів Данченко. В нього тремтів помітно голос.

— Вечір і справді чудовий, — мовила чорнявка. — Такі вечори є лише в нашій Україні. Була я в Росії... Училась там... Петербурзькі ночі теж гарні. Але куди їм до наших...

— Ви вчилися у Петербурзі?

— Так. Спочатку в інституті благородних дівиць. Як кажуть, за старим звичаєм. Коли побачила, що нічого особливого там мене не навчать, кинула інститут і вивчала педагогіку. Тепер учителью.

Поручник Данченко був немало здивований, почувши, що вродлива чорнявка — учителька. Йому було відомо, що вчительство було вельми трудною і невдячною професією у відсталій російській імперії.

— Чому ви вибрали собі таку трудну професію та ще й таку невдячну?

— О, ні. Навпаки. Це дуже вдячна праця. Якби ви бачили моїх малюків, як вони мені вдячні за те, що я навчаю їх грамоти, що хочу, щоб вони виростали грамотними людьми, щоб несли світло науки в народ...

Поручник глянув на чорнявку. В місячному сяєві вона видалась йому ще гарнішою, ніж у залі.

— Подивляю вас, — сказав тихо Данченко. Йому не хотілося в такий чудовий літній вечір заводити серйозної розмови з дівчиною, і він сквапливо додав, — але дозвольте познайомитися...

— Леонід Іполитович Данченко, — доказала весело чорнявка. — Я знаю про вас од моїх батьків.

— Справді? — здивувався поручник.

— Еге ж. Ваші батьки землевласники. Ви доводитеся родичем Федорові Андрійовичу Лизогубу...

— Ви й справді знаєте про мене, — посміхнувся поручник. — А от про вас я нічого не знаю. Хіба те, що ви вчителька.

— Називаюся Галя. Галя Олександрівна Лісовик. Донька губерніяльного судді.

— Ах, так... — у голосі поручника прозвучало легеньке розчарування. Кмітлива дівчина вмить це відчула.

— Не думайте зле про мене тому, що я донька судді. Хіба ж я винна, що в мене такий суворий і безоглядний батько? В нашій сім'ї немало горя через нього. Боже!.. Стільки ми з матір'ю нераз наплакалися і напросилися його, щоб був людяним і не гноїв людей у в'язницях своїми драконськими присудами. Нічого не помагає. Він уже не зміниться...

Галя схвилювалась. У її очах заблищали сльози.

Поручникові стало жаль дівчини.

Справді, що вона винна, що в неї такий лихий батько. Тепер лише поручник згадав прізвище Лісовика, зненавидженого чернігівського губерніяльного судді, ревного монархіста. Данченкові не доводилося ніколи зустрічатися із суддею, і він не знав його ближче. Йому й на думку не спадало, що отой товстун у штатському, коло якого сиділа Галя при вечері, це й був суддя Лісовик. Соціалісти-революціонери робили двічі замах на запеклого чорносотенця і вірного слугу царату. Правда, це їм не вдалося, хоч і здорово налякало Лісовика, і він з того часу все їздив і ходив із жандармською охороною.

— Не хвилюйтеся, Галю, — сказав тихо поручник. — Я не посмів би навіть і подумати щось злого про вас... Ваш батько людина старої режимної системи. Ви, людина молодого покоління, нашого покоління, яке хоче дивитися на світ і життя іншими очима, ніж батьки... Ми хочемо виробляти свій власний світогляд і дивитися на життя по власній думці.

Галя глянула на Данченка допитливим поглядом. Її приємно вразили слова молодого поручника. Виглядало, що молодий красунь — думаюча людина, а не банальний вертихвіст у мундирі, який тільки і вміє надскакувати біля панночок і крутити їм голови та голосно брязкати острогами.

— Ви ж офіцер царської армії... Чи можете дивитися на життя по власній думці?

— Ви хотіли сказати, що моя думка затиснена регулямінами й не має можливостей себе вияву. Це так може й видаватися, коли спостерігати збоку армію як величезну, громіздку машину, в якій вояк — рядовий чи старшина — є наче звичайні гвинтики. Але всі ці гвинтики — люди. Живі люди, котрі живуть, думають, мають свої переживання, своє горе й радість. І гвинтики думають... Зокрема молоді гвинтики думають... Вони не хочуть бути автоматними гвинтиками. Коли ж вони думають, народжується нова думка. Вона зріє, дозріває і примушує їх глядіти на життя іншими очима, як глядять старше покоління...

— Ваші погляди такі схожі з моїми... Але не всі так думають.

— Ви про офіцерів?.. Звичайно, що не всі. Багацько з них сприймають життя таким, яке воно є, не вглиблюючись у його сутність. У багатьох — велика духовна порожнеча. Є теж і справжні гвинтики — автомати військової машини. Не бракує молодих деспотів, для яких солдат — худоба, що її слід частувати ляпасами й ставити під ружйо¹. Є різні характери. Добрі, погані, людяні, негідники. Не бракує і таких, що цікавляться і займаються політикою. Це, так сказати — молоді, думаючі гвинтики...

— І ви належите до них?

— Належу, — притакнув поручник.

— Чи може буде завідважне питання з моєї сторони, коли запитаю вас, яку політичну думку ви обстоюєте?..

Поручник не відповів їй одразу.

В залі знову заграла оркестра, й молодь покvapно товпилась у дверях.

— Ходімо до залі, — сказав поручник.

На небі човником гойдався місяць, а з піль вставав сивий туман і налягав на заснулий парк.

Десь квилів невдоволено сич.

Коли підходили до будинку, Данченко зупинився. Зазирнувши глибоко дівчині в очі, він узяв її легенько за руку.

— Моя політична думка, Галю, це — Україна... Самостійна Україна, — додав по хвилині.

¹ Під ружйо — під зброю — пояснення Редакції.

СМЕРТЬ У ТЕАТРІ

— Поїзд спізнився... Як звичайно. Слов'яни завжди спізняються...

Ротмістр Карло фон Тісен міряє поглядом од стіп до голови бездоганно одягненого мужчину. В нього невелика валізка і невідступна паличка з різьбленою рукояткою. На рукоятці вирізьблений лев із роззявленою пащею. Очі мужчини сховані за темними скельцями окулярів у роговій оправі, але ротмістр відчуває, що вони так і пронизують його наскрізь.

— Вітайте, бароне, — мовить фон Тісен. — Кімната число 85 в готелі «Метрополь» замовлена...

— Гарзд. Дякую. Зустрічаємося там у ресторані, о годині шостій вечора. Приходьте на час, бо я люблю точність, — говорить подорожній, який тільки що зійшов із поїзду-експресу Софія — Київ і, кинувши головою ротмістрові, зникає серед натовпу, що ним геть захрясла київська головна станція.

Постоявши хвилину, ротмістр і собі губиться серед метушливих людей. Він купує газету пополуденного випуску, проходить неквапом через вулицю, пересікає швидко ще дві вулиці й заходить з найбільшим спокоєм та приємною усмішкою до невеличкої, затишної кав'ярні. Там добре його знають, і молода офіціантка приносить йому зразу ж, навіть і нічого не питаючи, горнятко міцної кави й смачні пиріжки. Ротмістр мило усміхається і чемно дякує за скору обслугу. Розклавши на столику газету, фон Тісен удає, що він її пильно читає. Насправді думки ротмістра зосереджуються на подорожньому, який поїхав до готелю «Метрополь».

Барон Генріх Санджо-Лупеску був для ротмістра загадковою людиною. Про себе барон говорив якнайменше. До речі, це й було прикметою доброго розвідника, а таким, немає сумніву, був барон Лупеску. З тих усіх, щоправда, скупих інформацій, що їх удалось ротмістрові зібрати, з власних спостережень, а також і з того, що час од часу він почув від барона, фон Тісен прийшов висновку, що барон — людина з холодним розумом, якій щастить навіть у найбільш небезпечних ситуаціях, і людина — небезпечна.

Барон походив з мішаного шляхотського роду. Його батько був італієць, а мати румунка. Вчився він добре, скінчив економічно-політичні студії, був навіть якийсь час послом, потім займався різними біржевими операціями. Йому щастило, й барон помітно збільшив своє майно, що йому дісталось у спадок від померлих батьків. Що спонукало барона Лупеску поступити на небезпечну службу в німецьку контррозвідку, ротмістр фон Тісен так і не зміг узнати. Проте йому було відомо, що барон був доволі високо заавансований у німецькій службі, бо про це натякали інші контррозвідники, родовиті німці, з якими доводилось ротмістрові співпрацювати. Барон Лупеску володів бездоганно російською мовою, і

нікому навіть на думку не прийшло б, що цей худорлявий мужчина, завжди дбайливо одягнений, із суворим обличчям, у темних окулярах, є одним з асів німецької контррозвідки, яка розкинула свої сильця по всій Європі та простягнула свої щупальця далеко й глибоко в імперію Романових, завербовуючи потрібних їй людей.

Німецькі контррозвідники завербували на службу кайзерівській Німеччині теж і ротмістра Карла фон Тісена, надволзького німця. Його рід сидів над Волгою ще з часів Катерини II. Тісени були дворяни, служили вірно російським імператорам, але в своїх серцях вони все були німцями, зберігали свої традиції, плекали німецьку мову й дорожили всім, що було німецьке. В такому німецькому дусі й виховувався Карло фон Тісен. Але можливо, що він, хоча й почуваючись німцем, був би так само вірно служив імператорові Миколі, як служили його предки російським царям, якби не те, що на нього накинули оком німецькі контррозвідники. Сталось це тоді, коли ротмістра перевели з полку до служби в контррозвідці так званого Юга Росії, і він переїхав у Київ. Однієї гарної неділі, коли ротмістр гуляв у парку, до нього підійшов незнайомий чоловік і завів з ним розмову. Говорили вони довгенько й почали з того часу частіше зустрічатися. Незнайомий був німцем. Його прізвище, чи правдиве, чи приbrane, було Йоахім Гель, і він почав намовляти ротмістра, щоб той погодився працювати для німецької контррозвідки. Спершу Карло фон Тісен рішуче відмовлявся, але згодом дався намовити. Коли ж російська контррозвідка послала фон Тісена в Німеччину під виглядом цивільного інженера, а на ділі, щоб він там приглянувся німецькій індустрії, ротмістр погодився працювати для німецької розвідки. Його неймовірно вразила могутність кайзерівської Німеччини, й він відчув у собі гордість з приналежності до такого великого європейського народу.

— Ви будете працювати для нашого Фатерлянду¹, а це велика честь і почесний обов'язок кожного німця, де б він не жив, і де б він не народився... Для всіх німців батьківщина одна — Німеччина. Для вас, ротмістре, що народилися далеко, над Волгою, для мого небожа, осмаленого південно-африканськими вітрами, для мене, народженого над суворим Балтиком, — для усіх нас — одна Німеччина...

Погляд генерала фон Кляйста сковзається по молодому ротмістрові й губиться в задумі.

Чи не вчувається генералові сердитий прибій неспокійного Балтику?

Шумує море...

Хвилі вкриваються білими гребенями, сердито вдаряють об береги й відпливають втомленими валунами.

Попри взбережжя біжать мощені шляхи. Цок... цок... цок... проїжджають кінні патрулі.

¹ Фатерлянд — батьківщина.

Wacht am rein — яка могутня ти, Німеччино!

Кигичуть чайки...

— За вашу службу, — говорить генерал ніби прокинувшись з хвилевої задуми, — ми будемо щедро вас нагороджувати. Гроші для вас будуть переказуватися на ваше conto в одному з нейтральних банків. Про те, як з вами будуть контактуватися наші люди та які будуть ваші завдання, скаже вам у подробицях мій ад'ютант. Слухайтеся барона Санджо-Лупеску. Такий з вами зв'яжеться. Він не німець, але служить нам вірно. Будьте завжди обережні й пам'ятайте, що служите великій справі... Бажаю успіхів, — підводиться генерал і простягає руку ротмістрові.

За плечима генерала на стіні імперський чорний орел широко і гордо розпластав свої крила.

У бюрі ад'ютанта ротмістр Карло фон Тісен зустрівся вперше з бароном Лупеску.

Хто такий барон Генріх Санджо-Лупеску?!

В тому часі, як ротмістр попивав преспокійно каву та смакував пиріжки, барон Лупеску, помившись і переодягнувшись, зійшов униз до ресторану. Там він поїв скромно, розплатився і, найнявши фаєтон, поїхав на Житомирську вулицю та зупинився перед будинком число 13.

Відправивши фаєтон, барон подзвонив. Двері відчинила огрядна служниця, яка, впізнавши барона, пішла сповістити про його прихід.

Співачка прийняла гостя у своїй вітальні. В ній повно живих квітів. Пухнасті килими, дорогі меблі, а в куті велике піаніно. Співачка — краса. В неї густе каштанове волосся. Глибокі карі очі та м'який голос. Елегантна довга сукня робить її дуже стрункою.

Барон мовчки цілує їй руку.

— Я не сподівалася вашого приїзду.

— Поїздка до Києва не була в пляні, — говорить барон. — Але Берлін наказав мені прискіпити почате нами діло, а тому я мусів гнатися до Києва. Дозволите закурити?..

— Курить... — Співачка підсуває баронові мармурову попільничку. — Пригощу вас чаєм, — говорить вона й викликає дзвінком служницю.

За кільканадцять хвилин співачка Раїса Федорівна Горська пригощає барона пахучим чаєм.

— Що ж ви довідалися в між часі від полковника?

— Небагато, — відповідає Раїса. — Полковник їздив у відпустку й не було його майже два місяці. Минулого тижня була я з ним на вечері в Замельсона.

— І?..

— Сулканов жалівся, що має багато праці. Він уважає, що таки буде війна між центральними державами та Антантою. На його думку, росій-

ська армія зможе перемогти австрійську, але німців вони бояться. Контрозвідка одержала доручення приглядатися пильно всім чиновникам і військовикам, котрі є німецького роду. Це, звичайно, дискретно...

— О, це важлива новина. Добре, що це він вам сказав, бо ми попередимо заздалегідь наших людей, щоб береглися. Що ще цікавого говорив?..

— Як звичайно, комуністи й соціалісти турбують теж і контррозвідку. Хоч їхня дія не заторкує безпосередньо відділ полковника Сулканова, проте він, співпрацюючи з охранкою, мусить теж час од часу займатися і їхніми справами, зокрема такими, котрі мають зовнішній характер.

— Ну, це відомо. Царський уряд матиме повні руки роботи з тією гульвіснею, яка всюди хоче робити революцію. У Росії вона знаходить дуже пригожий ґрунт. Тут може дійти до революції. Не тепер, звичайно, але через деякий час. Гм... Раїсо Федорівно, — нагло змінив тему розмови Лупеску, — чи полковник і далі ходить на ваші виступи?

— О, так. Він завзятий мій поклонник.

— Чи в цих днях ви виступаєте в театрі?

— Так. Іде «Руслан».

— Зробіть так, щоб полковник Сулканов прийшов за всяку ціну завтра до театру.

— Що ж, це можна. Подзвоню йому... Але він може відмовитися, виправдуючись навалом праці.

— Просіть, заохочуйте, спокушайте, робіть що знаєте, але щоб він прийшов.

— В чому справа, що вам так хочеться, щоб Сулканов прийшов завтра до театру? На випивку хіба не підете з ним?!

— Що ви, жартуєте? Покищо не можу вам нічого сказати. Скажу пізніше. Старайтеся таки негайно з ним домовитися, а я буду сьогодні ввечері в театрі й зайду до вашої гардероби дізнатися, як стоїть справа. Чи ви дзвоните безпосередньо до полковника?

— Так.

— Тоді добре. За всяку ціну не сміє ніхто чути з посторонніх, що ви запрошуєте полковника до театру.

— Про це немає потреби турбуватися. Телефон є прямо допровадження до полковника, й він його відбирає.

Після відходу барона співачка довго мізгувала над тим, що це затіяв Лупеску. Була певна, що його затія стосувалася особи полковника Сулканова, з яким вона приятелювала на доручення барона.

Ресторан «Метрополію» ясно освітлений.

Велику залю прикрашають клясичні колюмни й величезні дзеркала. Поміж колюмнами зеленіють пальми.

Панства находить чимало. На столах — кав'яр, лососина, краби, різне м'ясиво, дорогі вина, лікер, рум, чого тільки бажають вибагливі гості.

Барон Лупеску і ротмістр фон Тісен вечеряють при невеликому столику під стіною, так щоб бачити добре входові двері до ресторану.

Випивають помірковано.

В часі вечері Лупеску говорить майже шепотом: — ваш шеф мусить загинути...

Тісенові пробігає мороз поза спиною.

— Чому? Що сталося?

— «Юг России» починає бути небезпечним для нашої діяльності. Вам відомо, що Сулканов співпрацює тепер з румунською контррозвідкою і наробив нам уже чимало клопоту в Румунії. За це він одержав похвалу з Петербургу та ще більші повноваження. «Юг России» посувається ще далі — до Болгарії. Такий його розмах нам не на руку, бо утруднює нашу дію на Балканах. Нам важлива наша позиція в Румунії, а теж не можемо втрачати наших впливів у Болгарії. Нитки широко закроєної дії «Юга России» збігаються до рук полковника Сулканова, і він не втаємничує в цю дію нікого, крім осіб, котрі займаються конкретно дорученою їм роботою на Балканах. Про це ми прекрасно поінформовані. Самі знаєте, що політичне положення в Європі напружене, а з огляду на таку ситуацію ми ніяк не можемо допустити до того, щоб російська контррозвідка витискала нас з Балканів. Тому й Берлін наказав зліквідувати полковника Сулканова...

— Хто це має зробити?

— Я.

— Ви? — дивується ротмістр.

— Еге ж. З вашою та ще деякою допомогою. Зліквідувати Сулканова треба без найменшого розголосу.

— Це зрозуміле. Але як? У бюрі його не вб'єте. Всюди охорона. Ходить він теж усюди з охороною. Це нелегка справа.

— Який порядок дня у полковника?

— Приїжджає до бюро автом точно на дев'яту годину. Разом з ним їде завжди охорона.

— Яка? Скільки чоловік?

— Звичайно двоє унтер-офіцерів.

— Озброєні?

— Мають револьвери-нагани.

— Ага. Що далі?

— Полковник урядус до години першої пополудні. Опісля йде обідати до найближчого ресторану. Обідає там на поверсі. Ніколи не в партері.

— Умгу. Обідає сам?

— Звичайно сам. Хібащо трапиться хтось з військових чи цивільних чинів, тоді обідають разом.

— А по обіді?

— Сулканов працює до пізна. Часом і до дев'ятої години вечора. На вечерю ніколи не ходить. Підвечірок приносить йому службовий унтер-офіцер. З праці їде прямо додому, якщо не вибирається кудись з візитою.

— До театру ходить?

— Так. Він любитель театрального мистецтва.

— Ходить сам?

— Як часом. Звичайно сам. У нього немає сім'ї. Часом іде з гістьми.

— Охорона теж іде з ним?

— Обов'язково. Але унтер-офіцери сидять у залі, а полковник у ложі.

— По котрій стороні?

— По правій. Полковник посилає все унтер-офіцера купувати квитки, й у касі вже знають, що Сулканову треба обов'язково дати квиток у ложу число 15.

Лупеску тарабанить легенько пальцями об стіл. У нього довгі, плекані пальці.

— Зараз я їду до театру, — мовить він тихо. — Довідаюсь там від Раїси Федорівни, чи полковник прийде завтра до театру. Коли прийде — його звідтіль уже винесуть...

— Ви хочете вбити його в театрі?

— Якщо лише прийде...

— Чи це безпечно й доцільно? На постріли зніметься в театрі жахливий рейвах... Вас можуть схопити. Там завжди повно поліцейських і поліційних агентів.

— Ніякого рейваха, ротмістре, не буде... Запевняю вас. У мене найновіший німецький винахід — безгучний пістоль. Ніхто навіть не помітить, як я застрелю Сулканова. В кожному випадку, приходьте завтра до театру. Я буду в одній з лож по правому боці. Якщо зауважите, що я переглядаю газету — це знак, що замаху не буде. Тоді післязавтра зустрінемося тут знову при вечері і обміркуємо якийсь інший плян. Якщо ж я не переглядатиму газети — тоді все йде за пляном...

— Все-таки мусимо враховувати різні евентуалії, — в голосі фон Тісена вчувається побоювання.

— Ви праві, ротмістре. Добрий розвідник мусить про все подумати й передбачати різні евентуальності та можливості. Хочу вам сказати, що я ніяк не готов іти на тортури... В мене в штучному зубі є сильна отрута. Це мій останній рятунок у випадку, коли б я попався ворогам у руки, поліції чи контррозвідці. Барон Лупеску — старий лис, ротмістре, поверте мені... Якщо б сталось так, що я провалився би завтра, тобто мене

схопили б чи вбили, нічого не робіть, а чекайте, аж з вами хтось сконтактується на таку кличку: «Чи ви їздили цього року до Криму?» Ваша відповідь: «Ні, але я був у Ташкенті». Будьмо доброї думки, ротмістре... — посміхається барон Лупеску, бачучи, що молодий офіцер помітно хвилюється. — Не турбуйтеся. Я виходив цілим з куди небезпечніших ситуацій... Ні, я піду... Ви сидіть ще... слухайте музику... — й барон Лупеску підводиться та спокійно й поважно прямує до виходу.

Ротмістр Карло фон Тісен довго не заспокоюється після такої розмови з бароном. — Чорт візьми. Добре то гратися в контррозвідку, сидячи при бюрку. Але тепер починає бути гаряче... Й буде щораз гарячіше, коли йтиме до війни...

До його столика підсідає молода чарівна танцюристка.

Кельнер приносить пляшку старого вина й ставить його у відерце з хрусткотливим льодом.

Ротмістр фон Тісен не скоро покидає ресторан «Метрополію».

Наступного вечора величезна театральна заля повниться добірною публікою. Блищать офіцерські мундири, золотом шиті ковніри. На жінках дорогі вечірні сукні та елегантні зачіски. В проходах сновигає служба в розшитих галунами одностроях.

Ротмістр фон Тісен сидить у залі разом зі знайомими офіцерами. Час від часу кидає ніби байдужий погляд на ложі, в яких сидить аристократія і високі урядові та військові чини. В одній з крайніх лож ротмістр помічає барона Лупеску. Він сидить як завжди холодний, зрівноважений. Мов знехочу прикладає льорнетку до очей та водить нею по ложах і залі.

За десять хвилин до початку в ложу число 15 входить полковник Павло Афанасович Сулканов у розшитому золотом мундирі.

Молодому ротмістрові пробігають по спині холодні дрижаки.

Лунає третій дзвінок.

Гаснуть світла.

На сцені ставлять «Руслана».

Ротмістр не може ніяк зосередити своєї уваги на чудову постановку опери.

Йому неспокійно.

Він тривожиться...

З великим успіхом проходять перша й друга дії.

Довго не вмовкають бурхливі оплески.

На сцені — палац чарівниці Наїни. Білі колюмни, водограї, дрімучий ліс і таємничість східньої екзотики.

Хозарський князь співає тужливу арію.

Горислава благає розпучливо Ратмира повертатися додому.

Танцівниці виводять східній, екзотичний танок.

Ротмістр зиркає на полковника Сулканова. Він — одне велике захоплення співом Раїси Федорівни, яка виконує ролю Горислави.

Обличчя барона Лупеску — кам'яне.

На сцені співачка завмирає в розпучливому благальному русі.

Заслона поволі спадає.

В залі зриваються бурхливі оплески.

У ложах встають і гаряче аплодують.

Заслона знову підноситься, і на співачку сипляться живі квіти.

Ложа барона Лупеску порожніє.

На сцену вибігають артисти й танцівниці. Оплески гримлять ще дужче. Здається, що наче ціла зала гримить одним могутнім громом аплодисментів.

У ложу полковника Сулканова всувається непомітно барон Лупеску.

Хлоп... хлоп... хлоп... хлоп...

Безгучні постріли дірявлять плечі полковника Сулканова.

З захопленої публіки ніхто, крім ротмістра фон Тісена, не помічає, як полковник Сулканов якось дивно хитається, і звалюється важким лантухом на килим.

Оваціям і далі немає кінця.

Барон Лупеску причиняє нечутно двері та спокійно крокує широким проходом. З лож виходять аристократи і військовики та прямують у фойє.

Заслона спадає востаннє, й оплески поволі затихають.

— До готелю «Метрополь» — каже фурманові барон Лупеску.

Відчуває втому.

Покищо «Юг России» спаралізований, і баронові Лупеску годиться відпочити.

Через день-два південний експрес повезе його на Адріатику.

Барон Лупеску запалює сигаретку.

Над Києвом зоріє осіннє небо.

Ярослав ДАШКЕВИЧ

СХІДНЯ ГАЛИЧИНА: ЕТНІЧНІ ВІДНОСИНИ, НАЦІОНАЛЬНІ МІТИ І МЕНТАЛІТЕТИ

І. Етнополітична ситуація в регіоні

Територія, яка під трохи фантастичною назвою «Королівства Галичини і Володимирії» у складі спершу монархії Габсбургів, а потім Австро-Угорської монархії увійшла до нової історії кінця XVIII — початку XX ст. (1772-1918), мала досить складну перед- і післяісторію. Спершу (кінець X — кінець XI ст.) у складі Київської Русі, потім окреме Галицьке і Галицько-Волинське князівство та королівство (кінець XI ст. — 1349 р.), перехідне спільне польсько-угорське володіння (1349-1387 рр.), як Руський палатинат (воєводство) у складі Польського королівства протягом майже чотирьох століть (1387-1772). А після розвалу Австро-Угорської монархії — Західньо-Українська Народня Республіка (1918-1919), у складі Польщі (1919-1939), Советського Союзу (1939-1991), з перервами на тиждень української незалежності 1941 р. та німецьку окупацію (1941-1944).

Всі ці політичні зміни доводять, що Галичина (по суті Східня або Українська Галичина, тобто замешкана переважно українцями частина згаданого Королівства Галичини і Володимирії), незважаючи на свої відносно малі розміри — близько 56 тис. кв. м. — відігравала значну, а часом вузлову роль в Центральній Європі, зокрема ж — в історії України. У XX ст. цей край зайняв важливе місце як об'єкт суперечок між Австрією та Росією, Польщею та Україною, Німеччиною та Росією (під виглядом Советського Союзу). Зміни політичної влади вели до еволюційних, а часом і раптових, насильницьких і катастрофічних змін етнічного складу населення, деколи доводили до значних кривавих етнічних конфліктів, в основі яких майже завжди було бажання корінного українського населення добитися (відповідно до політичних обставин) якщо не повної незалежності від панування чужих держав, то принаймні повноцінної реальної національної автономії. Національні конфлікти йшли переважно по лінії українсько-польських антагонізмів (антипольське повстання 1648 р., польсько-українські війни 1918-1919 та 1943-1944 рр.); це була головна, але не єдина лінія антагонізмів: у 1943-1944 рр. український повстанський рух був скерований проти німецької, у 1944-1950 рр. проти російської советської окупації. Зупиняюся на цих моментах, бо, цілком зрозуміло, у такій конфліктній зоні мусіло діяти

(і дійшло) до формування етнічних стереотипів, до формування ідеологічних етноцентричних мітів та інших суміжних проявів конструювання мітів, побудованих на полярному сприйманні свого і чужого.

Галичина протягом десяти століть була територією, на яку керувалися колонізаційні макро- і мікропотоки. Натиск із Заходу (польський) призвів до втрати значної частини етнічної території внаслідок мирної колонізації, асиміляції або й масивної міграції населення та депортації із західних окраїн української Галичини. (Як недавно, 1947 року, внаслідок проведеної польською стороною етнічної чистки — акції «Вісла»). Польська колонізація (особливо активна в кінці XIX — на початку XX ст.) охопила також решту Східньої Галичини, але не довела до ліквідації панівного — в кількісному відношенні — становища української національності. До 1939 р. етнODEMOграфічні зміни проходили відносно мирним шляхом. Етнічні відносини на початок Другої світової війни виглядали таким чином (дані оціночні, виведені на підставі перепису 1931 р., з поправками, застосованими через фальшування офіційних статистичних даних¹).

Таблиця 1

українці	4,257 тис.	73,2%
з них: польонофони	16 тис.	0,3%
українофони	514 тис.	8,8%
поляки	948 тис.	16,2%
з них: колоністи 1920-30 pp.	73 тис.	1,2 %
жиди	570 тис.	9,8%
німці й інші	49 тис.	0,8%

Протягом Другої світової війни і перших років після неї відбулися кардинальні етнічні зміни: близько 600 тис. українців було депортовано до Азії, вбито в боях з німцями, поляками і росіянами, засуджено і страчено; польська і жидівська меншини різко зменшилися — поляків, нових колоністів (1920-1930 pp.) депортовано (близько 70 тис.), інших — вбито під час українсько-польської війни (15-20 тис.), ще інші втекли і виїхали до Польщі, також під натиском росіян (близько 850 тис.); жидів майже цілком винищили німці (крім 1-2 тис.); німці виїхали до Німеччини; з'явилася і поступово збільшилася російська меншина. З української частини Галичини, що опинилася після 1944 р. в складі Польщі, українське населення виїхало під натиском поляків (289 тисяч) або було депортоване польською владою на колишні німецькі східні землі (близько 150 тисяч).

На сьогодні (оцінка на початок 1994 р., проведена на підставі перепису 1989 р.) етнічний склад населення тої частини колишньої української

¹ Підрахунки В. Кубійовича (1983). Див.: Kubijovych, Pasternak Ya., Vytanovych I., Zhukovsky A. Galicia // «Encyclopedia of Ukraine». Toronto, Buffalo, London, 1984. Vol. 2. p. 12.

Галичини — за визначенням на 1918 р., — що тепер є в межах України, виглядає приблизно так²:

Таблиця 2

українці	5,700 тис.	92,0%
з них: русофони	36 тис.	0,6%
росіяни	250 тис.	4,0%
поляки	30 тис.	0,5%
з них: українофони	9 тис.	0,17 %
жиди	10 тис.	0,2%

Є чотири висновки, які можна зробити з етнодемографічних та етнополітичних даних:

1. Східня Галичина — всупереч науковим і публіцистичним стереотипам — ніколи не була і тепер тим більше не є «багатонаціональною територією» (бо від скількох народів починається визначення «багато» — не від трьох, чотирьох, п'яти; їх мусить бути чимало, щоб можна було твердити про багатоетнічність території — їх мусять бути десятки, як в античності та середньовіччі, коли синонімом слова «багато» було «сорок»).

2. На сьогодні Східня Галичина є однією з найбільше моноетнічних і етнічно стабільних територій України; при цій нагоді необхідно спростувати один зі стійких дивовижних етнічних стереотипів деяких засобів масової інформації, згідно з яким у колишній Галичині є десятки відсотків національних меншин, очевидно, таких, що їх українці гноблять і переслідують. Але ж переслідувати — очевидно тих, що є проти українців — немає жодного політичного сенсу при дуже низькому відсоткові колись панівної меншини (4% росіян), тим більше в сучасних етнополітичних обставинах.

3. Сучасна територія Східньої Галичини в межах України не є етноконфліктною зоною — і її не можна розглядати як потенційне вогнище етнічних конфліктів. Виникнення міжнаціональних сутичок можливе лише по лінії українсько-польської етнічної межі. Вони можуть виникнути також внаслідок агресії з північного сходу. Тобто: внутрішню рівновагу можуть порушити лише зовнішньополітичні поштовхи.

4. Різні міти про етнічне напруження в регіоні є результатом затяжної дії етнічних, ворожих до українців, стереотипів, сформованих давно, ще століттями тому. Реальні підстави для їх існування зникли принаймні півстоліття тому, після припинення збройних міжетнічних конфліктів — українсько-польського та останнього українсько-російського — пов'язаних,

² Основне джерело: «Национальный состав населения СССР. По данным Всесоюзной переписи населения 1989 г». Москва, 1991. Ст. 78-87. Див. також: Заставний Ф. «Населення України». Львів, 1993. Ст. 99-172. Оцінку проведено з урахуванням даних Львівського, Івано-Франківського, Тернопільського обласних статистичних управлінь.

зрештою, не лише з етнічною, але й з політичною ситуацією, зокрема з окупацією України комуністичною Росією. Цілком зрозуміло, однак, що такі стереотипи мають тенденцію до тривалого їх збереження — також після зникнення справжніх причин їхнього виникнення.

II. Етнічні міти і ментальності

Ще немає можливості аналізувати всі сторони проблематики «образ іншого» як з точки зору всіх її складових частин (гетеро- та автостереотипи, етнічно зорієнтовані міти, ментальності й ідентичності), так і з точки зору всіх активних у минулому національних сил, що відігравали певну роль при утворенні таких уявлень. Однак уже тепер можливо концентрувати увагу на двох питаннях.

По-перше, необхідно зупинитися на сформованих давно, але активних донині етнічних мітах, які визначають ментальність окремих націй, зокрема у їх міжетнічних контактах (ці явища діставали деколи релігійний відтінок);

по-друге, визначити збережені досі етнічні міти і ментальності, для існування яких у наш час важко дошукатися реальних підстав.

Зроблено спробу розглянути ці дві категорії явищ по лінії міжнаціональних відносин чотирьох етносів Східньої Галичини — українців, поляків, росіян і жидів, бо якраз різноманітні конфліктні або безконфліктні відносини між ними тим чи іншим чином визначили етнічну ситуацію в регіоні. Для дослідження цієї проблематики існує дуже багата джерельна база (архівні матеріали, мемуари, публіцистика, сучасні масмедії). Ці джерела, однак, досі використовуються дуже слабо і нерівномірно.

1. Українці

Було б майже закономірним явищем, якщо б в українському середовищі, середовищі народу, який у XIX-XX ст. пройшов усі стадії національного відродження до неодноразових спроб утворити незалежну державу включно, зокрема також на західно-українських землях (Західньо-Українська Народня Республіка 1918-1919 рр., Карпатська Україна 1937-1938 рр., Українська держава 1941 р., врешті сучасна незалежна Україна), виникали та культивувалися особливі етнічні міти, які б визначали специфічну українську ментальність із завданням диференціювати українців від сусідніх етносів та обґрунтувати їхню особливу позицію не лише рівноправну, але й вищу в порівнянні з сусідами. Як це не дивно, але період утворення і посиленої пропаганди таких мітів — вже в загальноукраїнському, а не в східногалицькому масштабі — наступив лише в останні роки. Причини, як здається, дві: а. неповний соціальний склад української нації в Східній Галичині у XIX — на початку XX ст. з майже повною відсутністю стану земельної аристократії (поміщиків), дуже слабким розвитком стану капіталістичної буржуазії, невеликим,

але національно високосвідомим (на початок ХХ ст.) прошарком інтелігенції, яка, однак, займалася цілком практичною політикою, а не ідеологією; б. Наявність виражених мовно-етнографічних, а також релігійних (західні українці зі своєю національною релігією — греко-католицизмом) бар'єрів по відношенні до сусідів.

Остання обставина зробила непотрібним формування мітів для диференціації українців від найближчих сусідів, а спроби накинути шляхом пропаганди слов'янофільських та панрусистських ідей почуття загально-російської єдності — як спроби, продиктовані чисто політичними факторами — виявилися в Східній Галичині нетривалими й охопили відносно невелику частину українського населення (т. зв. москвофільський рух із запереченням існування окремої української нації та зведення «малоросіян» чи «русинів» — з галичанами-українцями включно — до становища лише окремого російського племені).

Практично не поширилися історичні міти, нібито безумовно потрібні на початкових стадіях національно-визвольного руху. Вистачало історично об'єктивно обґрунтованих уявлень про існування незалежної Галицько-Волинської держави (кінець XI — середина XIV ст.) та участь галичан у козацьких постаннях XVI-XVII ст. Ідеї про Велику Хорватію — карпатську державу, попередника Галицько-Волинської, та про кирило-методіївські початки християнства в Галичині залишилися науковими гіпотезами і не дійшли до ранг мітів з національно активною дією.

В часах жорстокого переслідування українського політичного і культурного руху (заборона національних об'єднань та організацій, українського письменства, театру, шкіл і т. д.) в царській Росії — від 1870 рр. до, практично, лютневої революції 1917 р. — осередки легальної діяльності перенеслися до Східної Галичини. Тому й оголосили Східню Галичину П'ємонтою України. Це значило, що поштовх до визволення України та до об'єднання всіх українських земель повинен вийти зі Східньої Галичини. Ця «п'ємонтська» ментальність збереглася в Східній Галичині донині — і також у роки останньої некривавої боротьби за незалежність України (1990-1991 рр.) відіграла помітну роль.

Під час Першої світової війни Українські Січові Стрільці, які воювали на боці Австро-Угорщини проти росіян, відзначилися добрими бойовими успіхами. Австрійське військове командування дало Українським Січовим Стрільцям метафоричне почесне звання (зафіксоване у військових наказах) «тирольців Сходу» (це був натяк на вірність українців габсбурзькому престолові, бо тирольтці під час наполеонівських воєн підняли повстання для захисту Австрії від французів і баварців, французьких союзників). Це «звання» досить часто вживали в тогочасній пресі (також українській). Життя епітету було нетривалим. Після падіння габсбурзької монархії цю назву вживали також з відтінком самоіронії.

Як це не дивно, але період національної мітотворчості наступив відносно недавно, вже після здобуття незалежності Україною 1991 р. Ці міти літературного і псевдонаукового походження — в основному зі Східної України, а не з Галичини (наприклад, що Україна — прабатьківщина всіх індоарійських народів; українці — предки всіх індоєвропейських етносів; дали початок грецькій та індійській культурам і цивілізували шведів; що нащадки українців — це поляки і балти; українська народня культура перед прийняттям християнства була на такій самій висоті, як і після християнізації; що Ісус Христос — українець за походженням; Троя — місто, збудоване українцями)³. Ледве чи здатні пустити глибше коріння, стати помітним явищем у ментальності української нації, створити переконання у її вищості над іншими народами. Треба вважати, що саме такі міти — своєрідна реакція на ідеї меншевартості української нації, які дуже активно насаджувалися протягом століть в Україні чужою окупаційною владою. Чи таким шляхом (негативною реакцією на почуття меншевартості) дійде до утворення справжньої національної мітології (в розумінні закінченої системи національно визначеного світогляду), є під знаком питання.

В останніх роках дійшло до відродження української месіаністичної ідеї. Перші коріння такої ідеології пов'язані з таємним Кирило-Методіївським товариством у Києві 1845-1847 рр., а також з початками політичної діяльності Михайла Драгоманова у 1870 рр. — у швейцарській еміграції; у новому геополітичному оформленні такі ідеї відродив Юрій Липа у варшавському екзилі⁴. Так виник рух для морального відродження українського народу «Українська духовна республіка» письменника Олеса Бердника. Цей рух, який мав здійснювати моральний вплив — під керівництвом України — також на сусідні народи, мав прихильників і в Східній Галичині (великий збір у Коломиї 1991 р.). Тепер цей рух пригас. Поширюються ідеї політичного і морального відродження Європи, яка повинна дістати відповідний поштовх з незалежної України (есе Романа Зварича, який вважається одним з ідеологів модерного націоналізму, написано згідно з кличем «ex oriente lux»; Київ, 1993 р.).

2. Поляки

Джерела польських етнічних мітів сягають принаймні XVI ст. Штучному їх збереженню (особливо тих, що мають історичне і релігійне зафарбування) та антиукраїнській їх орієнтації сприяли політичні фактори: поступовий, від середини XVII ст., упадок Польсько-Литовської держави (в чому звинувачували і звинувачують українців — козацькі

³ Див.: Дашкевич Я. «Куди показує компас?» Про концепцію п'ятиомної «Історії української культури» // Дашкевич Я. «Україна вчора і нині». Нариси, виступи, есе. Київ, 1993. Ст. 37-38; Кожелянко В. «Схаменіться, будьте як люди» // Старожитності. Київ, 1994. ч. 19-24. Ст. 23.

⁴ Липа Ю. «Призначення України». — Львів, 1992.

повстання, зокрема найбільше з них під проводом гетьмана Богдана Хмельницького, що довело до утворення фактично незалежної держави, яка через кілька років свого існування — 1648-1654 рр. — перейшла на автономний статус в межах російської імперії та розподіл Польсько-Литовської держави у кінці XVIII ст. поміж сусідніми державами Австрією, Росією та Прусією. Вина українців у цьому, здавалося, не підлягала сумніву. Боротьба за відновлення незалежності Польщі сприяла консервації та агресивній активізації національної мітотворчості⁵. Збереженню давніх мітів сприяли невдачі польської зовнішньої і внутрішньої політики, які довели до двох кривавих польсько-українських воєн 1918-1919 рр. та 1943-1944 рр., до депортації українського населення з українських етнічних земель, що після Другої світової війни залишилися в складі Польщі. Ці події відбувалися також на території Східньої Галичини. До мітологем, які глибоко відбилися на стосунках з українцями, треба віднести такі: а. фіктивне право відбудовувати і зберігати Польщу в так званих «історичних межах» до 1939 р., 1772 р., а навіть до 1654 р. (отже з відновленням польського панування на етнічних українських землях), щільно поєднане з ідеєю культуртрегерства для нібито позбавленого західньої культури українського народу, із застосуванням жорстоких методів придушення «бунтів» тих, хто не хоче підкоритися; б. специфічно польський модель католицизму, що відбився в ідеї «передмур'я» — польського форпосту християнства проти антихристиянського варварства. Всупереч правді, межу християнського світу — з польської точки зору — провели між католицизмом і православ'ям, хоча справжня межа християнства проходила і проходить на схід від Росії, на південний схід від України, на схід і південь від Грузії та Вірменії і т. д. Поляків було оголошено справжніми християнами-католиками, а до антихристиянства було фактично зараховано українську схизму не лише в ортодоксальному (православному), але й у католицькому уніятському варіантах; в. ідеї шляхетської (спершу генетично нібито сарматської, тобто іранської, згідно з ідеями польського сарматизму XVI-XVIII ст.), а потім загальнонаціональної вищості над українським народом, народом — після польсько-української війни 1943-1944 рр. особливо — бандитів, різунів, розбишак, німецьких коляборантів і т. д.

Етнічні мітологеми довели до виникнення специфічної ментальности, згідно з якою польській нації дозволяються всі методи національно-визвольної боротьби — з німцями, росіянами — для здобуття незалежної держави. Така визвольна боротьба завжди справедлива, також якщо

⁵ Див.: *Polskie mity polityczne XIX i XX wieku*. Pod red. w. Wrzesińskiego. Wrocław, 1994 (Polska myst polityczna XIX i XX wieku. Т. 9); Дашкевич Я. «Перегук віків: три погляди на минуле і сучасне України» // *Україна. Наука і культура*. Київ, 1993. Вип. 26-27. Ст. 53-73; Daszkewycz J. «Przeciw stereotypom. Przeszkody w normalizacji stosunków polsko-ukraińskich: ukraiński punkt widzenia» // *Respublica Nova*. Warszawa, 1994, Nr. 3. Ст. 36-38; Daskevicius J. «Lenkija ir jos rytiniai kaimynai: politinio mąstymo anachronizmai» // *Vorkuta* — Vilnius, 1993. Nr. 1 (91).

вона пов'язана з підкоренням не польських національностей. Українській же ж нації, яка стоїть нібито на нижчому ступені суспільного і культурного розвитку, така визвольна боротьба з польською панівною силою і польською окупацією не може бути дозволена і є заборонена. Цей подвійний алгоритм мислення відносно своєї та чужої нації глибоко відбився на етнічній ментальності поляків і залишається панівним досі вже поза межами Східної Галичини та поза межами незалежної України взагалі вже й тоді, коли на території самої Східної Галичини підстави для подібного конфліктного алгоритму мислення давно зникли. Такими ідеями опанована досі значна частина польського суспільства (перш за все — середні шари). Вони творять куліси для реваншистської пропаганди, яка в першу чергу скерована проти української частини Східної Галичини.

3. Росіяни

Протягом століть, паралельно з формуванням шляхом загарбницьких воєн колосальної імперії, розвивалися і зміцнювалися характерні риси російської етнічної ментальності, яка також ґрунтується на ряді мітологем. Внаслідок жовтневої революції відбулася певна зміна акцентів ментальності, але сутність її залишилася незмінною. Звичайно визначають її терміном «імперське мислення». З найхарактерніших етнополітичних мітологем, виникнення яких датується ще XVI століттям, необхідно вказати на дві, що залишилися дуже продуктивними досі: а. ідея права на збирання т. зв. російських земель, хоча національний поділ східних слов'ян на чотири, а потім на три окремі народності відбувся ще у X-XIII ст.; у процесі поступового зміцнення могутності Московської держави була висунута ідея права на реставрацію колишньої Київської імперії у її повному територіальному складі, однак тепер уже під керівництвом нової нації-гегемона — московитів, великоросів, урешті росіян. Ідея ця, як відомо, є продуктивною, незважаючи на її виражену агресивність, і досі; б. ідея перенесення духовного центру світу до Москви, що виникла спершу під релігійною оболонкою з назвою «Москва — третій Рим» (третій — після латинського Риму та грецького Риму — Візантії)⁶. Ідея трансформувалася в часах жовтневої революції, внаслідок якої Москва перетворилася в ідейний осередок «нового світу» (Москва — центр III Інтернаціоналу), в якому будуть реалізовані принципи цілковитої соціальної справедливості. Російський різновид комунізму виправдував агресію у всесвітньому масштабі, гарантуючи першому носієві і реалізаторові ідеї —

⁶ Див.: Atti del II Seminario internazionale di studi storici «Da Roma alla Terza Roma» (Roma, 1982). Napoli, 1982; Roma, Constantinopoli, Mosca. Napoli, 1983 (Da Roma all Terza Roma. Documenti e studi. — 1); «Идея Рима в Москве XV-XVI века». Источники по истории русской общественной мысли. Предварительное издание. Ред. П. Каталано, В. Т. Пашуто. — Москва, 1989; Hawryszkiewicz G. E. «The 'Three Romes' Concept and Ukraina» // Symbolae in honorem Volodymyr Janiw. — München. 1983. pp. 259-271.

російському народові — рангу народу спасителя, визволителя, рятівника, надповновартісного незвичайно близького іншим народам «старшого брата» і т. д., обґрунтовуючи таким чином своєрідний «російський расизм».

Як відомо, український народ одним з перших у світі став жертвою такої агресивної національної політики⁷, наслідки якої відбилися також на Східній Галичині у різних формах: об'єднавчого москвофільського руху, який у другій половині XIX — на початку XX ст. заперечував окремішність українського «малоросійського» народу, що нібито постійно змагав до об'єднання і злиття з великим російським народом; окупації Східної Галичини у 1914-1915 рр. царською імперською Росією під видом об'єднання всіх «російських земель» та у 1939-1991 рр. під видом визволення від капіталістичного гноблення з приєднанням до цієї ж імперської Росії, перетвореної з білої на червону. Виключно релігійна нібито ідея «Москви — третього Риму» була, як це не дивно, реалізована в атеїстичну, комуністичну епоху шляхом ліквідації Української Католицької Церкви в Східній Галичині з підпорядкуванням церковного життя Москві.

Як у випадку поляків, так і у випадку росіян, панівна національна політика, що мала довести не лише до політичної і військової окупації краю, але й до спотворення української національної ментальності в душі меншвартості у порівнянні з націями, наділеними імперським минулим та сучасним, а також імперським способом мислення, довела до дуже кривавого міжетнічного конфлікту — антиросійського національного повстання 1944-1950 рр.

Сьогодні на території самої Східної Галичини причин для вагомого міжетнічного конфлікту між українцями та надто нечисельною — нездатною викликати серйозну сутичку — російською меншиною немає. Як і у випадку з поляками, такий конфлікт знову може бути занесений ззовні в результаті агресії Росії проти України, або внаслідок міжетнічних боїв між росіянами та українцями у Східній або Південній Україні.

4. Жиди

Жидівська меншина, зважаючи на свою соціальну структуру (спершу купецька та реміснича, потім буржуазна верхівка — підприємці, купці — та верхівка з висококваліфікованих певних професій — лікарі, адвокати, але також дрібні торгівці, ремісники і великий прошарок дуже бідного населення), відігравала помітну роль в економічному та культурному житті Східної Галичини та в її етнічних відносинах. Структуризовані в ідейно-політичному відношенні (але переважно під великим впливом консервативного крила, зокрема хасидів), жиди володіли певними

⁷ Див.: Дашкевич Я. «Український нарід і комунізм» // «Українські проблеми». Київ, Стрий, 1994, ч. 2. Ст. 60-65.

етнічними мітами, які, зрештою, сильно відбилися на долі східногалицьких жидів (т. зв. галиціянів). Окремі групи жидів висували свої міти, мотивовані релігійними та політичними обставинами, з яких на перший план висувалася ідея «обраної Богом нації» — ідея досить сильна у середовищі галицьких жидів з дуже виразним нахилом до ортодоксальності. Очевидно, ідея «обраної Богом нації» не була специфічно східногалицькою, але вона на цьому західноукраїнському ґрунті довела до глибокого закорінення також релігійно вмотивованої ідеї про «Господню кару за наші гріхи» (особливо серед згаданих вище консервативних кіл). Значна частина жидів Західної України сприймала переслідування, на які вони наражалися спершу з релігійних та економічних, пізніше з політичних та економічних причин (різня жидів українцями під час повстання Хмельницького 1648 р., польські погроми і дискримінація 1918-1939 рр., німецьке винищення 1943-1944 рр.) саме як «Господню кару за наші гріхи»⁸. Це глибоке і міцне переконання, до речі, паралізувало волю до опору в жидів під час німецької окупації⁹. Під час німецької окупації 1943-1944 рр., як повідомляли з багатьох невеликих містечок Східної Галичини, після ліквідації гетт великі громади жидів зі своїми рабинами на чолі йшли спокійно до місць страти під конвоєм двох-трьох німецьких охоронців без опору і без спроб втечі, коли лише відносно нечисленна їх кількість приєдналася до українського — антинімецького та антиросійського — повстанського руху.

Залишаючи на боці такі поширені серед жидів, але малопродуктивні міти, як про те, що вони є «козлом відпущення», чи що в Україні (з її міжнаціональними українсько-польськими чи українсько-російськими конфліктами) вони часто потрапляли в ситуацію «між молотом і ковадлом», необхідно звернути увагу на ідеї, поширені й досить впливові серед верхівки, що зводилися до асиміляторства: релігійного — яке всередині XVIII ст. довело до переходу секти франкістів на римський католицизм, та національно-культурного, яке вело також — з точки зору ортодоксальних жидів — до релігійного і національного ренегатства. Ідеї новітнього сіонізму не пустили глибокого коріння і не довели (у 1920-30 рр.) до масової міграції до Палестини.

В умовах міжнаціональних конфліктів (українсько-польських, українсько-російських) у Східній Галичині частина жидів йшла по лінії прагматизму та опортунізму з переходом на політичну службу панівним націям (т. зв. «жиди німецько-австрійської культури», «жиди польської культури», в останній час — «жиди російської культури»). В період загострення міжетнічних сутичок така ментальність (яка проявилася також у тенденції до мішаних шлюбів з представниками панівних націй)

⁸ Про проблематику досліджень див.: Дашкевич Я. «Жидівсько-українські взаємини середини XVI — початку XX ст.: періоди рівноваги» // «Слово і час». Київ, 1992, ч. 9. Ст. 65-69.

⁹ Ідея «Господньої кари за наші гріхи» відбилася у жидівському письменстві ще в часах Хмельницького (наприклад, інтерпретації жидівського хроніста Натана Ганновера).

давала українцям підставу розглядати цю частину жидів як політичних антиукраїнських коляборантів — з відповідними наслідками. З боку галицьких українців ніколи не висувалися вимоги асиміляції жидів на користь українців.

Об'єктивність вимагає сказати, що серед галицьких жидів були також сильні проукраїнські тенденції, не продиктовані короточасним опортунізмом, бо українці не були панівною силою принаймні до 1991 року. Це доводять такі епізоди як, наприклад, організація Жидівського куреня в складі Української Галицької Армії 1918-1920 рр. (одного з перших жидівських військових формувань нового часу взагалі). У цій армії, крім цього, служило чимало жидів, серед них і старшин¹⁰. Також пізніше, у 1943-1944 рр., окремі жиди взяли участь у боротьбі Української Повстанської Армії з німцями та червоними росіянами. Такі факти різко контрастують з тими антиукраїнськими настроями, які панують, в основному, у середовищі жидів «російської культури» та їх потомків. Якщо сьогодні у правій російській та українській пресі доходить до антисемітських виступів, то їх треба розглядати як не дуже далекі в часі й просторі наслідки державного антисемітизму того зразку, що панував недавно у Советській Росії (під видом ССРСР) і ще досі культивується в сучасній Росії. Від 1991 р., з одного боку, усунуто всі обмеження на шляху еміграції жидів до США, Ізраїлю, Німеччини, з іншого ж боку — жиди, які залишилися в Україні, мають всі можливості дійти до найвищих постів у державі, економіці. Про штучно утворену формулу «антисемітизму без жидів» (отже ксенофобії без об'єкту ненависти) на західноукраїнському ґрунті навіть не варто вести дискусію.

Збережені історичні та літературні джерела дозволяють говорити про особливі етнічні міти і своєрідну ментальність також у вірменів, німців, циганів Східної Галичини, але це питання, які вимагають окремого висвітлення і виходять за рамки цієї статті.

* * *

Поза межами статті залишається тема, яка також є складовою частиною великої проблеми «образ іншого» — етнічні авто- і гетеростереотипи, особливо такі, що визначають образ чужинця, а далі, в окремих випадках, також образ ворога. Етнічні стереотипи утворилися у східногалицькому регіоні протягом столітніх взаємовідносин кількох народів. При дослідженні стереотипів треба однак не забувати про деякі теоретичні питання. Неможливо на всі соціальні явища дивитися лише через ідеальні рожеві окуляри — а все те, що через суб'єктивні причини у різних писаннях та в щоденному житті не подобається, вважати стійкими стереотипами.

¹⁰ Докладніше про це: Дашкевич Я. «Еврейско-украинские взаимоотношения в Восточной Галиции (конец XIX — начало XX в.)» // «Исторические судьбы евреев в России и СССР: начало диалога». Сборник статей. Москва, 1992. Ст. 265-276.

Неможливо цілком об'єктивні, але з різних причин неприємні явища та судження етнічного змісту трактувати як стереотипи (в останній час часто як стереотипи з націоналістичним відтінком). Треба перш за все ставити питання про правдивий зміст стереотипу — і намагатися відповісти саме на таке питання.

Проблематика стереотипів і ментальностей не є цілком чужою для українських історичних і суспільних наук. Навіть навпаки. У наш час спостерігається помітне пожвавлення дослідницької праці в такому напрямку¹¹. Проводяться спеціальні конференції, присвячені ментальності (також етнічній)¹². Використання мемуарів чужинців про Україну в такому пляні має вже тривалу традицію¹³. Можна чекати дальших спостережень, побудованих на достовірних джерелах, а також нових наукових публікацій з цієї ділянки.

Післямова

27-29 червня 1994 р. в Зальцбурзі (Австрія) відбулася Міжнародна конференція «Образ іншого. Ідентичності, ментальності, міти і стереотипи в багатоетнічних європейських регіонах», влаштована заходами Австрійського інституту Східної та Південносхідної Європи у Відні, Інституту історії, Університету в Зальцбурзі, Болгарським дослідним інститутом в Австрії — у Відні та Товариством для історії новожитності у Відні. В конференції взяли участь науковці з Австрії, Бельгії, Болгарії, Німеччини, Польщі, Румунії, Словаччини, Словенії, Угорщини, України, Франції, Хорватії, Швейцарії. Торкалися питань етнічних стосунків (конфліктних і неконфліктних) у таких країнах, як Бельгія, Швейцарія, Боснія, Воєводина, Косово, Македонія, Тироль, Південний Тироль, Шлеск, Словаччина, Трансильванія. України стосувалися дві доповіді — про Буковину (проф. А. Корба-Гуасі, Ясси — Париж; говорив майже виключно про жидів Буковини) та про Східню Галичину (саме я). Мою доповідь у дещо доповненому вигляді подано вище¹⁴.

¹¹ Порівняй: Трухан М. «Негативний стереотип українця в польській післявоєнній літературі». Мюнхен, Львів, 1992; Яковенко Н. «Образ поляка в українській історичній белетристиці» // «Польсько-українські студії». Київ, 1993, т. 1. Ст. 125-132.

¹² «Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості». Тези доповідей та матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Луцьк 18-23 червня 1994. Київ, Луцьк, 1994, ч. 1 (Ментальність).

¹³ Наприклад: Kuziela Z. «Die Ausländer über die Ukraine» // *Ukrainische Rundschau*. Wien, 1907, Nr. 6-8, 11-12, 1908. Nr. 1, 10, 1909. Nr. 1, 3-4, 8; Doroschenko D. «Die Ukraine und das Reich». *Neun Jahrhunderte deutsch-ukrainischer Beziehungen*. Leipzig, 1941; Січинський В. «Чужинці про Україну». Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть. Вид. 2-е, випр., і доп., Прага, 1942; Sichynsky V. «Ukraine in Foreign Comments and Descriptions from VI to XX Century». New York City, 1953; Мицик Ю. А. «Записки иностранцев как источник по истории Украины». Вторая половина XVI — середина XVII в. Днепропетровск, 1981, ч. 1 (немецкие и австрийские источники).

¹⁴ Для конференції було видано репринт поширених тез: Daschkewytsch J. «Ostgalizien». Lviv, Salzburg, 1994.

Як відомо, Східня Галичина досить давно вийшла з кола таких територій, які можна було вважати вогнищами міжнаціональних конфліктів. Є, однак, у Західній Європі сили — в політиці, публіцистиці, науці — яким бажано культивувати міт про Східню Галичину як дійсне чи потенційне вогнище міжетнічних конфліктів, викликаних, зрозуміло, українцями. Можливо, що моя доповідь (як також співдоповіді двох «моїх» дискусантів — доц. А. Зуппана, Відень, та Л. Цибенко, Львів — обидві цілком об'єктивні) посприє правильній інформації про Східню Галичину в минулому та сучасному. Тим більше, що австрійська преса досить широко інформувала про засідання конференції¹⁵, праці якої повинні побачити світ окреим томом.

Під час заключного засідання конференції я виступив з таким підсумковим словом:

«Не можна сумніватися, що наша конференція була дуже успішною в багатьох відношеннях. Деякі теоретичні проблеми розглянули докладніше; наші відомості про цілком конкретні питання етнічної політики — перш за все (якраз це я хочу відзначити) — збільшилися. Я також переконаний, що про теоретичні проблеми треба дискутувати далі. В протилежному разі ми стоїмо перед небезпекою опинитися у сліпій вулиці. Ще раз хочу підкреслити, що неможливо все те, що нам з суб'єктивних причин у різних публікаціях — відносно різноманітних народів — не подобається, оголошувати стійкими стереотипами. Не можна цілком об'єктивні судження про певні народи — неприємні для даних народів — засуджувати як позбавлені правдивого змісту стереотипи, а авторів об'єктивних суджень оголошувати за це націоналістами. Крім т. зв. «поганих», тобто неприємних для певних народів стереотипів, існують також т. зв. «добрі», «приємні» стереотипи. Цим явищем ми присвятили набагато менше уваги. Тут засуджувалися національні традиції різних народів тому, що, мовляв, їх штучно утворювали, вони, нібито, не відповідають правді. Насправді існують також національні традиції, що виникли внаслідок цілком правдивих і оправданих причин.

Існують також інші теоретичні питання, на які необхідно шукати відповіді. Зокрема: що таке багатоетнічний регіон? Дві, три, чотири нації чи народи на одній території — це ж все таки надто мало, щоб цю територію оголосити «мульти» (тобто багато) етнічною. Розповім про випадок з моєї практики. Чотири роки тому я приїхав до Сімферополя і мав зустріч з урядовцем комісії для національних меншин. Це був час, коли всі регіони колишнього СРСР поза межами Росії треба було і мусіли оголошувати багатонаціональними (серед національних меншин у таких випадках основну роль мали відігравати росіяни). Урядовець сказав: мені дуже гордо: тепер ми маємо в Криму 100 національностей (коли я був там три місяці раніше, говорилося «лише» про 91 національність).

¹⁵ Bruckmoser J. «Die Fremdheit zu ertragen kann erlernt werden» // «Salzburger Nachrichten». — 1994, 28 Juni. — S. 2; Bruckmoser J. «Sisyphusarbeit gegen das „Lernziel Krieg“» // «Salzburger Nachrichten», 1994, 1 Juli, p. 3; «Das Bild vom Anderen» // Plus. Die Zeitschrift der Paris Lodron Universität Salzburg/ 1994, Nr. 4, p. 5.

«Як це так?» — запитав я, здивований. «Ми знайшли у Ялті одного ескімоса», — звучала відповідь. Як бачите, таким чином можна дійти до абсурду. В доповідях, які ми чули, практично йшлося про конфліктні ситуації між двома, трьома, чотирма народами: в Буковині про три, у Східній Галичині про чотири, у Шлезьку про два, у Південному Тіролі про три, у Косово про два, у Боснії про три, у Бельгії про три, у Трансильванії про три і т. д. Все це не дає підстав говорити про багатоетнічність.

Ми нічого не говорили також про делікатну проблему національного характеру. Чи існує національний характер — чи його немає? Мені здається, цілком фальшиво всі народи цілої землі вважати якоюсь сірою масою і намагатися всіх зрівняти. Бо без особливих характерних рис — духових рис — не дійшло б до виникнення окремих характерних національних культур. Це ж також правда, що люди в різних частинах земної кулі мають свій власний специфічний спосіб мислення. Не можна все це нівелювати — і не можна намагатися все це нівелювати. Навіть під гаслом боротьби з поганою ментальністю, з неправдивими мітами, зі шкідливими стереотипами.

Кажучи цілком відверто, хочу закликати всіх до поміркованости.

Тут говорилося про дві, три, багато можливих «правд»¹⁶. Як історик і як соціолог, противлюся таким ідеям, навіть коли вони виглядають дуже блискучими. Вони мене неприємно вражають. Не може існувати багато правд про одне-єдине явище, про одну-єдину проблему. Обов'язок вченого полягає якраз у тому, щоб перевіряти джерела наших знань і приходити до одного об'єктивного висновку. Філософські течії приходять і відходять (наприклад, також теорія про знакові системи), але історія та соціологія, якщо вони ґрунтуються на справжніх наукових методах і мають служити правді, а не політичним ідеям, володіють власною науковою методикою (також у ділянці джерелознавства, наприклад) і повинні її застосовувати. В протилежному разі конструюватимемо знову фальшиву історію, повну півправд, які, однак, мають впливати дуже гуманістично і моралізуючо.

На кінець хочу сказати, що так звані «злі», «погані», «ворожі» або навіть «небезпечні» ідентичності, ментальності, міти та, перш за все, гетеростереотипи, з якими пов'язано багато національних конфліктів, зникнуть і відіміруть лише тоді, коли міжетнічні конфлікти будуть остаточно ліквідовані. А їх ліквідація можлива лише тоді, коли зникне бажання панівної нації експлуатувати, асимілювати, нищити іншу.

Коли народи дійдуть до такого стану, і чи вони взагалі зможуть наблизитися до такого стану — це вже інша справа».

Дехто не погодився з висловленими тут думками. Доцент А. Зуппан, Відень, заявив, що багатоетнічні регіони таки існують, і до них треба спеціально підходити, а традиційні національні свята взагалі відзначати не треба. Професор Я. Стжітецки, що тепер викладає як гість у Зальцбурзі, обурився і сказав, що національна ідентичність є непотрібна і

¹⁶ З такої точки зору виступав професор етнографії К. Рот, Мюнхен.

шкідлива; що він щасливий, бо сам є представником мультинаціонального суспільства (саме тому, що знає кілька мов) — жодних національних культур немає, їх підтримувати не треба, вони мають зникнути. Професор Г. Румплер, Клягенфурт (Австрія), підвів своєрідну риску: національна самоідентифікація непотрібна, бо веде до націоналізму, а націоналізм — до зв'язаної жорстокости.

З таким багажем західноєвропейська наука про народи і нації думас вступати в ХХІ століття. ■

Людмила КОНОТОП

ПРОБЛЕМА ЖИТТЯ ТА СМЕРТИ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ

(Мітологічні та середньовічні інтерпретації)

(Продовження, 7)

Виникнення особливого менталітату українського народу, на наш погляд, пов'язане з головним видом діяльності на початку становлення українського народу — з хліборобством. Це — перш за все. Наша думка не є новою і про це свідчать праці таких видатних дослідників, як Б. Цимбалістий, І. Мірчук, М. Шлемкевич, П. Феденко, Д. Чижевський, А. Княжинський та ін. Цю думку розділяє і Б. Чепурко у своїй книзі «Українці»²⁶. На наш погляд, хліборобство є важливим у тому пляні, що воно формує цілісне ставлення людини до Світу, в якому поєднуються і естетичні, й етичні аспекти; дає можливість прийняття Світу у його власному змісті і на цьому ґрунті створення свого власного зміслу. Це ставлення до Землі як до Матері, вона годує, вона насичує людину своїм духом, своєю гармонією, вона надає наснаги тим, хто її обробляє. І Земля-Мати вимагає дбайливого, обережного ставлення до неї, розуміння її особливостей. Людина на землі вирощує не тільки те, що їй потрібно для її існування, а, оброблюючи землю, вона тим самим пізнає закони Світу, дух Світу, його красу та досконалість. Природа є невичерпною, як невичерпною є й людська душа. Природа — це Добро, Краса, Справедливість, Вимогливість. І людина завдяки своїй діяльності створює свою духовність, намагається пізнати речі в їх власному змісті і досягає в цій діяльності свого власного зміслу.

Б. Чепуренко в праці «Українці. Воскресіння» підкреслює, що «культура як спосіб організації часу і простору, особи і суспільства, як давня (дана) міжетнічна хліборобська модель співіснування не потребувала мілітарности, насильства, авторитарности, була самосвідомістю, добромисністю, співтворчістю і пронизувала всі складові сукупності»²⁷.

²⁶ Б. Чепурко. «Українці. Воскресіння.» Львів, «Слово», 1991. 127 ст.

²⁷ Там же, ст. 97-98.

Загальновідомим є той факт, що кочівницькі племена не мали власної культури²⁸. Виникає питання: чому? Вони не мали діяльності свого типу, вони не «спілкувалися» з землею, а «привласнення» чужих духових цінностей, як ми показали це вище, бути не може. Тому, народ, який віками обробляв землю, ставиться до неї не тільки в практичному, вузько утилітарному смислі матеріальних потреб — «земля годує», а вже на стадії язичництва, виробляє особливе ставлення до Природи, намагається зрозуміти Природу в її власному змісті, розкриваючи цей зміст, а також зміст своєї власної душі. Саме таке ставлення до Природи і до Світу ми й називаємо «незацікавленим спогляданням», тобто, як ставленням до Природи як не тільки до тієї, що годує, а Природи, існуючої у своєму власному змісті, змісті Краси та Добра. Саме таке розуміння Світу й надихало український народ на протязі багатьох віків відтворювати цю Красу та Добро Світу у своїй культурі. Це те оригінальне, своєрідне відчуття Світу українським народом, яке фундує початок суто національної культури. Українські вишивання, малюнки на пічках, які, здається, не мають утилітарного призначення, але вони відтворюють ритм людської діяльності — з одного боку, а з іншого боку — це вираз духового ставлення людини до Світу. І. Мірчук робить протиставлення української ментальності ментальності російській, досліджуючи особливості менталітету українського народу на тлі слов'янської духовості та у зв'язку з західноєвропейською культурою; порівнює такі постаті, як Г. Сковорода та Л. Толстой, які, за його думкою, найбільш виразно репрезентують різні типи духовості. Це цілком вірна аналіза цих представників різних типів менталітету, до цього, на нашу думку, хотілося б додати, що ґрунт суто української духовості закладається ще в період мітологічної свідомості, а продовжує своє становлення в період Київської Руси-України у зв'язку з прийняттям християнства. Ми цілком погоджуємося з думкою М. Шафовала, який підкреслює те, що «культурне підложжя нашої нації лежить не лише на основах хліборобської культури, хоч і здешатованої дією російського імперіялізму, а й на християнстві. Християнські елементи набули в Україні особливої специфіки. Вплив місцевих культурних елементів виявився в поєднанні київського благочестя із своєрідним ідеалом людини-одиначі»²⁹. Про це свідчить той факт, що дбайливе та цілісне ставлення до Світу деталізується в староукраїнській культурі в розумінні індивідуальної, а не «соборної», як у російській культурі, любові до Бога та Світу, у виразі турботи про Природу, про людей, тварин та рослини. Це те своєрідне світосприйняття, що не подрібнює Світ, Сущє, а ставиться до нього як такого, яким він є, усві-

²⁸ Л. П. Лашук. «О характере классообразования в раннем кочевничестве». «Вопросы истории», 1967, № 7; його ж: «Историческая структура социальных организмов средневековых кочевников». Там само, 1967, № 4.

²⁹ М. Шафовал. «Політична культура України». «Науковий збірник Українського Вільного Університету». Мюнхен, 1992, ст. 99.

домлюючи його багатий та цілісний змісл. Як підкреслює О. Єфименко, «усе в умовах життя, в побуті, в звичаях українця свідчить, що він улюбленець природи, який звик до її щедрих дарів, мало пристосований до того, щоб тримати себе в межах насуточно необхідного, суворо лічити прибутки з видатками. Аби зрозуміти це, достатньо поглянути на його чепурну білу хату — в зелені вишневого садка з квітником та палісадником, на мальовничий одяг жінок, якого ще остаточно не витіснила сучасна мода, досить послухати його прекрасні пісні, з їхнім багатством — як поетичних образів, так і мелодій... А сама вдача українців, неквапливих і *споглядальних* (курсив наш — Л. К.), хіба вона не свідчить, що цих людей не гнали злидні, не штовхали їх на арену жорстокої боротьби за існування?»³⁰.

Сьогодення України вимагає визначення багатовікових джерел української духовости, їх зв'язку з побудовою незалежної, самостійної, демократичної держави. Справа полягає у тому, що справжня демократія не може й ніколи не будувалася тільки на владі та політиці, для розуміння змісту самої демократії необхідно відшукати та проаналізувати джерела, коріня національної культури, основи її зміслу. Демократія певного народу й будується на його національній культурі, на особливостях його менталітету. Національне — це завжди ознака культури, те, що притаманне саме цій культурі і ніякій іншій. Як підкреслює проф. В. Янів, «людина любить свій життєвий ідеал, як він виростав із століть, — і тому зрозуміле й те, що наш ідеалізуючий підхід носить часто чуттєво тепле забарвлення при наświetлюванні духовности народу»³¹. Певно, що таке забарвлення має місце, але воно й витікає з самого змісту пам'яток староукраїнської культури, які демонструють нам своєрідне та суто людське, моральне ставлення до всього навколишнього Світу.

Це суто людське ставлення в українській ментальности має свій конкретний вираз і в толератності до людей іншої віри. Тому, що віками розумів український народ, що Світ є єдиним, а відповіді на питання про Бога, Світ та Людину можуть бути різні. Це добре розумів Д. Чижевський, який писав, що якби ми звернулися «до «народної мудрости» українського народу, то ми дістали б на трохи чи не найголовніші питання майже протилежні відповіді. Бо ці відповіді беруть початок і в дохристиянському часі і в християнському; і від «правовір'я» християнського, і від очікуваних, і від уніятів, і від католиків, і від «аріян», і від селян, і від козаків, і від шляхти, і від аскетичного світогляду Лаври, і від барокового письменства Київської Академії»³².

Таким чином, здійснюється закладена в основі українського менталітету співвіднесеність людини з Світом. І не тільки в хліборобстві реалізується

³⁰ О. Єфименко. «Історія України та її народу». Київ, 1992, ст. 16.

³¹ В. Янів. «До систематизації поглядів Івана Мірчука на українську людину». «Збірник на пошану Івана Мірчука (1891 — 1961)». Мюнхен, 1974, ст. 193.

³² Д. Чижевський. «Нариси...» Мюнхен, 1983, ст. 17.

світоглядна особливість України, зумовлена розвитком її спільноти через розвиток конкретного, цілісного індивіда. В цьому й полягає коріння демократії в Україні.

Ми зробили наголос саме на сполученні, взаємодії різних культур тому, що це принципово важливі терміни, які є необхідними для розуміння змісту того процесу, як складається ментальність конкретного народу. Про конкретне тло, на якому відбувається це *сполучення різних культур* та у зв'язку з прийняттям християнства, ми будемо розмірковувати в наступному розділі, а тепер хотілося б зупинитися на розумінні понять «духовости», «ментальности» та «психічності». Це дослідження зробив О. Кульчицький в праці «Іван Мірчук — дослідник української духовости»³³. Він пише, що психічність — «це загально органічна прикметність якоюсь мірою свідомістю вивінуваної модальности життя»³⁴. Тому, завданням етнопсихолога є «пізнання психічних функцій і визначення диспозицій, притаманних до психічної структури національного типу, тобто етно-типу»³⁵. І далі, про те, що ментальність будується на сукупності спільних психічних змістів національної групи, на зв'язках між членами цієї групи, що це і є «увнутрішнена скондензованість її суспільного життя» (У. Бутуль), і найголовніше, що примушує нас бачити світ таким, а не іншим³⁶. Це дійсно так, але хотілося б ще додати, що характеризуючи певний стиль культури (конкретного народу або конкретного періоду в розвитку культури людства) як цілісності, необхідно звернутися до таких понять, як «ментальність» та «духовість». Саме ці поняття характеризують культуру як цілісність, що виявляє певний рівень світобачення та світо-сприйняття. Так, наприклад, що спільного між середньовічною літературою, архітектурою середньовіччя та середньовічною філософією? На якій підставі ми характеризуємо літературу, філософію, архітектуру цього періоду саме як належачу до середньовіччя? В дослідженнях голландського вченого І. Гейзінги³⁷ підкреслюється те, що кожна духовна епоха характеризується певним набором прикмет, які й відображують її ставлення (епохи) до Світу. Саме це ставлення до Світу розповсюджується в спільноті й реалізується в повсякденному житті людей.

Ментальність епохи — це структурний елемент системи інтелектуальних та моральних орієнтацій людини. Проаналізувати певну ментальність, це за думкою К. Леві-Строса, зрозуміти таємницю формування стереотипів мислення конкретного народу³⁸.

Тому, якщо одна і та сама «схема» (тобто система ставлення до Світу в широкому розумінні цього слова) організацій історичного досвіду

³³ О. Кульчицький. «Іван Мірчук — дослідник української духовости». «Збірник на пошану Івана Мірчука», Мюнхен, 1974, ст. 54-66.

³⁴ Там же, ст. 55.

³⁵ Там же.

³⁶ Там же.

³⁷ I. Huizinga. «Geschichte und Kultur». Stuttgart, 1954, s. 39.

³⁸ К. Леві-Строс. «Структурная антропология». М., 1983, ст. 186.

прослідковується в різних галузях духовного виразу спільноти, то можна зробити висновок, що причиною подібного універсалізму є один і той же менталітет. Менталітет — це спосіб пояснення Світу³⁹. З цього розуміння менталітету витікає й ідентичність фіксації засобів виразу того, що сприймають. Як підкреслював видатний англійський філософ А. Вайтгед, два поняття знаходяться в основі людського досвіду: поняття факту (що виступає як матеріал нашого сприйняття) і поняття значення (важливості, або, як ми наголошували вище, актуалізація), за допомогою якого відбувається процес диференціації та зв'язку того, що людина сприймає. Ці два поняття залежать не тільки й не стільки від методи, скільки від загального світобачення⁴⁰.

Пізнання людиною Світу відбувалось і відбувається через проникнення до генезису самого світу, через розуміння його генези робилася спроба пізнати його структуру та функції, або, іншими словами, через становлення Світу — до розуміння його власного змісту. Ця проблема виникає вже в мітологічній свідомості і космогонічний міт дає цікаву відповідь на це питання. За думкою М. Еліаде⁴¹, космогонічний міт — це рух антропоморфної думки в «зворотньому напрямку» — до людини: від створення Світу та Людини до виникнення людської спільноти. Мітологічна свідомість, цілісно сприймаючи Буття, одночасно розгортає його зміст. Як ми вже підкреслювали вище, Світ розкриває свій зміст на різних рівнях. Те, що ми підкреслювали, що, наприклад, Перун, Велес, Сварог, Ярила — це вищий рівень пантеону слов'янських богів. До більш низького рівня відносяться ті боги, які пов'язані з сприйняттям цілісності, людської спільноти (Рід. Чур), а також боги, які були пов'язані з господарською діяльністю та ритуалом. Наступний рівень — це виявлення системи біннарних опозицій, згідно з якими будується образ Світу в мітологічній свідомості, але в певному, персоніфікованому вигляді (Доля — Недоля, Правда — Кривда, Життя — Смерть, Лихо — Щастя та ін.). Цікавим, на наш погляд, є те, що багато з них у пізніший період органічно переходять в українські народні казки. Цей факт підтверджує нашу думку про мітологію як спільний ґрунт, на якому потім виростають фолкльорні (літературні), філософські теми та теми, пов'язані з християнською вірою.

З початком мітологізованої історичної традиції виникають герої мітологічного епосу. Так, у староукраїнській культурі вони відомі як Кий, Щек і Хорив: «Коли ж поляни жили осібно і володіли родами своїми, — бо й до цих братів існували поляни і жили кожен із родом своїм на своїх місцях, володіючи кожен родом своїм, — то було (між ними) три брати: одному ім'я Кий, а другому — Щек, а третьому — Хорив, і сестра їх — Либідь»⁴². В старогрецькій культурі виникнення героїв мітологічного

³⁹ Там же.

⁴⁰ A. N. Whitehead. «Modes of Thought». Cambridge, 1938, p. 5

⁴¹ М. Элиаде. «Космос и история». М., 1987.

⁴² «Повість минулих літ». «Літопис Руський». Київ, 1989, ст. 4. (Далі Повесть Минулих Літ).

епосу прослідковується в «Іліяді», у якій ми знаходимо свідчення про сутність людського пізнання Світу в його історії. Якщо в сумеро-аккадській мітології, в якій зберігся міт про Гільгамеша — напів-бога, напів-людини, і саме ця тема розгортається в міті, тема дій Гільгамеша, його боротьби з чудовиськом Хувавай, його перемоги над небесним биком та ін.⁴³, то сюжет «Іліяди» все більше торкається вже подій, пов'язаних з долею народів. Наприклад, Гектор весь час думає про Батьківщину, розмірковує над її призначенням. Але поруч з певними конкретними подіями в «Іліяді» з'являються й боги, які мають власну волю, власні бажання, які підштовхують або затримують хід подій. Поєднання божественного та людського, небесного та земного дозволяє нам назвати цей твір «історичним мітом». В цьому розумінні, міт — це людська історія, це історія процесу формування конкретних народів.

До нижчого рівня слов'янської мітології належать домові, водяні, чорти, кикимори, мори. У цій структурі мітологічного бачення світу своєрідне місце належить людині, тому що людина співіснує та співвідноситься з усіма попередніми рівнями. В праслов'янській мітології виникає таке важливе поняття, як «душа» (воно має індоєвропейське коріння), саме це поняття і відрізняє людину від усього існуючого. Відомий український дослідник, який стояв на чолі культурного руху в Галичині і який багато зробив у справі національного пробудження і самоусвідомлення галицької інтелігенції, соратник Маркіяна Шашкевича та Івана Вагилевича, Яків Головацький, характеризуючи ставлення до душі в слов'янській мітології, писав: «Слов'яни визнавали в людині особливу сутність, звану душею. За краледворським літописом, вбита душа виходила з горла, літаючи, пускалася по деревах, тоді Морена супроводжувала її в чорну ніч»⁴⁴. Образ чорної ночі виникає не випадково, тотожність чорного кольору та зла виникає ще в зороастризмі (потім в маніхействі, маздакізмі)⁴⁵, але це ототожнення має певний інтерес, тому, що, наприклад, доля в українському фолклорі може бути й вогнем (але потрібно розуміти це поняття як перехідне, саме потім воно розкриє свій зміст на тлі християнства — як «світло людської душі». Тобто, людина створює своє життя, свій світ, свою власну долю, керуючись світлом душі, яке створив Бог). Доля — це й двійник людини, окрема істота: її можна втопити, повісити, спалити. Вона може виступати як Мара (змора, мора, кикимора — смерть), і як — дерево (душа людини і рослин).

⁴³ С. Крамер. «История начинается в Шумере». Перевод с английского. М., 1965.

⁴⁴ «Виклади давньослов'янських легенд або мітологія» Укладена Я. Ф. Головацьким. Київ, 1991, ст. 57.

⁴⁵ МАЗДАКІЗМ — філософське вчення, яке виникає та розповсюджується в Ірані та деяких сусідніх з ним країнах у ранньому середньовіччі. Виникло у III ст. н. е. Має назву за ім'ям керівника цієї течії (V — VI ст.) Маздака.

МАНІХЕЙСТВО — філософське вчення, засновником якого був у II ст. н. е. Мані, який проповідував його в Персії, Серпедній Азії та Індії. У I тис. н. е. поширюється від Китаю до Іспанії. Особливий вплив маніхейства відчувається в середньовічних еретичних вченнях.

Дерево і є тим образом, який пронизує всі рівні слов'янського світу як «світове дерево», як структура світу (райське дерево, береза, явір, яблуня, сосна), як ієрархія Буття. Дерево, рослини взагалі, особливо шанувались у слов'янській культурі. І дерева, і рослини — це перше, що з'являється у Світі. З цього приводу Я. Головацький пише, що у слов'янській пісні, «де описується чудесне сотворення світу, говориться, що перш ніж створені були земля і небо, стояли два Дуби (за іншим переказом — зелений явір) посеред первісної негустої маси»⁴⁶. Світове дерево підрозділяється на три частини: до гілочок його належать птахи, сонце, місяць, до стволу — бджоли, до коріння — тварини (змії, бобри). Світове дерево ми зустрічаємо в багатьох мітологіях світу і, на наш погляд, це певний образ Світу, тому що за допомогою світового дерева моделюється структура світу в цілому: вертикальна структура складається з трьох царств — небо, земля, пекло; горизонтальна — схід, захід, північ, південь. Світове дерево — це центр Космосу, саме під ним відбувається безліч подій, що пов'язані з богами, героями, царями. Стародавній грецький міт розповідає про те, що Зевса годували під цим деревом, під ним народився й інший бог — Аполлон. В такому варіанті світове дерево виступає як символ центру Всесвіту, воно — ґрунт всього Буття та його структура. Тому, поєднання неба, яке належить до корони дерева, землі з його стволом, пекла з корінням дерева — все це розуміється ще й як певні місця, де живуть: боги — на небі, людина — на землі, пекло — те місце, де ніхто не живе.

Світове дерево, і саме це пояснює факт великого вшанування дерев і рослин у слов'ян, це ще й символ родючості. Ця особливо важлива риса прослідковується в староукраїнській культурі. Міт пов'язує ідею родючості (тобто світове дерево) з самою землею, яка годує людей так, як мати годує своїх дітей. Земля теж фігурує практично в усіх мітологіях, будучи дружиною неба у фінно-угорських мітологіях і називається вона Маан-Емо; малоазійська Кібела; богиня Тепев старої цивілізації майя; римська богиня Теллус, старослов'янська «Мати сира земля», яка потім отожднюється з Святою Богородицею. В період дохристиянських вірувань, культ Матері, жінки співпадає з матріархатом на староукраїнських землях. Цей взаємозв'язок світового дерева з родючістю має багато варіантів — світове дерево розглядається як джерело їжі, вологи, того, що є необхідним для життя людини, воно виступає й як джерело людських генерацій, воно посилає на землю дітей (в багатьох містах — квіти, листя або плоди з світового дерева падають донизу, на землю і коли вони опиняються у материнському череві, вони стають причиною народження дитини»⁴⁷. Тому, жіночі фігурки з каміння або дерева, які знайшли археологи на території України і які належать до пори язичництва, зав-

⁴⁶ «Виклади давньослов'янських легенд або мітологія». Укладена Я. Ф. Головацьким. Київ, 1991, ст. 50.

⁴⁷ Л. В. Покровская. «Земледельческая обрядность». «Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы»: М., 1983, ст. 68–69.

жди зображували материнське черево дуже великим, як місце плодючості, яке має значення й для життя людей минулого, і для майбутніх генерацій. Тому характерним є велике вшанування Жінки-Матері, яка охороняє весь Рід, характерним є також виникнення в період язичництва культу Роду та Рожаниці⁴⁸. Таке ставлення до Жінки, Жіночості, переходить уже в культурі Київської Русі-України в розуміння Вічної Премудрости, Вічної Жіночості, яка охоплює весь Світ, яка надихає його, яка робить його духовним. В такий спосіб, коли світове дерево пов'язується з землею — матір'ю — жінкою, воно виступає і як символ Вічного Життя, Вічного Відродження, Вічної Жінки, яка дарує — народжує дитину для всього Світу. У цьому зв'язку Л. Покровська пише, що «саме жінка сприймалась як носій ідеї незмінного коловороту життя. Жінка, що символізує землю, повинна зачати для того, щоби земля мала можливість плодоносити»⁴⁹. Саме в цей період народжується велика повага до Жінки-Матері, й те, що сексуальні відносини розуміються як природні — це й є нормальне розуміння статевих відносин взагалі. (Але, на жаль, цієї поваги до жінки, взагалі, до відносин між чоловіком та жінкою зовсім не зрозумів російський режисер А. Тарковський у фільмі «Андрій Рубльов», в якому замість культу Жінки-Матері у слов'янській культурі, він змалював справжню вакханалію).

З точки зору останнього «навантаження» світового дерева, нам дуже імпонує ідея М. Еліаде, який підкреслює, що світове дерево «подає Всесвіт у постійному його Відродженні, як невичерпне джерело світового життя і перш за все вмістилище сакрального (як центр сприйняття небесно-сакрального)»⁵⁰. Це, за думкою всесвітньо відомого дослідника мітологій світу, тільки один бік справи. Далі він підкреслює, що «з іншого боку, Дерево символізує Небо або Небеса — зіркові рівні, тобто небеса, відповідні планетам... В багатьох архаїчних традиціях Світове Дерево, висловлюючи саме сакральність світу, його родючість і вічність, пов'язане з ідеєю творення, родючості та ініціації, в кінцевому рахунку — з ідеєю абсолютної реальності та безсмертя. Світове Дерево постає таким чином Деревом Життя і Безсмертя. Збагачене незчисленими двійниками і додатковими символами (Жінка, Джерело, Молоко, Тварини, Плоди і т. д.), Світове Дерево стає перед нами завжди як саме вмістилище життя і володар долі»⁵¹.

Не випадковим є й те, що пізніше виникає графічне, геометричне зображення Світового Древа, яке переходить у вигляд хреста. Хрест — це перехід до антропоморфного розуміння світу в мітологічній свідомості, це — ланка, яка поєднує світове дерево і людину. Хрест — це і

⁴⁸ Б. А. Рыбаков. «Язычество Древних славян». М., 1981.

⁴⁹ Л. В. Покровская. «Земледельческая обрядность». «Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы», М., 1983, ст. 69.

⁵⁰ М. Элиаде. «Космос и история». М., 1987, ст. 156-157.

⁵¹ Там же.

центр, і зміст життя та смерти, це — символ перехрестя. Значення перехрестя як проблеми вибору потім знаходить свій вираз у багатьох казках різних народів світу, в тому числі й українських, у яких перехрестя зображується саме як вибір: якщо підеш праворуч — може бути одна ситуація в житті, якщо ліворуч — виникає зовсім інша ситуація в подальшому житті. Тобто, вже на ранній стадії розвитку людства закладається ідея людського життя як Вибору, до того ж — це не абстрактний вибір, а конкурентний вибір між добром і злом. В апокрифі⁵² «Сказання про дерево хресне», який був розповсюджений на українських землях до прийняття християнства, розповідається, що перед смертю Адама Сиф приніс з раю гілку з дерева пізнання добра і зла, як з цієї гілки Адам зробив для себе вінець, у якому його й поховали. Саме з цього вінця виросло дерево, яке розділилося на три частини. Після того, як Бог помітив це дерево, він прорік Сатанайлу — «Тут буду Я і тіло Моє, і буде тобі на вигнання», оскільки з нього виросте дерево хреста. Дерево пізнання добра і зла виросло на три частини: одна частина означала Адама, друга — Еву, третя — Самого Господа⁵³. З цих трьох частин дерева пізнання добра і зла зроблені були потім три хрести: хрест Спасителя з дерева, що виросло з вінця на главі Адама; хрест вірного розбійника — з Адамової частини райського дерева; хрест невірного розбійника — з Евиної частини того ж райського дерева⁵⁴. Безумовно, що дещо змінюється в дохристиянських віруваннях українського народу в розумінні значення «триблаженного дерева», але головним є те, що воно сприймається як дерево, яке стало причиною вигнання прабатьків з раю, появою Смерти. Крім того, це дерево сприймається як початок людського життя. Виникає питання: чому? Справа в тому, що завдяки цьому дереву люди зробили свій *перший вибір*.

Таким чином, з'являється час у людському житті, який не існував для перших людей, поки вони були в раю; з'являється розуміння Світу як світу, що складається з добра та зла, розуміння того, що людина сама створює своє життя, керуючись моральним вибором. Вибір стосується не тільки взаємовідносин людей у спільноті, але й ставлення до Світу в цілому. Як ми дивимось на Світ, так і він дивиться на нас — або морально, по-людськи, або — ні.

Мітологія виявляє ставлення до Світу як великого людського тіла. Перші прояви такого ставлення до Всесвіту ми бачимо вже в стародавній мітології, яка складається з трьох мітологій: ведійська, інду-

⁵² АПОКРИФИ — це заборонені (пізніше, після прийняття християнства) офіційною церквою твори, які вважались «неправдивими». Незважаючи на це, апокрифи були розповсюджені на українських землях як до прийняття християнства, так і після цієї важливої події.

⁵³ Г. Булашев. «Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях». Київ, 1992, ст. 119.

⁵⁴ Там же.

їстська та буддистська. «Рігведа»⁵⁵ розповідає про створення Світу з частин величезної першолюдини Пуруші: «Коли розподілили Пурушу... брагманом стали його губи, руки — кшатрієй, стегна його — вайш'єй, з ніг — виникла шудра. Місяць народився з його думки, з очей виникло сонце, з голови виникло небо»⁵⁶. Якщо порівняти текст «Рігведи» з апокрифічними текстами, які були розповсюджені на староукраїнських землях, то ми побачимо, що вони співпадають у багатьох суттєвих моментах. Староукраїнська культура теж «деїфікує» людське тіло, але ця «деїфікація» («обоження») людського тіла рухається у «зворотньому напрямку» — від Всесвіту до людини. Цей «зворотний напрямок» стає зрозумілим, якщо звернутись до часу виникнення цих текстів, до хронологічного розподілу: тексти Рігведи належать до періоду між серединою XI — серединою I тисячоліття до н. е., а «обоження» людини в українській культурі припадає вже на період з IX до XII ст., період, коли староукраїнська культура активно сприймає пам'ятки візантійської, старогрецької, болгарської та інших культур.

Саме в цей час здійснюється розвиток особи як цілісної, персоніфікованої, усвідомлюючої свій зв'язок зі Світом, з іншими людьми.

Апокрифічне сказання «Як створив Бог Адама» виникло в болгарському богомільстві, яке виникає на Балканах у X ст. та існує до ХУІІ ст. На виникнення богомільства впливало існування вчення павлікіян (від імени апостола Павла), яке розповсюджувалось у Візантії з VII до IX ст., і набуло багато рис східного дуалізму. В сказанні підкреслюється, що «Бог створив людину в землі Мадіямській (стара назва східного берегу Червоного моря — Л. К.), узявши від восьми частин (оці вісім частин і є відгомоном з міту «Рігведи» — Л. К.): 1) від землі — тіло, 2) від каменя — кості, 3) від моря — кров, 4) від сонця — очі, 5) від хмари — думки, 6) від світла — світло, 7) від вітру — дихання, 8) від вогню — тепло»⁵⁷. Ця ідея в пізніші часи знаходить свій вираз і в «Толковій Палей», яка відома й під назвою «Крехівської Палей»⁵⁸; «Палея Крехівська» належить до української культури XVI ст. і єдиним вченим, який досліджував цей текст, був І. Франко, який дав цікаву аналіз цього тексту та надрукував в першому томі «Пам'яток українсько-руської мови і літератури» (Львів, 1896) 40 апокрифів з «Крехівської Палей»; «Крехівська Палея» теж підкреслює особисте ставлення людини до дійсності, тому що в людині поєднується земне та небесне, божеське і тварне. Людина як центр Універсуму розуміється й на рівні поєднання різних стихій Буття, тому що людське

⁵⁵ РІГВЕДА — перша пам'ятка староіндійської літератури, яка остаточно оформляється у X ст. до н. е.

⁵⁶ «Ригведа». Сборник текстов. М., 1972, ст. 260-261.

⁵⁷ «Древнерусская литература». Сборник текстов. М., 1988, ст. 58.

⁵⁸ Текст «Палей Крехівської» знаходиться у відділі рукописів бібліотеки Львівського музею національного мистецтва.

тіло має «від вогню — тепло, від повітря — холод, від землі — сухість, від води — вологу»⁵⁹.

Саме ця уява про деїфіковане людське тіло, про людське тіло як символ всесвіту знаходить свій вираз у символіці мікрокосму, яка набуває особливого змісту в філософських концепціях Г. Сковороди та Ю. Юркевича. Що ми маємо на увазі, коли розглядаємо символіку мікрокосму? Сутність цієї символіки полягає в тому, що людина є органічно-цілісною системою, яка є спорідненою з Всесвітом — макрокосмом. До того ж, мікрокосм — не частина Всесвіту, тому що мікрокосм так само як і Всесвіт — це цілісність, гармонія, закінченність. Це єдина Духовність, що насичує і Всесвіт, і людину. Саме ця Духовність надає можливість людині бути «внутрішньою людиною» (Г. Сковорода), українській культурі бути саме *внутрішньою* культурою, тобто такою культурою, яка формувалася на моральних засадах, яка виявляла своє ставлення до Світу та до інших людей, сприймаючи і розуміючи кожну іншу людину не в суто утилітарному варіанті (коли людина керується тільки потребами власного «Я»), а розуміючи кожну людину в її власному змісті.

Символіка людського тіла як «малого Всесвіту» пов'язана з уявою про те, що різні частини тіла людини — це відображення конкретних зон і частин Всесвіту. Все, що належить верхній частині тіла (голова людини) пов'язане з небом, його зірками, сонцем, місяцем, а все, що пов'язане з нижчою частиною тіла (ноги), ототожнюється із землею. Тільки в поєднанні цих двох частин і можна зрозуміти людину, тому що «Бог любить душу і тіло»⁶⁰. Таким чином, стверджується рівність двох частин, але робить тіло або моральним, або — ні, саме душа, людський дух. Тіло в староукраїнській культурі розуміється як етично нейтральне, а душа — як етично активна. Розвиваючи свою духовність, тобто усвідомлюючи себе як цілісність, як своєрідний центр всього існуючого, людина приходить до висновку про свій суттєвий зв'язок з Богом і Світом. Цей зв'язок і розуміється як інтегруюча моральна діяльність людини, людини, яка керується у своїй діяльності, у своєму житті розумінням того, що є «добро», а що є «зло».

Центральними категоріями етики є добро і зло. Але, якщо західноєвропейська етика розглядає їх як філософські категорії, які керують людським життям, але залишаються поза ним, то староукраїнська культура розуміє добро й зло саме в Світі, в якому живуть люди. Добро і зло розглядається не стільки в перспективі часу (коли відбуваються події, які оцінюються за законами етики), скільки в межах простору: Світ розподіляється на добро й зло, кожна людина знаходиться або тут, або там. Та людина, яка перетинає цей кордон і переходить від доброго до злого, називається «злодієм». Кожна людина має своє місце — на території

⁵⁹ «Палєя Крехівська», ст. 93.

⁶⁰ Там же.

добра або зла. Безумовно, не можна ідеалізувати моральну діяльність людини і класифікувати її як тільки «добро», тому що й розуміння того, що є «зло» теж входить до поняття «моральної діяльності» людини. Але зло, як вірно розуміє його місце О. Зибачинський-Орлан, «це шлях фрагментації людини, відмова суб'єкта від інтеграції зі свідомістю... Це екзистенція особня, що відмовляється від свободи в користь свавілля»⁶¹.

Людина розуміється як істота, яка має відношення до двох світів: до неба — дух, до землі — тіло людини. Людина поєднує світ духовних цінностей і світ матеріальних цінностей. Але, після гріхопадіння, після акту свавілля людини, зло розповсюджується по всьому світу, його змістом стають неволя, злість, ворожнеча, смерть. Таке розуміння змісту Світу ми бачимо в західноєвропейському середньовіччі, в той час, як староукраїнська культура свідчить про радісне відчуття Світу, його змісту, про радісне відчуття існування людини в Світі. Це радісне відчуття Світу має своїм джерелом Радість, Красу та Добро самого Світу. Людина має ще й власну волю, яка може бути спрямована як на добро, так і на зло. І якщо в західноєвропейській традиції (Августин, М. Лютер, Ж. Кальвін та ін.) людина розглядалась настільки гріховною істотою, що її воля не може дати їй спасіння, то староукраїнська культура розуміє людську волю як можливість зробити своє життя справжнім, тобто духовним. Шлях до спасіння в західноєвропейській традиції (і вона бере свій початок від Августина) — це зневага до світу земного, тому головним у земному житті є бідність, покора, стриманість. Староукраїнська культура не стверджує зневаги людини до Світу, а розуміє ідеал справжнього людського життя як відчуття міри, як життя, яке наповнене Добром, Справедливістю, Красою, як знаходження Гармонії між Світом та Людиною.

Продовження буде

Володимир Шелест,
(Оттава, Онт.)

ВАСИЛЬ СТУС — ЛЮДИНА, ПОЕТ, ЛЕГЕНДА

(6.1.1938 — 4.9.1985)

«Життя розміняне на слово».

(Є. Сверстюк)

У нашій літературі, як і в житті взагалі, були щасливці, яким завжди щастило і які прожили своє життя більш менш спокійно. Вони писали й видавали свої твори великими накладками та втішались славою колишньою і сучасною. А коли вони помирали — їм влаштовували величаві похорони з участю високих державних достойників. Але були

⁶¹ О. Зибачинський-Орлан. ст. 93-94.

й інші, котрі в тривожний час несподівано появлялися зі смолоскипами серед темряви й освітивши морок ночі, передчасно гинули — «канули у вічність молодими». На їхніх могилах не ставили великих пам'ятників, не ставили хрестів, а вкопували в землю дерев'яні стовпці з металевим числом замість прізвища. До цих останніх належав і Василь Стус — героїчна і водночас трагічна постать, яка поєднувала в собі незвичайний талант з непохитним характером людини — оборонця самобутності України та її культури.

Зі спогадів тих, хто ближче знав Василя Стуса, довідуємося, що він відзначався принциповим характером, винятковою силою волі і непересічним інтелектом, начитаністю, працьовитістю. У часі студій завжди здобував високі оцінки. Мав приємний голос («соковитий баритон»). Він самотужки опанував латину, добре знав німецьку мову і перекладав тексти без словника, у неволі вивчав ще французьку й англійську мови.

Юрій Покальчук, молодший товариш Стуса, що знав його з аспірантури й гуртожитку, подав кілька штрихів до його характеристики:

«Високий, худорлявий, з крутим підборіддям й орлиними носом, Василь Стус здавався одним з осучаснених героїв тієї легендарної, бунтівливої України, про яку нинішні покоління ще й досі мають доволі невиразне уявлення ... Він мав дивовижне почуття гумору, вмів тонко підмітити деталь, спародіювати ситуацію, пожартувати ... Хоч це ніби й не в'язалось із суворою зовнішністю поета, так само, як і тонке, ліричне, навіть ніжне ставлення до рідних і друзів. Він не боявся бути відвертим у своїх почуттях, як не боявся відверто протистояти злу і неправді, був щирий, відкритий в усьому, цілісний, неподільний»¹.

Василь Стус народився 6 січня 1938 року в селі Рахнівці Вінницької області. Через два роки батьки переїхали в Донецчину. Там він закінчив початкову, середню і вищу освіту. Там він почав писати вірші, які зауважив і високо оцінив Андрій Малишко. Так Стус увійшов до української поезії ще в Донецчині — у тій східній частині України, яка вже дала нашій літературі Хвильового, Сосюру, Дзюбу, Світличного, Голобородька та інших. Кожен із них залишив у ній свій помітний слід. Мабуть, психологічний фермент прикордонної боротьби культур формував і нагострював їхній національний сенс справжньої, а не поверхової приналежності до українства.

На розпутьях нашої історії можна простежити дуже важливі збіги обставин, а саме, що в найбільш критичних моментах, коли доходило до того, що в народі відбиралося уже й навіть його мову — саме тоді появлялися постаті, які запалювали смолоскипи й били у дзвін тривоги, стримуючи на якийсь час ворожі наміри тотальної денаціоналізації нашої культури і літератури. Отож, прихід у літературу «шістдесятників» — теж не випадковий, а обумовлений тими самими причинами, які зумовлювали появу Сковороди, Котляревського, Шевченка.

¹ Юрій Покальчук (Ред.), «Василь Стус». Вікна в позапростір, Київ, 1992, ст. 5.

Трагедія українського народу була одночасно і трагедією української літератури. Насамперед та трагедія полягала в несприятливих умовах, які спричинювали її поділ на так звану льоаяльну до режиму, посередню та опозиційну. Причому опозиційна література часто продовжувалася на чужій території у тюрмах і засланнях. То була творчість нескорених, які зі зневагою відсували ворожу пропозицію покаяння.

При цьому треба додати, що навіть редакція «Історії української літератури» (у 8 томах), виданої у 1967 році, не могла приховати гіркої правди, що: «Трагічна своєрідність розвою української літератури полягає в тому, що вона протягом століть не могла розвиватися за своїми законами, як це було в інших народів з кращою долею, не могла розвиватися вільно»².

Однак і в підневільних, несприятливих умовах до української літератури приходили спонукані природнім національним інстинктом молодші поповнення поетів і прозаїків, щоб заповнювати в рядах її творців опустілі місця та продовжувати її дальший розвиток.

У березні 1963 року до Києва прибув 25-літній Василь Стус і вступив до аспірантури Інституту літератури Академії наук на курс «Теорії літератури». Перед тим він закінчив педагогічний інститут у Донецьку і, як фахівець української мови і літератури, вчителював у Таужнянській середній школі Гайворонського району Кіровоградської області. Він уже відслужив два роки в армії, здав до друку збірку поезій, і здавалося, що після закінчення аспірантури українське літературознавство збагатиться новою творчою науковою силою. Але так не сталося. Перешкодою до того була драматична подія, яка круто повернула курс його життя.

4 вересня 1965 року в Києві у кінотеатрі «Україна» після виступу Івана Дзюби Стус встав і звернувся до публіки із закликом: «Хто проти тиранії, встаньте!». То був час шаленого кагебівського розгулу: масових арештів, репресій і цькування всього українського. Після тієї події Стуса виключили з аспірантури і не давали йому можливості влаштуватися на самостійну працю. Розпочалося організоване кагебівське переслідування Стуса, наступило, як він писав, «... одне прощання понадмірне — з Вітчизною, зі світом, із життям...»

Коли життєві умови погіршувалися, ставали нестерпними, і саме життя підмінювалося жалюгідним існуванням — тоді зникав страх, і зароджувалася відчайдушність. Зокрема це явище помічалось серед молодшої генерації, яка шукала відповідного поля дії для практичного вжитку своєї природньої енергії. Коли ж такого поля дії не було, тоді в суспільстві формувався прошарок «сердитої генерації». Власне тому серед молодії української інтелігенції почав зароджуватися культ героїки й непокори, що викликало тривогу на верхах збанкрутованої імперії. Героїка тираноборства, як відомо — це одна з найбільш привабливих тем в епосах і літературах народів світу, де оспівувалося й описувалося героїчну поставу людей, які воліли померти стоячи, аніж жити на колінах.

² «Історія української літератури» (у восьми томах), Київ, 1967, т. I, ст. 163.

Але повернімося до Стуса. «Хто ж такий Василь Стус?», — питає його син Дмитро у статті «Василь Стус очима сина»³ і далі продовжує:

«Перше за все поет, скажуть одні.
Борець, заперечать інші.
Екстреміст, чується знайомий хор старих голосів».

Для нас він, безперечно поет, при тому поет високого виміру й особливого духового складу, сильного гарту й палкого темпераменту. Поетичне слово було його зброєю в боротьбі з насильством. Тому для нас він у першу чергу поет. Проблема тільки в тому, що героїчна постать Стуса-борця певною мірою заступає творчий профіль Стуса-поета.

Перші згадки імені Василя Стуса серед української еміграції також пов'язувалися насамперед з його правозахисною активністю. Передруки на Заході статей з української неофіційної літератури — передусім «Українського вісника» — закріплювали в колах еміграції образ Стуса як борця за справедливість, котрий так само, як Василь Симоненко, Ліна Костенко та інші — були буревісниками непокірної України. Вони підсилювали віру в краще майбутнє.

У першій друкованій збірці поезій Василя Стуса «Зимові дерева», виданій у Брюсселі 1970 року з надзвичайно вдумливою, хоч свідомо стриманою вступною статтею Аріядни Шум теж знаходимо згадки про «далекі від оптимізму», «набряклі бодем» і «святим обуренням» вірші. Ті згадки окреслювали Стуса як непохитного поета-борця, про що свідчить зміст наступного речення:

«Поет, який так тяжко і так глибоко відчуває той «майже світ», має для нас значно більшу вартість у своєму розумінні того світу, ніж у найбільш вишуканих епітетах, яких у нього багато...»⁴

Тут треба признати, що та вступна стаття Аріядни Шум була першою серйозною оцінкою поетичної творчості Стуса. У тій статті критично розглянено майже всі основні аспекти тематичних розгалужень, філософських і моральних заглиблень, символічних, лексичних та строфічних особливостей його поезики.

Через сім років (1977) саме тоді, коли Стус закінчив термін свого 5-річного ув'язнення в таборі Мордовії, і його переводили ще на три роки заслання в село Матросове Магаданської області, видавництво «Сучасність» видало другу збірку поезій Стуса «Свіча в свічаді», яку впорядкував Марко Царинник з Вольфрамом Бургардтом. Ці дві збірки поезій знайомили еміграційних шанувальників українського поетичного слова з творчим спрямуванням поета. Були ці збірки теж рекомендацією для Стуса при його вступі до «ПЕН клубу» в 1978 році.

У статті «Трунок і трутизна», опублікованій у 1986 році як вступ до збірки Стусових «Палімпсестів», Юрій Шевельов теж заторкнув питання

³ Дмитро Стус. «Василь Стус очима сина». Вікна в позাপростір, Київ, 1992, ст. 245.

⁴ Василь Стус. Зимові дерева. Брюссель, 1970. Вступна стаття Аріядни Шум, ст. 8.

впливу біографії Василя Стуса на вивчення його поетичної творчості. Він писав: «Парадоксально, але правда: героїчна біографія Стуса сьогодні стоїть на перешкоді розумінню його як поета»⁵. Пізніше про це саме згадували й інші дослідники. Наприклад, Михайлина Коцюбинська у статті «Феномен Стуса» писала, що «ширший загал знає передусім саме ім'я Стуса: згодовані сурогатами душі вабить образ праведника, дещо відокремленого від конкретної матерії його поезії»⁶. Подібну думку, продовжену дещо в іншій площині, висловив також австралійський україніст Марко Павлишин. Він обстоює потребу виведення досліджень поезії Стуса поза рамки його «героїчної біографії», але зазначає, що такий підхід не буде легким, бо «все компетентне українське літературознавство в більшій чи меншій мірі мусіло звертати увагу на аргументацію політичного в естетичнім». Що ж до дальших критичних оцінок Стуса як поета, то Павлишин схильний уважати, що такі серйозні критичні оцінки Стусової творчості мали б формуватися в колах материкової і діаспорної «льояльної множини», оминаючи при тому, звичайно, тенета іншого культурного «колоніалізму»: мовляв, «Стус добрий, бо в певних рисах подібний до Рільке»⁷.

В 1993 році Юрій Покальчук також писав, що «Україна не знала Стуса-поета до середини минулого року, та ще й зараз мало знає. Він тільки йде до неї. Політичний ореол покищо затінює все»⁸.

З вищенаведеного виходить, що в Україні поетична спадщина Василя Стуса саме тепер упорядковується і критично осмислюється. Покищо у спогадах і критичних статтях переважає тон емоційних підкреслень його ролі як праведника, замученого за відверті погляди тиранією попереднього режиму.

Тенденції іншої крайності побутують у сучасній так званій «новій літературній критиці», в якій помічаються наміри відсування особи автора від його власного твору. Прихильники «нової критики» вважають, що твір треба розглядати поза особою автора, як «цілість саму в собі».

Самозрозуміло, що у вільних устояних культурах, яким ніколи не загрожувала денационалізація, такий підхід до оцінок літературного і всякого іншого твору як до «цілості замкнутої у собі» може співвідповідати таким критичним нормам. Але там, де століттями точилася гостра боротьба культур, і де протягом останніх десятиліть існувала нагальна потреба препарування елементів національного й героїчного в естетичне — така оцінка твору поза особою автора, була б, здається, недоцільною практикою.

Основне коло тем української літератури завжди «оберталося навколо людини і її долі». Іншими словами, наша поезія і проза тягнули на собі тематичний тягар, який насправді належав релігії і філософії. Але тому, що релігія була більш обрядовою — у ній не було відповідного місця

⁵ Юрій Шевельов. «Трунок і трутизна», Палімпсести, В-во «Сучасність», 1986, ст. 57.

⁶ Михайлина Коцюбинська. «Феномен Стуса». «Сучасність», вересень 1991, ст. 34.

⁷ Марко Павлишин (Ред.). Стус як текст, Мельбурн, 1992, ст. 34.

⁸ Юрій Покальчук. «Довга дорога додому», вступна стаття до «Василь Стус — Вікна в позাপростір», Київ, 1993, ст. 6.

для якогось поглиблення і кодифікації основних засад моралі. Потім релігія була затиснута офіційним атеїзмом, а філософія — порожнім доктринерством марксизму. Тому в таких умовах відображувалася в літературі надзвичайно складна своїм внутрішнім змістом концепція позарелігійної боротьби добра зі злом. То були наполегливі шукання світла в темноті, — шукання відповідей на дошкульні питання, які поставали перед людиною, якій не дозволялося навіть вільно мислити. Все це, образно кажучи, лягло на плечі нашої літератури, якій у той же самий час треба було ще й обороняти свій національно-естетичний характер і національні інтереси народу. Отож, це ж треба мати на увазі, коли йде мова про тематику творчості Василя Стуса, в якій сплелися філософські і релігійні морально-етичні мотиви, як, наприклад, у наступних рядках:

Крізь сотні сумнівів я іду до тебе,
добро і правдо віку. Через сто
зневір. Моя душа запрагла неба,
в буремнім леті держить путь на стовп
високого вогню.

Твір, як відомо, не народжується у порожнечі, а завжди постає як реакція автора на обставини, на особливі події та на окремі явища. Така реакція викликає в уяві автора різні образи, які формуються як творчий продукт його суб'єктивного переосмислення тих подій і явищ. Тому в кожному творі відчувається присутність автора.

Слід вказати на ще одну проблему, пов'язану з дослідженням творчості Василя Стуса. Та проблема полягає в тому, що при дослідженнях багато розмірковується про впливи і запозичення. Причому іноді не розрізняється запозичень від багато складніших прийомів алюзій — натяків на окремі місця у творах інших авторів, що більшою мірою свідчить про начитаність автора й повагу до творчості інших авторів, аніж про запозичення.

Майже в кожній україномовній статті про творчість Стуса неодмінно згадується вплив на нього творчості Шевченка. Явище ніби й самозрозуміле, але все ж таки вимагає певного уточнення. По-перше, в тих умовах, у яких формувався світогляд Стуса-поета, Шевченко був і далі залишається єдиною, вивіреною часом, загальною шанованою національною величиною, яка переросла в символ повноцінного українства. Отже, можна вважати, що Стуса приваблювала може не так сама поезія Шевченка, як радше його постать — його неподатлива національна позиція. По-друге, Стус-засланець не без причин прирівнював свою особисту долю до долі Шевченка-засланця, не відаючи того, що він теж закінчить своє земне існування на чужині в тому самому віці (47 років), і його прах так само буде перевезено з чужини й перепоховано на рідній землі.

Читаючи поезію Стуса, приходимо до висновку, що його поезія дійсно високо інтелектуальна, філософська, переткана глибокою символікою.

Вона, як писав Ю. Шевельов, «наскрізь людська і людяна», «повна піднесенень і падінь, одчаїв ... прокльонів і прощень...»⁹

Дехто може думати, що то навіть не поезія у звичному сенсі, а лише віршовані відривки скарг душі з казематського щоденника почувань туги, самотності і безнадії, як, наприклад, у наступному триряднику:

Це туга. Так, Моя туга —
відбігла, ніби сука, стрімголов
од попелища серця. Виє здалека.

Коли звернемо мову на творчу трансформацію ідей і образів, то наткнемося на дві відмінні перспективи: творення і сприймання, за принципом яких у літературі автор, нормально, йде від ідеї через образ до слова, а читач навпаки — від слова через образ до ідеї. Слово тут виконує функцію посередника у двох суб'єктивних процесах. У Стуса така трансформація ідей в образи відбувалася у винятково складних обставинах. Тому його образи й лексика значно відрізняються від образів і лексики поетів, які писали в порівняно кращих умовах. У цьому й полягає особливість Стусової поезії. Власне ця особливість вимагає теж особливо уважного сприймання.

Юрій Покальчук вказує на «дисципліну слова» в поезії Стуса, на «лаконізм» вислову, «незвичний широкий словник», «аскетичність». Він згадує, що в одному листі Стус заявив, що він «відходить від традиційного українського вірша, від римованості, бо йому тісно в традиції. Він ішов до розкріпаченої манери того верлібру, який збагачений жорстокими законами єдності ритміки, думки і звуку»¹⁰.

При читанні Стусових віршів зразу відчувається, що вони не надаються для поверхового сприймання, і не легкі вони також і для дослідника, бо не всі вони датовані, багато з них зазнали пізніших редакцій, багато розгубилися. Тому можна лише умовно говорити про якийсь поділ його творчості на періоди.

Безперечно, у творчості Стуса, як і в кожного поета, був ранній період з інтимними переливами почуттів. Такі вірші знаходимо в нього зі згадками про молодість, про природу, серед якої ніби час ще плівся у верболозний спокій, і тільки:

Соловей витьохкує і тягне
на вологій волосині ніч.

У вірші «Не одлюби свою тривогу ранню», писаному 1958 року, Стус ще як молодий оптиміст сприймає життя в романтичному сенсі. Він роздумував про шляхи в майбутнє, про «дороги неозорі» в «сизуватій прохолодній млі», про «усмішки лукаві» і про майбутню славу:

⁹ Юрій Шевельов. «Трунок і трутизна», ст. 28.

¹⁰ Юрій Покальчук. «Довга дорога додому», ст. 8.

Шумуйте, весни — дні, ярійте вечори,
поранки, шліть нам усмішки лукаві!
Вперед, керманичу! Хай юність догорить —
ми віддані життю і нам віддасться в славі.

В іншому місці поет творить образ, у якому поєднує тонкий натяк на дівочий гріх зі щирим співчуттям до жіночої долі — суворой долі, що не дає другої нагоди, щоб виправити помилку й повернути втрачене. Загублена честь, як і втрачена невинність — не повертаються:

і плакала за втраченим вінком
юначка, заробивши на горіхи.

Ту саму тему, розвиває поет теж у вірші «Під диким сонцем», застосовуючи поглиблено-вдумливі образні асоціації:

Як відпливуть мужі — круглясті чари
благатимуть з простертими руками
Перуна — окропити грішну землю,
прибивши порох на стежках кохань.

У такій же манері спрямовується уява поета в далеку, прикриту віками дохристиянську давнину у вірші «Накликання дощу»:

Кружляє ватрище в рухливім колі чар,
простерті руки вкручуються в простір,
мов пасма дощові, долоні гострі
жіночою колишуться печаллю.
Сколінені мужі і ниці пахолки
німотні руки перед себе рвуть.
І неба молять і дощу зовуть.

У «Медитації» 1964 року знаходимо рядки, які вже свідчать, що поет почав глибше вдумуватись у зміст життя. Він звертається сам до себе пишучи: «Тож — не спіши. Бо всьому прийде час...» «в дорозі — розум і чуття твої...»

Від ранніх трав, від мерехту зірок
ти повертаєшся лицем до себе.

Або:

Минає час моїх дитячих пір.
І я себе з тим часом проминаю.

Привертає увагу зміст вірша з 1966 року, який навіяний тривожним передчуттям — примарливою візією його власного майбутнього з «часто-колом молодих розп'ять» і «скрипом іржавого завіса», і чекання «вороття на призабуту землю»:

Летять літа. Як голуби — летять.
Лиш падає на скроні біле пір'я

і квітне в небі золоте сузір'я
над частоколом молодих розп'ять.
І старієш, і виживаєш вік,
що пробіжить і спиниться в долині,
де являться тобі в ясновидінні
віконниці дубові шальові...
Метляння рук, і подумів, і снів
заступить скрип іржавого завіса.

Поезії, писані між першим і другим арештом 1972-1979 років, відображують есенцію національної трагедії і важкий шлях поета «до самого себе», до самопізнання, що проходив через драматичні колізії роздумів, сумнівів і власних невдач у жаклих умовах боротьби за існування.

Потім — творчість після другого арешту до останніх днів його страдницького життя (1980-1985), себто — розуміння своєї безвихідної ситуації і свідоме вгамовування почуттів та спокійне спрямовування уваги «в позапростір».

Моторошно звучать рядки зі збірки «Веселий цвинтар», де поет висловив думки, в яких окреслюється візія його власної смерті:

Як страшно відкриватися добру.
Як страшно зізнаватись, що людина
ще не вмерла в нас, як страшно ждати,
коли вона захована помре
у темряві, щоб нишком відвезти її
на цвинтар душ...

У біографії Василя Стуса нещасливою датою був четвертий день вересня. У той день 1965 року в кінотеатрі «Україна» він, як уже згадувалося, кинув виклик тиранії, а рівно через 20 років після того зустрів смерть «у темряві» за «іржавим завісом» у карцері ВС-389/36 у селі Кучино Пермської області. Його поховано на цвинтарі в селі Копально.

19 листопада 1989 року прах Василя Стуса разом з прахом Юрія Литвина й Олексі Тихого перепоховано в Києві. Але вороже охвістя мстилося ще й навіть над мервим поетом: вночі з 22 на 23 лютого 1990 року було спалено хрест на його могилі. То був останній акт дикої, нечуваної в цивілізованому суспільстві ненависти до покійного поета.

Історичні події вже розхитували підгнилі стовпи «імперії зла». Але химерна доля хотіла, щоб життя Василя Стуса обірвалося на межі, за якою вже починався світанок нової воленосної доби. Скоро після того постала Вільна Україна. І, ніби передчуваючи такий іронічний поворот своєї долі, він писав:

Ти варіант.
Невчасний гість. З запізненням зустрів
тебе твій вік. А ти прийшов зарання...

Огляди, рецензії

Федір ПОГРЕБЕННИК

НЕЗВИЧАЙНЕ ВИДАННЯ

Переді мною велика, майже як Біблія, довідково-документальна книга «Повернення Україні Богдана Лепкого». Внизу обкладинки скромно зазначено, що матеріал до неї зібрав, упорядкував і видав доктор Роман Смик. Беру її в руки, гортаю, і тепло стає на душі. Одна людина спорудила таке видання, в якому кожна сторінка розкриває важливі моменти повернення письменника в Україну — з діаспори, де його творчість знайшла притулок, не травмувалася, не відкидалася, як на Батьківщині Б. Лепкого це робила офіційна влада. Комуністичний режим вже з кінця 1920 років повів боротьбу проти творчості Б. Лепкого — за його патріотичну діяльність у період Першої світової війни, за оспівування національно-визвольного пориву українського народу за свою незалежність, особливо за тетралогію «Мазепа», яка понад півстоліття в советській Україні піддавалася анатемі, була недоступною читачам. В Україні поет жив безіменно, і то лише як автор пісні «Чуєш, брате мій», авторство якої ніколи не називалося. Ні Б. Лепкий, ні його брат — поет і композитор Лев Лепкий, навіть такою геніяльною піснею не розчулили серця ідеологічних можновладців, які наклали на їх імена їхню творчість заборону.

А тим часом Б. Лепкий і десятки інших талановитих письменників і мистців загалом продовжували жити в українських еміграційних середовищах поза Батьківщиною, зігрівали серця своїх земляків надією на відродження України. Допомогали цьому і такі сподвижники, як доктор Роман Смик, якому, як небожеві Б. Лепкого, випав нелегкий обов'язок бути опікуном та охоронцем спадщини письменника, популяризувати, видавати, поширювати його слово на чужині, а за останні роки — і в Україні.

Згадана книжка незвичайна. Вона скомпонована з різних матеріалів — «потойбічних» і «цьогобічних», складається із сотень розмаїтих статей інформаційного характеру, передруків цікавих матеріалів з видань закордонних і наших, українських, численних світлин, кольорових і чорно-білих, у тому числі з репродукцій рідкісних мистецьких творів Б. Лепкого (він був і художником), містить чимало важливих з історико-літературної і культурної точки зору відомостей про різні імпрези, виставки, конференції, присвячені письменникові. Особливої уваги заслуговують фотокопії автографів Б. Лепкого, що зберігаються в Науковому Товаристві ім. Шевченка в Нью-Йорку, де Р. Смик заснував спеціальну фундацію Б. Лепкого, є її дбайливим куратором і помножувачем. Багато чого лежить і в наших архівах, і в інституціях діаспори без руху, не досліджується, не вивчається, не популяризується. За кордоном серед української громадськості бракує енергійних молодих наукових сил, які б мали нестримний потяг до опрацювання архівів, публікації рукописних матеріалів, що мають загальнонародне значення — у нас же нема ні кадрів, ні коштів. Той невеликий гурт науковців, який працює над першоджерелами в Києві, Львові та в деяких інших містах, неспроможний охопити весь масив нашого рукописного архівного матеріалу. А що вже говорити про діаспору, старше покоління якої майже вичерпало свої сили, а молодше не дуже охоче докладає рук до такої марудної невдячної праці.

Тим більше треба цінити вже немолодого літами, але бадьорого духом, сповненого творчої енергії доктора Романа Смика, який набув досвіду дослідника, публікатора, видавця, точніше — майстра самвидаву. Зокрема він самотужки

скомпонував і розмножив на копіювальній машині десятки книжечок — перевидав рідкісні збірки творів Б. Лепкого, а тепер спорудив, будь-що-будь, непересічне видання.

У численних матеріялах про Б. Лепкого можна було розгубитися, не дати ради з компонуванням книжки, що об'єднувала такий величезний обсяг інформації, стосувалася різних граней життя і творчості Б. Лепкого на шляху його повернення в Україну. Упорядник справді зібрав те, що було цікавим і важливим з точки зору поставленого завдання, відповідно впорядкував, згрупувавши в три розділи, зрештою — вдало технічно скомпонував, тобто надав книзі видавничого вигляду, спорядивши її передмовою, де читаємо: «Моїм бажанням було зібрати і видати деякі матеріяли буття та творення і подати спраглий Батьківщині, що була на півстоліття відрізана від творчості Богдана Лепкого».

Три частини книжки охоплюють документи, світлини, що відображають культурні події, пов'язані з ушануванням пам'яті письменника в Україні, в першу чергу на Поділлі, встановлення йому пам'ятників і меморіальних дощок, відкриття вулиць, названих на честь Б. Лепкого його іменем, тощо. Перший розділ — фотодокументи, що стосуються повернення письменника в Україну. Другий розділ містить документи, світлини, репродукції автографів поета, статті про нього із закордонних видань (газети «Нові дні», «Свобода», «Овид», «Християнський голос», «Церковний вісник», «Новий шлях» та ін.), передруки програм концертів, святкових збірань, виставок та багато іншої розмаїтої інформації про живучість творчості Б. Лепкого в українській діаспорі. Третій розділ засвідчує інтенсивне сприйняття спадщини письменника на рідних землях в умовах незалежної України. Всі більш вагомі факти і явища, що розкривають входження Б. Лепкого в духове життя вільних українців, зафіксовані тут за пресою України та на основі публікацій у закордонних виданнях. Скажемо, що інспіратором багатьох заходів, спрямованих на відродження пам'яті мистця, вростання його поезії і прози в наше духове життя, був доктор Роман Смик, який стежив за процесом повернення автора «Журавлів» і «Мазепи» на рідну землю, збирав, систематизував відповідні матеріяли для даної книги, тобто готувався до своєї місії тривалий час, що зумовило успіх розпочатої справи.

Слід сказати, що в книзі вміщено багато відомостей з материкової України, де за останні три-чотири роки зроблено дуже багато для відновлення доброго імені письменника: поставлено йому пам'ятники, створено музеї іменем Б. Лепкого названо школи, вулиці міст, а головне — видано понад десять різних творів мистця, монографію і два літературно-критичні нариси про нього. Прилучення автора «Мазепи» до рідної культури знаходило відображення в материковій пресі, осмислювалося на наукових конференціях, а також знаходило широкий відгомін в українській діаспорі. Адже повернення Б. Лепкого своєму народові значною мірою йшло в руслі духового відродження України, було зумовлене саме цим відродженням, поживавленням культурних контактів українців на рідних землях зі своїми братами поза межами Батьківщини.

...Перегорнута остання сторінка цікавої, багатой змістом, добре впорядкованої книжки, скомпонованої і виданої однією одержимою людиною. Зауважу, що на обкладинку книжки винесено вдалий малюнок Ліди Смик. Надіюся, що вона буде помножена, доповнена новими матеріялами (зокрема за рахунок публікації багатьох творів письменника, що зберігаються в київських і львівських архівах) в Україні, стане важливим літописом не лише такої події, як повернення імені і творчої спадщини Б. Лепкого в Україну, поповнять наші скупі знання, пов'язані зі сподвижницькою літературною, науковою, видавничою та громадсько-культурною працею цього визначного діяча, який усе своє життя, весь талант мистця, вченого і педагога присвятив Україні, заслуживши на глибоку пошану і щире вдячність своїх сучасників і наступних поколінь.

До багатьох добрих справ фундатора і покровителя фундації Богдана Лепкого в Нью-Йорку доктора Романа Смика долучилася ще одна — видання великого, багато ілюстрованого, цікавого, важливого з історико-культурної точки зору збірника, який мовою документів, фактів, репортажів розкриває радісну, багатозначущу подію — повернення Україні духового спадку її великого сина. І за це упорядникові і видавцеві рецензованої праці належить наша щира подяка.

В глибокому смутку повідомляємо українське громадянство в Україні, на чужині, членів, симпатиків і юнацтво ОУН, що в четвер, 18 квітня 1996 року в лондонській лікарні упокоївся в Бозі —

бл. пам. МИХАЙЛО ЗАХАРЧУК-ЗЕЛЕНИЙ,

довголітній член Теренового Проводу ОУН у Великій Британії, довголітній секретар делегатури АБН у Великій Британії, член Української Видавничої Спільки та Української Інформаційної Служби, член Головної Управи Союзу Українців у Великій Британії та Об'єднання бувших Вояків Українців у Великій Британії, активний громадський діяч.

Покійний Михайло Захарчук народився 6 червня 1918 року в селі Залісся, Бучацького району, що на Тернопільщині, в патріотично свідомій родині Юрка і Марії. Ставши членом ОУН ще на Рідних Землях, він сумлінно виконував усі організаційні доручення. Приїхавши до Великої Британії після Другої світової війни, він виконував різні організаційні обов'язки, аж до очолення Референтури в Тереновому Проводі.

За весь час свого життя Покійний завжди був взірцевим українським патріотом, націоналістом, державником, соборником. Він відзначався глибокою релігійністю, працьовитістю і жертвенністю і завжди був вірним чоловіком своєї дружини, яку через воєнні обставини залишив в Україні.

Похорон сл. п. Михайла Захарчука відбувся у четвер 2 травня, 1996 року, в Лондоні о год. 10.30 в українській католицькій катедрі, а опісля на кладовищі Ганнерсбері.

Висловлюємо найглибші співчуття родині та друзям Покійного.

Вічна Йому пам'ять!

**Тереновий Провід ОУН у Великій Британії
Дирекція і члени УВС-УІС**